

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Anna Zitová

Jazyk české soukromé korespondence v období humanismu

Language of the Czech Private Correspondence of the Humanist Period

Praha
2011

Vedoucí práce:
Mgr. Alena A. Fidlerová, Ph. D.

Ráda bych poděkovala vedoucí své práce, dr. Aleně A. Fidlerové, za osobní přístup a trpělivost. Velký dík patří Mgr. Pavlu Sosnovcovi z Muzea Mladoboleslava, který mi poskytl digitální fotokopie historických dopisů a cenné konzultace při jejich přepisu. Za uvedení do problematiky paleografie děkuji také PhDr. Ivaně Ebelové, CSc.

Tuto práci s vděčností všem, kteří mě při psaní podporovali: především své rodině a Tomovi, který mi byl ochotným technickým poradcem a neúnavným partnerem v diskusi o jakémkoli problému.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

OBSAH

1. Úvod	1
1.1 Autorský kontext dopisů	
1.1.1 Adresát: Matouš Konečný (1569–1622)	
1.1.2 Jan Cyrill Třebíčský (Cyr) (1569–1632)	
1.1.3 Jiří Erastus (ErS) († 1643)	
1.1.4 Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (Slav1; Slav2) († 1623)	
1.1.5 Bohuchval Berka z Dubé a Lipého (Dub1; Dub2) († po 1621)	
1.1.6 Bratrští soudci ze Solnice (Sol)	
1.1.7 Simeon Benátský (Ben)	
2. Teoretická východiska.....	6
2.1 Stylové faktory	
2.1.1 Faktor kompetence	
2.1.2 Faktor vztahu k adresátovi	
2.1.3 Faktor tematické skladby a dominantní komunikační funkce textu	
2.2 Projevy stylizace textu a stylistické nedostatky na jednotlivých jazykových rovinách	
2.2.1 Pravopis	
2.2.2 Hláskosloví a tvarosloví	
2.2.3 Slovní zásoba	
2.2.4 Syntax	
2.3 Hypotézy	

I. ČÁST MATERIÁLOVÁ

3. Paleografické poznámky.....	17
3.1 Písmo	
3.2 Zkratky	
4. Transliterace.....	21
4.1 Zásady přepisu	
4.2 Problematické jevy	
4.2.1 Grafémy –i–, –j– a –y–	
4.2.2 Znaménka diakritická a jiná	
4.2.3 Velká a malá písmena	

4.3 Transliterované texty

4.3.1 Jan Cyrill Třebíčský (Cyr)

4.3.2 Jiří Erastus (Ers)

4.3.3 Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (Slav1) – písářská ruka

4.3.4 Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (Slav2) – autograf

4.3.5 Bohuchval Berka z Dubé – písářská ruka (Dub1)

4.3.6 Bohuchval Berka z Dubé – autograf (Dub2)

4.3.7 Bratrští soudci ze Solnice (Sol)

4.3.8 Simeon Benátský (Ben)

5. Transkripce.....39

5.1 Zásady přepisu

5.1.1 Grafémika

5.1.2 Členění textu

5.1.3 Pravopis

5.1.4 Hláskosloví a tvarosloví

5.2 Komentáře

5.2.1 Grafémika

5.2.2 Členění textu

5.2.3 Pravopis

5.2.4 Hláskosloví a tvarosloví

5.3 Transkribované texty

5.3.1 Jan Cyrill Třebíčský (Cyr)

4.3.2 Jiří Erastus (Ers)

5.3.3 Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (Slav1) – písářská ruka

5.3.4 Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (Slav2) – autograf

5.3.5 Bohuchval Berka z Dubé – písářská ruka (Dub1)

5.3.6 Bohuchval Berka z Dubé – autograf (Dub2)

5.3.7 Bratrští soudci ze Solnice (Sol)

5.3.8 Simeon Benátský (Ben)

II. ČÁST ANALYTICKÁ

6. Syntax.....	63
6.1 Dlouhá a komplikovaná souvětí	
6.1.1 Přehled zjištěných hodnot	
6.1.2 Kvantitativní souvislosti	
6.1.3 Výstavba textů s převahou dlouhých souvětí	
6.1.4 Texty s menšinou dlouhých souvětí	
6.1.5 Zvláštní typ symetrické konstrukce	
6.2 Odchylky od pravidelnosti gramatické stavby	
7. Slovní zásoba.....	74
7.1 Hromadění významově souvisejících jednotek	
7.1.1 Přehled zjištěných hodnot	
7.1.2 Kvantitativní souvislosti	
7.1.3 Sémantické řady v textových souvislostech	
7.1.4 Poznámky	
7.2 Stylistická disimilace	
8. Hláskosloví a tvarosloví.....	83
8.1 Prézentní tvary slovesa <i>být</i>	
8.2 Nejčastěji doložené hláskové změny	
8.3 Sporadicky doložené jevy	
8.4 Kongruence přechodníků	
9. Pravopis.....	85
9.1 Rukopisy blízké tiskařskému úzu	
9.2 Nejednotný písařský úzus	
9.2.1 Korelace grafémů a fonémů	
9.2.2 Odchylky v psaní <i>i – y</i>	
10. Závěr.....	91
Seznam použité literatury.....	94

Příloha A: Grafický záznam průběhu souvětí v textech

Příloha B: Excerpce řetězců významově souvisejících jednotek

1. ÚVOD

Současné poznání historické češtiny se dosud opírá především o diachronní popis jazykového systému, jehož východiskem je čeština spisovná. Bohuslav Havránek charakterizuje spisovný jazyk jako „systém doplněný a prohloubený nejen speciálními prostředky jazykovými, ale i využíváním a diferencováním jazykových prostředků vůbec, zaměřený zejména k jejich racionalizaci a stylovému rozvrstvení spolu s uplatněním potřeby stabilizace, uvědomělejšího poměru k jazykové normě [...]“ (HAVRÁNEK 1979: 3). Čeština doby, která se tradičně vymezuje jako humanistická,¹ je pak charakterizována a od ostatních vývojových období odlišována především souborem stylových prostředků pro ni příznačných: „Teprve český humanismus a pod jeho vlivem čeští bratři přinesli nový rozmach do spisovné češtiny tím, že zvyšují požadavky na jazyk podle stylistických ideálů své doby, daných humanismem latinským. [...] Nutí tedy češtinu do složité stavby větné [...], dbají bohatosti slovního výrazu a ovšem také vnášejí do češtiny mnoho vlivu soudobé latiny.“ (HAVRÁNEK 1936: 49).²

Jak naposledy uvedla Zikánová (2009: 12), implicitně je tedy popisována čeština vyššího stylu, autorů, kteří mají humanistické vzdělání. Ukázky historických textů, které Havránek používá k ilustraci svého výkladu, pocházejí mj. z nebeletrizované soukromé korespondence. Tu však Jaroslav Porák (1983: 160), který rozlišuje vyšší a nižší styl spisovných jazykových projevů na základě fonologické roviny (výskytu hláskových změn, které se v této době dokončují), řadí spolu s dalšími písemnými projevy soukromého charakteru ke stylu nižšímu (na škále spisovných projevů jen o stupeň výše než hovorovou češtinu a níže než např. městské knihy či zábavnou literaturu). Samotný Havránek nejprve uvádí, že „s rozkvětem humanismu, se stylistickým školením pronikajícím veškeré školství, souvisí pak vyspělý jazyk všeho písemného jednání, a to bez podstatných rozdílů vrstvy, o kterou jde. Tato jazyková vyrovnanost se odráží i v listech veřejných, i čistě soukromých [...]“ (1979: 63), následně však u některých méně školených pisatelů (šlechtičny Elišky Žerotínské, švamberského písaře) konstatuje „větší pronikání některých změn hláskových a jisté uvolnění složité skladby“ (tamt.: 65).

Havránek zdůvodňuje nalezené rozdíly kompetencí pisatele. Tato práce si klade za cíl prozkoumat také další faktory, které mohou na míru stylizace soukromých epistolárních textů

---

¹ Diskusi k pojmu viz u Zikánové (2009: 11–12).

² Z Havránkova popisu pak vycházejí další ze základních diachronních příruček: CUŘÍN 1985, ŠLOSAR – VEČERKA 1979, nověji ŠLOSAR – VEČERKA – DVOŘÁK – MALČÍK 2009; a také heslo *Čeština humanistická* v ESČ, jehož autory jsou J. Pleskalová a D. Šlosar.

podle dobových ideálů kultivovaného vyjadřování působit. Zvolili jsme proto soubor dopisů, jehož pisatelé se navzájem liší sociálním statutem, předpokládaným vzděláním a vztahem k adresátovi, a zaměříme se na to, jak se tyto stylové činitele projevují na jednotlivých jazykových rovinách textů (za jazykovou rovinu zde budeme pracovně považovat i pravopis). Vyšší jazykové roviny, syntaktickou a lexikální, popíšeme z hlediska nejnápadnějších humanistických stylů: délky a složitosti souvětí a vytváření synonymických či jinak významově souvisejících řad jazykových jednotek. Vedle prostředků zvyšujících stylovou úroveň budeme ovšem sledovat také jevy, které ji naopak snižují: odchylky od pravidelnosti gramatické stavby a porušování zásady stylistické disimilace. Na nižších rovinách se pak soustředíme na průnik jevů příznačných pro mluvenou češtinu a vzhledem k Havránkově definici spisovného jazyka také na míru uvědomělosti v užívání pravopisu.

Naším cílem tedy konkrétně bude:

- shrnout poznatky o sledovaných stylových prostředcích a stylisticky příznakových jevech uváděné v odborné literatuře – popsat formu, funkci a výskyt stylů a příznakových jevů v dobových literárních textech;³
- formulovat hypotézu o tom, jak souvisí projevy stylizace na jednotlivých jazykových rovinách s působícími stylovými faktory;
- provést kvantitativní a kvalitativní analýzu sledovaných jevů v materiálu;
- porovnat nová zjištění se známými poznatky; vyvrátit, potvrdit či upřesnit hypotézu.

Zkoumané rukopisy pocházejí z archivu Matouše Konečného, nalezeného v roce 2006 při rekonstrukčních pracích v bývalém bratrském areálu na Karmeli v Mladé Boleslavi, nyní uloženého pod sign. A3251 v Muzeu Mladoboleslavska (podrobnou zprávu o této události a popis archivu podává JUST 2009). Autorce této práce byla na základě vlastního výběru zpřístupněna digitální faksimile některých listů, z nichž 8 bylo vybráno k analýze. Výslednou skupinu tvoří: a) dva texty bratrských kněží (A3251/Třebíčský/2; A3251/Erastus/12); b) dva šlechtické autografy (A3251/Slavata/2; A3251zDubé/1); c) dva písařské rukopisy od týchž šlechticů (A3251/Slavata/1; A3251/zDubé/2); d) dva rukopisy měšťanů (A3251/Solnice/1; A3251/Benátský/1). Rozboru byla podrobena vždy jen vlastní část dopisu vymezená salutací a subskripcí, adresa a ostatní vnější příписы zahrnuty nebyly.

---

³ Literárními texty rozumíme tištěná i rukopisná díla z 16. a poč. 17. st., na nichž je založen diachronní popis spisovné češtiny (srov. HAVRÁNEK 1936: 50 o spisech náboženských, jednacích, populárněnaučných a beletristických).

Výhodou zvoleného materiálu je nejen vznik dopisů během krátkého časového období (1611–1618) a všem společný adresát, ale také to, že poskytuje metatextové informace o vlastních textech – především o charakteru písma a interpunkce a o celkové úpravě rukopisu. Rozdělili jsme proto práci na část materiálovou, v níž podáváme jednak stručnou paleografickou charakteristiku listů, jednak shrnujeme problémy vznikající při transliteraci a transkripci rukopisů, a na část analytickou, v níž se věnujeme vlastnímu zkoumání jazykových jevů s přihlédnutím k omezením, která vyplynula z první části.

1.1 Autorský kontext dopisů

1.1.1 Adresát: Matouš Konečný (1569–1622)⁴

Ve své době jeden z předních teologů jednoty bratrské, autor několika spisů věnovaných mravouce a základním dogmatům víry (*Kniha o povinnostech křesťanských*, 1611, 1612; *Kazatel domovní*; 1618, 1625, 1783) či výkladu stvoření světa a přírodních jevů podle Bible (*Theatrum mundi aneb Kniha o skutku všeho světa stvoření podle Písem svatých sepsaná*, 1615; *Theatrum Divinum, to jest Divadlo Boží*, 1616), překládal také latinskou teologickou literaturu. Narodil se zřejmě ve Strážnici, po studiích ve Wittenberku působil v Třebíči, kde byl r. 1596 vysvěcen na kněze. V letech 1609–1620 byl správcem sboru v Mladé Boleslavi (od r. 1614 biskupem),⁵ pod jeho patronací byly bratrské sbory na území Čech. Na přelomu let 1620 a 1621 odešel jako další bratrští kněží se svou rodinou (manželka Alžběta, synové Jakub a Pavel) na panství Karla staršího ze Žerotína do Brandýsa nad Orlicí a zde také zemřel.

1.1.2 Jan Cyrill Třebíčský (Cyr) (1569–1632)⁶

Bratrský kněz původem z Třebíče, od r. 1602 byl správcem bratrského sboru v Rosicích na Moravě, v roce 1609 zvolen spolu s Matějem Cyrem (biskup od r. 1611) a Janem Korvinem do nové konsistoře podobojí, zřízené na základě Rudolfova Majestátu jako ústřední správní instituce evangelických církví v Čechách. Po smrti Matěje Cyra (1618) byl zvolen pražským biskupem, kázal v kapli Betlémské a roku 1619 spolu s administrátorem Dikastem korunoval krále Fridricha Falckého. Po r. 1620 se stahuje do ústraní, následujícího roku je vypovězen z

---

⁴ Informační zdroje: KNIHOPIS 1948, č. 4278–4285; JUST 2009; ŘÍČAN 1957: 318, 349; vlastní excerpta pořízená na komentované výstavě nálezu AMK, 2008 v Muzeu Mladoboleslavska.

⁵ Pro biskupa měla bratrská terminologie v této době označení senior; pro jednoznačnost hierarchických vztahů v jednotě se však přidržíme prvního pojmenování.

⁶ Informační zdroje: KNIHOPIS 1941, č. 1716; ZEMEK – KUMPERA 2007: 48); vlastní excerpta zmíněná v pozn. 4.

Čech a skrývá se u přátel do r. 1628. Poté odchází do Lešna společně se svým zetěm J. A. Komenským (Cyrillova dcera Marie Dorota se stala r. 1624 Komenského druhou manželkou). Zemřel v Lešně. Psal a překládal náboženské spisy, z jeho vlastní tvorby vyšlo tiskem *Kázání pohřební* (1619).

1.1.3 Jiří Erastus (**Ers**) († 1643)⁷

Jeden ze čtyř biskupů jednoty (od r. 1612), správce sboru v Ivančicích na Moravě, které byly (spolu s Přerovem) moravským biskupským centrem se známou bratrskou školou a tiskárnou. Podílel se na přípravě nového kancionálu s Matoušem Konečným a dalšími dvěma biskupy. Po porážce stavů se ukrýval pod ochranou Karla staršího ze Žerotína na tvrzi v Kralicích, zastával u něj místo knihovníka a vedl knihařskou dílnu. V roce 1628 odešel do Slezska a až do své smrti stál v čele exilových bratrských sborů jednoty.

1.1.4 Diviš Lacembok Slavata z Chlumu a Košumberka (**Slav1; Slav2**) († 1623)⁸

Syn Jindřicha Slavaty († 1598), bratranec nejvyššího kancléře Viléma Slavaty, avšak osobnost významně se angažující na straně protestantů v době před rokem 1618 (komisař stavovského direktoria; BÍLEK 1883: 517); člen jednoty bratrské.

Na Košumberku existovala od dob jeho děda známá bratrská škola, jíž prošlo mnoho českých šlechticů (mj. právě Vilém Slavata nebo Albrecht z Valdštejna) a také budoucích hradních písařů a úředníků (tedy písaře **Slav1**). Diviš Lacembok však bratřími nejspíš vychováván nebyl, neboť o něm Karel starší ze Žerotína r. 1600 píše: „[...] tento jinoch, vychovaný svojí matkou, málem by byl pokažen přílišnou její laskavostí, ale dobrým vychováním bude zcela snadno moci býti napraven a znovu přiveden na správnou cestu.“ (JENÍČEK 1939: 44). Právě od roku 1600 studoval ve Štrasburku, Heidelbergu a na kalvínské univerzitě v Basileji (Jeníčkem citovaný úryvek pochází z průvodního listu pro basilejského profesora Jana Jakuba Grynaea).

Za účast v odboji v letech 1618–1620 měl být popraven jako ostatní šlechtici, ale byl díky přimluvám příbuzných a kvůli špatnému zdravotnímu stavu omilostněn, byla mu však zkonfiskována polovina košumberského panství. Krátce na to umírá.

---

⁷ Informační zdroje: ŘÍČAN 1957; vlastní excerpta zmíněná v pozn. 4.

⁸ Kromě literatury citované v textu užíváme opět excerpta zmíněných v pozn. 4.

1.1.5 Bohuchval Berka z Dubé a Lipého (Dub1; Dub2) († po 1621)

Jeden z iniciátorů stavovského povstání a od r. 1618 čelný představitel třicetičlenného direktoria, český bratr. Za krále Fridricha Falckého zastával úřad nejvyššího pražského purkrabího. Po bitvě na Bílé hoře odjel ze země a v nepřítomnosti byl odsouzen ke ztrátě hrdla, cti a statků. Zemřel v emigraci. (BÍLEK 1882: 13).

1.1.6 Bratrští soudci ze Solnice (Sol)⁹

Východočeská Solnice patřila k nejstarším bratrským sborům (vlastní sbor obvykle tvořil chrám a přilehlé budovy, mezi nimiž bývala škola – u členů jednoty byl v této době kladen důraz na to, aby si osvojili si čtení a psaní); bratři zde však bývali často pronásledováni.

Bratrští soudci, většinou drobní měšťtí živnostníci, představovali laické pomocníky kněží. Nazýváni byli podle své smírčí úlohy při urovnávání sporů. Jejich úkolem bylo dohlížet na zachovávání řádu a pokoje v každodenním životě obce (navštěvovali domácnosti a sledovali rodinné poměry, radili v praktických otázkách obchodu a řemesla i ve věcech správného chování křesťana v nebezpečných povoláních, odkazovali provinilé bratry ke knězi ke správě svědomí). Ke svým povinnostem byli připravováni kněžími, různá poučení pro ně byla vydávána také tiskem. Měli především dospět ke správnému pochopení pře a psychologickému porozumění osobám, které je třeba smířit nebo napomenout.

1.1.7 Simeon Benátský (Ben)

Bohatý měšťan z Benátek nad Jizerou. Jako pachole dostal darem od šlechtice z Donína dům (Zlatohlávkův, č. 7) a roku 1585 jej prodal za 90 kop míšeňských. V roce 1592 se již jako purkrabí oženil, a připadly mu tak další nemovitosti. (ŠNAJDR 1865: 57, 61).

---

⁹ Informační zdroje: ŘÍČAN 1957: 87–88, 323–326; MOLNÁR 1956: 26; vlastní excerpta zmíněná v pozn. 4.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 Stylotvorné faktory

Dopis představoval ve zkoumaném období běžnou formu distanční komunikace, a to ve všech oblastech soukromého i veřejného života – o živosti korespondenčního styku již v 1. polovině 16. století svědčí dochované kopiáře a protokoly městské korespondence (PEŠEK 1993: 50) nebo také skutečnost, že byl tento útvar vyňat z pravopisných doporučení v Optátově *Isagogiconu*, učebnici čtení, psaní a počtů z r. 1535: „Což se písařův tkne, v jejich obyčejném rychlém listův (k jednomu přečtení) psaní, jest vědomé, že oni toho všeho vždy nemohou šetřiti.“ (PORÁK 1983: 104–105).

Naproti tomu byli doboví pisatelé nabádáni k „šetření“ epistolárních konvencí, jak ukazují tzv. diktaminové rétoriky, příručky pro sestavování písemných dokumentů, které kromě vzorů hotových listů pravidelně obsahovaly výklad uspořádání listu vycházející z Cicerona a formule náležitého vyjadřování, především titulování a pozdravení adresáta (tak např. nejznámější česko-latinská příručka *Ars dictandi* novoměstského písaře Prokopa ze 14. století).¹⁰ Způsob psaní listů navíc v širších souvislostech podléhal evropskému stylistickému úzu, vzorové listáře se překládali z jednoho jazyka do druhého (ZIKÁNOVÁ 2009: 13). Přihlédneme-li dále ke kontextu beletristické epistolografie, jejíž rozkvět je pro období humanismu typický, ne-li konstitutivní (srov. např. CURÍN 1985: 52–53), jeví se samotný žánr dopisu jako otevřený nejrozumnější míře stylizace.

O to více tedy vzrůstá vliv kompetence pisatelů (podle literárního vzdělání a zkušenosti s tvorbou psaných textů), jejich vztahu k adresátovi (podle společenské hierarchie a osobního poměru) a také tématu a dominantní komunikační funkce jejich textu, neboť jak zmiňuje Porák (1983: 160), volba prostředků nižšího stylu může být motivována tématem blízkým běžnému životu a zaměřením projevu.

2.1.1 Faktor kompetence

V našem materiálu jsou zastoupeny osobnosti s různou mírou předpokládaného vzdělání. Za nejvíce kompetentní z hlediska komunikace lze bezpochyby považovat pisatele z řad bratrských kněží – v případě Cyr i Ers, budoucího či již ve funkci ustanoveného biskupa, je v této době samozřejmým předpokladem vysoký stupeň rétorického a jiného vzdělání

---

¹⁰ KRAUS 1998: 81–86; PLESKALOVÁ 2007: 298; o latinských stylistických příručkách viz např. HORÁKOVÁ 1982: 33–34.

nabytého na zahraničních univerzitách, navíc ještě prohlubovaného denní bohosloveckou praxí.

O něco složitější již je situace v dalších skupinách – šlechtici stejně jako písaři dosahovali univerzitního vzdělání (srov. ŘÍČAN 1957: 277, 320; PEŠEK 1993: 41), případně se jim dostalo pečlivé bratrské výchovy (Slav1).¹¹ Také u měšťanů lze předpokládat rétorickou průpravu (úvod do rétoriky byl součástí výuky již na vyšších stupních městských latinských škol, které v této době tvořily již poměrně hustou síť; PEŠEK 1993: 40), tím spíše pak u měšťanů bratrských (Sol) (srov. MOLNÁR 1956: 157 o soutěživé závisti, kterou bratrské školy vzbuzovaly na straně škol partikulárních). Havránek i Cuřín se ostatně shodují na celkovém kulturním sblížování společenských stavů, zejména díky rozšíření počtu čtenářů vlivem knihtisku a finanční dostupnosti knih (k tomu srov. PEŠEK 1993: 77).

Můžeme však poukázat také na některé rozrůžňovací činitele – především je písař v oblasti stylizace textů profesionál, a proto jej (Slav1, Dub1) budeme nadále považovat za kompetentnějšího než šlechtice (Slav2, Dub2). Také mezi měšťany lze ostřeji vidět rozdíl naznačený výše – Jiří Pešek (1993: 41, 55) upozorňuje i na to, že se při výzkumech gramotnosti často dostatečně nezohledňuje, v jaké míře se vlastně umění psát pojí s uměním formulovat: „Rozpětí mezi pasívní gramotností, případně zvládnutím umění podepsat se, osvojením si techniky výkonu psaní a konečně schopnosti samostatně psát jsou ohromná.“ Vzhledem k tomu budeme rovněž kněžimi školené bratrské soudce (Sol) považovat za kompetentnější než měšťana Benátského (Ben).

Škála pisatelů podle míry jejich kompetence by tedy mohla vypadat takto: 1. Cyr a Ers (vysoká); 2. Slav1 a Dub1 (vyšší); 3. Slav2 a Dub2 (střední); 4. Sol (nižší); 5. Ben (nízká).

2.1.2 Faktor vztahu k adresátovi

Hierarchické společenské vztahy uvnitř jednoty a poměr kněží a laiků charakterizuje Říčan (1957: 81–85). Bratří se drží zásady, že podstatnou moc nad světem má Bůh a lidem je svěřena pouze moc druhého stupně – buď moc světská k řízení lidí, k jejich časnému dobru zde na zemi (nikoli tedy k zasahování do věcí svědomí a do církevních záležitostí), nebo moc církevní k službě víry a k dovedení věřících k spasení. Tímto pravidlem je určen vztah adresáta, tedy biskupa, a šlechtických pisatelů: jde o dva rovnocenné partnery. Charakter

---

¹¹ O hodnotě písemností košumberské hradní kanceláře, vynikající po jazykové i věcné stránce, se měl údajně vyslovit i Josef Zubatý (JENÍČEK 1939: 37).

poměru pána Slavaty (Slav1, Slav2) a pána z Dubé (Dub1, Dub2) k církevnímu představiteli se tak může lišit zřejmě pouze stupněm formálnosti, resp. familiárnosti na téže úrovni společenského žebříčku. Tento stupeň přitom může vyplývat nejen z osobní známosti či náklonnosti, ale i z různé síly akcentu, který bratrský šlechtic klade na svůj duchovní vztah k církevnímu otci. Sama jednota nepřestávala zástupce šlechty, přijaté do svých řad, nabádat k pokoře a k vnímání sebe sama jako jen jiného druhu služebníků Božích (ŘÍČAN tamt.: 95).

Ve správě jednoty měl laický živel vedle kléru zprvu o něco významnější roli než později (neboť „základem kněžského úřadu je všeobecné kněžství věřících“; ŘÍČAN tamt.: 84), avšak se vzrůstajícím počtem přijatých šlechticů musel tento živel nutně ustoupit do pozadí, aby byla církvi zachována svoboda a nezávislost jejích vnitřních ustanovení na stavovských privilegiích. Vzrůstající význam kněžské autority, který z toho vyplýval, byl pak vyvažován stálou účastí laických pomocníků ve sborech, zvl. bratří soudců. V rámci vnitřní hierarchie jednoty ovšem zůstává jako platné, že bratřští soudci jsou vůči biskupskému adresátovi ve vztahu podřazenosti. Na tutéž hierarchickou pozici pak usuzujeme také u benátského měšťana, zástupce nižšího stavu, o jehož příslušnosti k církvi nemáme zpráv.

V rámci vlastního kléru pak bratří rozlišovali 3 stupně – první (tzv. starší), prostřední (kněz) a poslední (jáhen). Starší, k nimž ve sledované době vždy již patřili Cyr (1611), Ers (1617) i Konečný bez ohledu na vlastní dosažené biskupství, byli prvními mezi rovnými („prvotními mezi sluhami svrchovanými“), a pokud jde o zřizování (ordinaci) ostatních kněží, stáli ve sboru na místě apoštolů (od poč. 16. st. stála v čele jednoty tzv. úzká rada v počtu 12 osob, tvořená právě staršími – z nich pak byli voleni 4 biskupové, kteří si rozdělili správu církve na dvě diecéze české a dvě moravské). Při základní hierarchické souřadnosti se však mohli navzájem předstihovat významem a požívání vážnosti.

Výsledná stupnice pisatelů podle blízkosti vztahu k adresátovi pak vypadá následovně: 1. Cyr a Ers (vztah souřadosti nejvíce důvěrné); 2. Dub2, Dub1, Slav2, Slav1 zatím bez rozlišení (a za předpokladu, že nechal-li šlechtic svůj list stylizovat písařem, znamenalo to buď, že měl mít trvalejší hodnotu, nebo že chtěl zapůsobit na adresáta); 3. Sol a Ben (vztah hierarchické podřazenosti, pouze snad různě důvěrné).

2.1.3 Faktor tematické skladby a dominantní komunikační funkce textu

Jak bylo řečeno v úvodu podkap. 2.1, volba prostředků nižšího stylu může být motivována všedním tématem a zaměřením projevu (PORÁK tamt.: 160). Kromě ustálené epistolární struktury (salutace; motivace sepsání dopisu – v případě odpovědi na předchozí adresátovo psaní shrnutí jeho obsahu –; vlastní stat/narace zakončená většinou žádostí, ať už

zdvořilostní, tedy aby adresát na pisatele pamatoval na modlitbách apod., nebo shrnutím výše vypsané žádosti, která je vlastním účelem dopisu; rozloučení a podpis). Níže proto podáváme stručnou obsahovou charakteristiku dopisů a stanovujeme hlavní pisatelovu intenci.

Text bratrského duchovního **Cyr** má dvě témata rámcová a jedno hlavní. Sděluje nejprve informace o osobě, která list přináší (bratr Slovák přichází ve věci svého dědictví), následně se ujišťuje, zda platí předešlý adresátův návrh a vysvětluje, proč mu na jeho uskutečnění záleží. Vypráví události, jimiž vyvrcholil skrytý konflikt s bratrem Cyrem (viz 1.1.2) a stěžuje si na pražské poměry. Žádost o radu, jak se v celé záležitosti zachovat, je žádostí o podporu ve zmíněném konfliktu. Uzavírá aktuální informací o tisku bratrské knihy (snad právě Knihy o povinnostech křesťanských, viz 1.1.1). Dominuje tedy funkce **persvazivní**, informace podávané na okraj slouží spíše komunikační strategii vzbudit celkově adresátův zájem.

Dopis biskupa Erasta (**Ers**) je výrazně polytematický. Jeho účelem je využít volné chvíle mezi jinými záležitostmi a „ohlásit se“, odpovědět na předchozí adresátovu žádost o nové informace o povšechném dění v Ivančicích. Pisatel se proto zmiňuje o svém zdraví (se zdvořilou žádostí o podobou zprávu z druhé strany), o sněmu bratří ve Strážnici, o své druhé svatbě; děkuje za odeslanou knihu, prosí, aby bylo přijetí nového kněze do ivančického sboru ještě odloženo, žádá o radu ve věci sňatku vdovy po zemřelém knězi a informuje o její finanční situaci, nakonec vyřizuje pozdravy od své nové manželky. Hlavními funkcemi textu jsou tedy funkce **informativní** a **kontaktní**.

Písařský list od šlechtice Slavaty (**Slav1**) se soustřeďuje na jediné zastřešující téma, spojující v sobě všechna témata dílčí: na změnu rituálů bratrské bohoslužby. Jedná se již o druhou žádost v této věci: pisatel v úvodu shrnuje, jak mu bylo odpovězeno na žádost předchozí, a polemizuje s biskupovým názorem (ten svolil, že kněžské roucho, které k bratrskému ritu jinak nepatřilo, může být oblékáno, avšak pouze při kázáních). Šlechtic se nejprve vrací k motivaci své prvotní žádosti a upřesňuje, že nejde o jeho iniciativu, ale o stížnosti poddaných. Argument dále stupňuje: problém se týká nejen jeho lidu, ale i poddaných z jiných panství, kteří náležejí k jeho farnímu obvodu a nyní se od něj odtrhují, což způsobuje finanční ztrátu. Kdyby se pak měl kněz zachovat podle biskupova doporučení a oblékat roucho jen při některých příležitostech, budou se lidé navíc cítit podvedeni a budou obviňovat šlechtice (zavedl zřejmě českobratrskou víru na svém panství nově). Pisatel proto formuluje své řešení, odpovídající požadavkům poddaných – přizpůsobit církevní obyčeje zažitým pořádkům, neboť jde pouze o formality, které přitom mají neúměrně závažné neblahé následky. Pisatel při této formulaci sice „pouze“ oznamuje své zdání, avšak následující požadavek (aby v komži sloužil nejen kněz, ale i jeho pomocník), již vznáší bez okolků.

Dominantní funkce celého textu je tedy zřetelně **výzvola**, vzhledem ke zdobnosti listu (viz 3.1) a rovnocennému postavení komunikantů ovšem také **persvazivní**.

Druhý dopis od téhož pána (**Slav2**), tentokrát autograf, zahrnuje dvě hlavní témata: vysvěcení kaplana na kněze a vedle toho opět stížnosti poddaných (na vyšší rovině obecnosti se tedy téma korespondence nemění, stále je jím nevůle lidu k bratrské církvi). Pisatel začíná otázkou na zdraví adresáta a informací o obdržené suplice, kterou k němu (ve věci kněžského svěcení) sepsali jeho poddaní a kterou nyní předává biskupovi jakožto osobě fundované k jejímu vyřízení. Formuluje vlastní návrh postupu, kroky potřebné k dosažení cíle, a žádá dodatečně další údaje. Vyslovuje přání setkat se s adresátem a informuje ho o dialogu proběhlém mezi ním a poddanými (o starých i nových problémech s bohoslužebnými rituály). Znovu shrnuje svou žádost o zprávu ve věci svěcení a její důvody (tento problém je mimo dosah jeho kompetence). Text má tedy funkci především **interogativní** a **direktivní** (uvedené informace slouží jako argumenty žádosti o setkání).

Písařský list od pána z Dubé (**Dub1**) má stejně jako předchozí dopis psaný písařem (**Slav1**) jedno zastřešující téma: postup v trestněprávní záležitosti. Již z tohoto označení však vyplývá, že dílčí témata nejsou navzájem logicky tak těsně provázaná jako v dřívějším případě, nýbrž více asociativně řetězená. Šlechtic rovněž reaguje na psaní od adresáta, zde však předcházelo vylíčení jistého incidentu a žádost o pomoc. Pán proto biskupovi radí, aby byl viník pohnán před komorní soud, a protože on sám s dalšími spřízněnými pány má být soudcem, zjišťuje, jak se bude vina dokazovat, aby mohl tuto informaci předat také ostatním soudcům a přimluvit se za poškozeného kněze. Vysvětluje, proč není výhodné, aby byl sám žalobcem. Upřesňuje povinnosti ochránců vůči panství a vůči osobám na něm a žádá, aby Konečný předal tyto zprávy dál. V otázce dalších informací se odvolává na jinou osobu, neboť je nechce svěřovat dopisu. V textu dominují funkce **informativní** (doplňování údajů pro úplnost), **direktivní** (rada) a **interogativní** (žádost o informace).

Dopis **Dub2** je krátkou (ovšem nikoli stručnou) reakcí na předchozí psaní. Vlastním tématem je tu odpověď na otázku, zda si šlechtic nárokuje podíl z pozůstalosti po svém zemřelém knězi. Pisatel v úvodu rozsáhle děkuje za biskupův dopis a za odeslané modlitební knížky, následně velmi vstřícně odpovídá na dotaz v oné majetkové záležitosti: ponechává vše na rozhodnutí kněží a přimlouvá se za vdovy a sirotky. Připojuje žádost, aby dal biskup o svém rozhodnutí vdově vědět, a loučí se modlitbou. Funkce textu je tedy především **informativní** a **kontaktová**.

Bratrští soudci (**So1**) v úvodu rovněž rozsáhle rozvíjejí poděkování za to, že Solnice na základě své žádosti získá stálého kněze, a na oplátku slibují své modlitby. Následuje hlavní téma: charakterová změna jednoho ze soudců. Kolektivní pisatel informuje adresáta o dosud proběhlých krocích k řešení problému a podává jeho podrobnou anamnézu (na co lze usoudit z výroků problematického bratra, co dělá, jak vypadá). Vyjadřuje obavu z možných důsledků celé záležitosti pro postiženého i pro jednotu a formuluje žádost o pomoc. Mezi hlavními funkcemi textu je tedy zastoupena především funkce **direktivní** (samotná žádost), **informativní** (popisy a konkretizace nad rámec žádosti) a **kontaktní** (vzhledem k prostoru věnovanému díkům).

Měšťan Benátský (**Ben**) posílá dopis do bratrského domu po svém synovi, jde tedy o jistou formu průvodního listu. Ústřední téma dopisu chybí, otec ve volném sledu myšlenkových asociací popisuje vychovateli svého syna svou představu o tom, jakých vlastností by měl syn u bratří nabýt (dostává se k jejich formulaci skrze nejisté příčinné vztahy: syna po domácí návštěvě zase navracejí k biskupovi a příčinou má být prostý fakt jeho odevzdání k výchově a dále fakt, že na něj zatím nejsou stížnosti; kdyby ovšem byly, může být trestán dle uvážení kněží). Jde tu především o samotný lokuční akt (aby jakožto otec také promluvil s tím, kdo má jeho syna na starosti, neboť tak zatím činila pouze Benátského manželka), funkce textu je čistě **kontaktní**.

2.2 Projevy stylizace textu a stylistické nedostatky

na jednotlivých jazykových rovinách

V úvodu jsme se zmínili o tom, že některé zkoumané jevy lze vymezit pozitivně, jako formálně konstituované projevy vědomého úsilí o kultivované vyjadřování, tedy jako stylémy (dlouhá a komplikovaná souvětí, vytváření řetězců významově souvisejících výrazů);¹² a že některými lze popsat text negativně (ztráta perspektivy při vedení syntaktických vztahů; nefunkční opakování slov; průnik jevů typických pro mluvený jazyk do psaného textu, např. hláskových změn; kolísání grafémů), neboť jsou lépe sledovatelné než pozitivní naplňování určité tendence. Podáme nyní charakteristiku těchto jevů, jak je uváděna v odborné literatuře.

2.2.1 Pravopis

Známým faktem je, že rozvoj knihtisku s sebou přinesl ustálení pravopisného úzu v tiscích. Jednotná pravidla označování hlásek písmeny v nich byla potřebná především z technického hlediska – měnit pravopis podle každé rukopisné předlohy, na něž žádný tlak ke sjednocení vyvíjen nebyl, by vyžadovalo často nové litery a jiné slitky liter (CUŘÍN 1985: 43; PORÁK 1983: 102). V bratrských tiscích se pak ustálil následující úzus: diakritické označování afrikát a frikativ (kromě /š/): –č–, –ř–, –ž–; palatálních souhlásek –dʲ–, –tʲ–, –ň–; grafému ě: –ě–; a samohláskové kvantity (kromě dlouhého í, pro něž se přes mezistupeň –ij– aj. ustálilo užívání znaku –j–). Foném /š/ se tiskl spřežkou –ſſ–. (ESČ, heslo *Čeština humanistická*). V bratrských tiscích bývalo také pozičně rozlišováno –l– a –ł– (ŠLOSAR – VEČERKA – DVOŘÁK – MALČÍK 2009: 82). Po c, s, z se psalo důsledně y.

Rozdíly mezi územ tiskařským a písařským prozkoumal Porák (1983). V příznačných jednotlivostech lze písařský úzus charakterizovat takto:

Psaní c:

- u písařů v 1. pol. 16. st. převládá –cz–, teprve mnohem později pronikalo vlivem tiskařského úzu –c– (ovšem i v 17. a 18. st. výrazně převažuje –cz–) (PORÁK tamt.: 21–22).

Psaní č:

- v 16. st. převládala spřežka –cž–, vedle toho se řidčeji objevují i spřežky i-ové (–Czi–, –Cži–; pozn. aut.: uvedeny s velkým písmenem) (tamt.: 22–23).

---

¹² Dále budeme užívat také označení sémantické řetězce či řady.

Psaní ř:

- na poč. 16. st. je běžná spřežka –rz–, ve 2. pol. 16. st. se hojněji objevuje –rž–; v 17. století převládá spřežka –rž–, ovšem –rz– se také občas vyskytuje (např. důsledně u Zuzany Černínové) (tamt.: 24–25).

Psaní ž:

- v některých rukopisech je –z– s tečkou běžné už na poč. 16. st., úzus opět rozkolísaly i-ové spřežky –zi–, –zj– a dosti časté je i nadbytečné značení palatálnosti (např. žiena) (tamt.: 20–21).

Psaní ě:

- základní podobou je dlouho spřežka –ie– (častá ještě i v 18. st.), diakritické znaménko se začíná objevovat mnohem později než v tiscích (tamt.: 28–34).

Psaní i – y:

- po c, s, z nejednotné, značná část rukopisů má –i– nebo –j– ještě v 17. století; po č, š, ž je úzus rozkolísaný i v tiscích; o 17. století pak platí, že „přibývá písařů, kteří nerozlišují vůbec i – y, kladou je libovolně [...], nebo mají jen jedno i. S tímto jevem se setkáváme především u pisatelů s nízkým stupněm vzdělání.“ (tamt.: 39–44).

Obecně tedy platí, že písařský úzus byl konzervativnější a rozkolísanější než úzus tiskařský. Váhu tradice Porák mj. ilustruje citátem z již zmiňovaného Optátova *Isagogiconu*: „v psaní listův běžných písaři se musí zachovati, jakž lidé obvykli a chtějí míti“ (transkribujeme; tamt.: 23).

2.2.2 Hláskosloví a tvarosloví

Ve sledovaném období se konstituovalo vědomí rozdílu psaného a mluveného jazyka (např. CUŘÍN 1985: 40). „Prostředkem rozšiřujícího se stylového napětí se staly i jevy hláskoslovné a morfologické: tvary a podoby konzervativní n. i archaické proti formám blízkým mluvenému jaz., nikoli ovšem jevy nářeční.“ (ESČ, heslo *Čeština humanistická*). Průnik hláskových změn, dokončujících se (co do své výslovnostní podoby) v 16. st. (diftongizace *y > ej* a počátečního *ú > ou*) do textů lze považovat za příznak nižšího stylu (srov. ESČ tamt. dále), stejně tak úžení *é > ý/í* či protetické *v-* před počátečním *o-*, které jsou sice v této době běžné, ale nebyly přijatelné pro překladatele Bible kralické, jež představovala soudobý i pozdější vzor jazykové vytríbenosti (např. HAVRÁNEK 1979: 68).

Z morfologických rysů mluvené češtiny můžeme jmenovat infinitiv s koncovkou *-t*, šířící se po zániku supina, dále koncovku akuz. a instr. pl. mask. *-ami* (*zubami*) či složené skloňování přivlastňovacích adjektiv (*bratrového*) (ESČ tamt.). Příznakem nižšího stylu se

podle svého výskytu v textech s charakteristikou nižšího stylu jeví také užívání inkongruentních forem přechodníků (ESČ tamt.).

S hláskoslovnými jevy souvisí také pravopis prezentních tvarů slovesa *být*. V mluveném jazyce *j-* jakožto pomocná slabika zaniklo, ale skutečnost, že není v písmu zachováno, nemusí být jen důsledkem průniku hovorové podoby: bratrské tisky rozlišovaly formu bez *j-* ve funkci pomocného slovesa a formu s *j-* ve významu existenciálním a ve funkci spony (KOSEK 2003: 93). Toto pravidlo formuloval jako první Jan Blahoslav (PORÁK 1983: 85).

2.2.3 Slovní zásoba

„Předně byl po stránce lexikální a stylové jazyk vzděláván tím, že podle svých stylových vzorů hromadili autoři řetězy výrazů synonymních a antonymních.“ (HAVRÁNEK 1979: 60).¹³ Havránek dále dodává, že se tohoto prostředku užívalo již ve středověku, ale v humanistickém období dosáhl vrcholu (tamt.: 60). Podobně upozorňuje Michálek (1967: 390), že v době humanismu byly řetězce převážně vícečlenné, zatímco dvojice významově blízkých slov byly užívány již ve starší češtině. Podle Havrána pak nedokonalí stylisté užívali dvojice tvořené domácím a cizím slovem (tamt.: 60). Z hlediska jazykového systému tyto prostředky podporovaly přesnou diferenciaci lexikálního významu (HAVRÁNEK tamt.: 60), z hlediska funkce v komunikaci pak můžeme uvést příklad z právního textu, v němž slouží k exaktnímu vyjádření všech důležitých skutečností: „[...] *těž panských, rytířských, městských a duchovních při právech nemá jinak mluveno, pře vedeny, slyšány, příčiny přijímány a souzeny býti než to vše jazykem českým [...]*“ (část usnesení generálního sněmu českých zemí z 5. 6. 1615, cit. z: ŠLOSAR – VEČERKA – DVOŘÁK – MALČÍK 2009: 79).

Obecným předpokladem na této rovině je dodržování zásady stylistické disimilace (např. ESČ tamt.).

2.2.4 Syntax

Podobně jako jsme konstatovali v případě roviny hláskoslovné a morfologické, může být také syntaktická složitost považována za projev autonomnosti psaného jazyka (ESČ, tamt.). Jejím vrcholem je ciceronská perioda, rozdělená symetricky na dvě složitá souvětí (předvětí a závětí) – podle ESČ je výlučným znakem vysokého stylu, tedy jevem příznakovým. Komplikovaná souvětí však byla ve všeobecné oblibě (CURÍN 1985: 48–49), složitější

---

¹³ V této práci diferencujeme výrazy běžně shrnované pod označením synonyma (srov. ukázkou HAVRÁNEK tamt.: 60) na vlastní synonyma (vztah na základě podobnosti lexikálního významu) a koheponyma (vztah na základě pojmové, věcné souvislosti) (srov. PMČ 1995: 83).

větnou konstrukci lze nalézt i v zábavné literatuře bez ambicí v oblasti stylu (HAVRÁNEK 1979: 67). Častým prostředkem rozvíjení do hloubky (k vyššímu stupni závislosti vedlejších vět) byly vztažné věty (analogicky užívané na rovině výstavby textu – na začátku samostatných hlavních vět) (CUŘÍN tamt.: 49; ESČ tamt.), samotné věty vedlejší podle Cuřína buď navazují v řetězce (pozn. aut.: jednodušší způsob), nebo jsou vkládány do věty řídící, čímž „větná melodie získává složitější a slavnostnější charakter“ (tamt.: 49). Se složitou větnou stavbou pak souvisí také hojné užívání přechodníkových konstrukcí (HAVRÁNEK tamt.: 59).

Komplikovaná souvětí nejsou v češtině nová, ale díky jejich častému užívání „jazyk písemných projevů nabyt bezpečnosti v přesném vyjadřování vzájemné souvislosti a složenosti myšlenkového pochodu.“ (HAVRÁNEK 1979: 58; srov. také ŠLOSAR – VEČERKA – DVOŘÁK – MALČÍK 2009: 77 o využití propracované syntaxe v právnických spisech). Přesné údaje o délce a hloubce souvětí u reprezentativních dobových autorů nemáme k dispozici,¹⁴ na základě ukázek uváděných v příručkách si lze však udělat rámcovou představu a ke srovnání s výše uvedenými poznatky využít kvalitativního popisu.

Odchylky od pravidelnosti mluvnické stavby popsal na jazyce Komenského Karel Kučera (1983: 86–87). Dochází k tomu, že anakolut typu *Kteří obchod vedli v zemi, s temnostmi a hrůzami bylo tovaryšství jejich*, tedy se zájmenem (zde *jejich*) odkazujícím k prvotní započaté konstrukci, je v nich tak častý, že jej autor sám nepovažoval za vadu a že je zřejmě výrazem odlišného dobového postoje k této odchylce. Podobně zeugma vzniklé tím, že je se zřetězenými slovesy zacházeno, jak by měla stejnou vazbu, může představovat zvláštní syntaktickou figuru (KUČERA 1983: 86–88).

2.3 Hypotézy

Na základě Havránkova postřehu o zjednodušení syntaktické stavby a průniku jevů typických pro mluvenou češtinu do textů méně kompetentních mluvčích stanovujeme první předpoklad: Jestliže pisatel nereflektuje kultivovanost svého vyjadřování na rovinách nižších (užívá jazykové jednotky v hovorové hláskové a tvarové podobě), pak nevěnuje dostatečnou pozornost ani rovině vyšší (nevytváří složitá souvětí a pokud ano, tedy chybová).

---

¹⁴ Familiární soukromou korespondenci pobělohorského období z tohoto hlediska analyzovala Borovská (1999, 2001).

Druhý předpoklad plyne z poznatku, který máme o průběhu jazykové akvizice: „Děti [...] rychleji nabývají kompetence lexikální než syntaktické, neboť usouvztažňování pojmenovávacích jednotek je proces náročnější než doplňování slovní zásoby.“ (ESČ, heslo *Styl subjektivní*). Předpokládáme tedy, že míra stylizace, pozornosti věnované rovině lexikální (vytváření sémantických řetězců) bude u méně kompetentních mluvčích nepřímo úměrná míře gramatické správnosti a propracovanosti na rovině syntaktické.

Z prvního a druhého předpokladu pak vyplývá hypotéza třetí: míra stylizace a stylistických nedostatků textu na rovině fonologické, morfologické a syntaktické závisí především na kompetenci pisatele, na rovině lexikální pak na jeho vztahu k adresátovi a na tematických a funkčních aspektech textu.

3. PALEOGRAFICKÉ POZNÁMKY

3.1 Písmo

Pisatelé užívají novogotické písmo v české národní modifikaci,¹ která se oblými tvary některých liter přibližuje písmu humanistickému (HLAVÁČEK – KAŠPAR – NOVÝ 1993: 75–76). Tento druhý typ byl v Čechách používán pro latinský text a slova citátové povahy a stejným způsobem se uplatňuje i v našich listech (zejm. v latinské dataci).²

V literatuře se rozlišují tři druhy českého novogotického písma: kreslené (určené především pro nadpisy a jiná významná místa), polokurzívní a kurzívní (tam.: 76). Základem většiny rukopisů (Cyr, Ers, Slav1, Slav2, Dub1, Sol) je polokurzíva: písmena nejsou tvarově přizpůsobena plynulému napojování, tendenci psát jedním tahem, a stojí proto ve slově víceméně samostatně, pouze s náznaky spojení. Rychlejším psaním nabývá polokurzíva někdy kurzívní, spojitě podoby (srov. HLEDÍKOVÁ – KAŠPAR 1982: 215) – tak v textu biskupa Erasta (Ers). Méně živelně se pak tyto spoje realizují u soudců ze Solnice (Sol), tendence k plynulosti tu odráží spíše vývojovou mezifázi polokurzívy a kurzívy. U ostatních pisatelů z této skupiny (Cyr, Slav1, Slav2, Dub1) zůstávají písmena ovšem téměř důsledně oddělena, bez ohledu na míru kaligrafičnosti rukopisu a rychlost psaní (viz níže). Zbylé dva texty (Dub2, Ben) jsou psány zběžnou kurzívou: plynule navazující písmena nemají stabilní tvar, ale vyskytují se v různých (a různě redukovaných) variantách v závislosti na svém okolí. Tendence k vázání písmen se projevuje také vynecháváním mezer mezi slovy (zvláště Ben, v menším rozsahu Dub2).

Co se týče úhlednosti písma, nejzdobnější jsou podle očekávání písařské čistopisy Slav1 a Dub1, vzniklé patrně na základě konceptu (o rozkvětu těchto přípravných písemností v novověku se zmiňuje Hlaváček et. al. tam.: 193), přičemž písmo prvního z nich (Slav1) se pravidelnými tvary a rozměry liter blíží až kreslenému typu. Hlavním estetickým prvkem druhého rukopisu (Dub1) jsou rafinované rozmáchnuté tahy obtáčející celá slova a zasahující i do okolního textu, jež můžeme zřejmě připsat vlivu barokního stylu (naproti tomu u prvního písaře jsou tyto tahy mnohem redukovánější a slouží spíše k vyplnění volného místa).

---

¹ Ojediněle nacházíme vliv německého novogotického písma v textu Dub1 (rozštěpení dříku malého písmena -r- na základní lince). Česká a německá forma v Čechách na konci 18. století splýnula (HLAVÁČEK – KAŠPAR – NOVÝ tam.: 75).

² Zvláštností rukopisu Slav2 je občasné užívání humanistického majuskulního –s– (na začátku slova) v jinak novogotickém zápisu.

Velkou tvarovou a rozměrovou pravidelností liter se vyznačuje také text kněze Cyrilla (Cyr): v pomyslném systému 4 linek, do nichž jsou písmena vepisována (viz např. PÁTKOVÁ 2008: 37), zachovává pisatel mezi linkami stejnou vzdálenost a udržuje také stálý poměr šířky a výšky písmen. Přitom jde o text psaný patrně rychleji než náročnější písařské rukopisy – svědčí o tom zmenšení písma. Podobný následek, ještě pokročilejší zmenšení písmového obrazu (kromě již zmíněných kurzívních spojů), má rychlost psaní také v textu Erastově (Ers), v němž jsou litery oproti předchozímu již tvarově mírně rozkolísané.

U neprofesionálních pisatelů klesá úpravnost s rychlým psaním výrazněji. Zásadní deformace vlivem tohoto faktoru vznikají ve šlechtickém autografu Dub2: minuskulní písmena bez dlouhých spodních a horních dříků (–a–, –e–, –r– apod.) ztrácejí spolu s velikostí i zřetelnou formu, a tudíž je lze často identifikovat jen podle kontextu. Jedná se tak o nejhůře čitelný rukopis v našem materiálu.

Lépe rozlišitelný zápis již představuje druhý kurzívní text, Ben, v němž dochází naopak k zvětšení a rozmachu písma (spodní dříky a kličky zasahují do dalšího řádku), a tedy k jistému zpomalení (patrnému např. i z lomení obloučků některých liter). Podobný účinek má zřejmě také téměř důsledné oddělování písmen v rukopisu Slav2, psaném zběžnou, zjednodušenou polokurzívou s minimem majuskulí, ale bez problémů čitelnou.

Poslední text, pocházející od bratří ze Solnice (Sol), charakterizuje již zase větší pečlivost provedení (a s tím – vzhledem k neprofesionálnímu pisateli – také potřeba delšího času): písmo je poměrně velké, stojaté, s dobře vymezenými tvary, a proto pracnější.

3.2 Zkratky

Zkratky užívají v různé míře všichni pisatelé a můžeme je klasifikovat do několika druhů (vycházíme z: HLAVÁČEK – KAŠPAR – NOVÝ tamt.: 33). Nejčastěji (u každého kromě Slav2) se objevuje suspenze, zkrácení slova na jeho charakteristickou část (iniciálu, počáteční skupinu písmen apod.), srozumitelnou v daném kontextu, např. B. = „bratr“.³ Další druhy jsou v rukopisech distribuovány různě. Ve třech textech (Cyr, Ers, Ben) nacházíme kontraxi, stažení slova čili jeho reprezentaci jen prvním a posledním (případně i některým středovým) písmenem. U kněží (Cyr, Ers) jde vždy o konkrétní slovesný tvar: gt = „jest“, měšťan Ben takto zkrátil slovo „svaté“: ste. Další způsob, nadepsání koncových písmen či písmena jednoho, používají pisatelé Cyr, Slav1, Dub1 a Dub2. Hlaváček et. al. označují tuto zkratku jako modifikaci suspenze – horní písmena naznačují, o jaké rozvedení má jít.

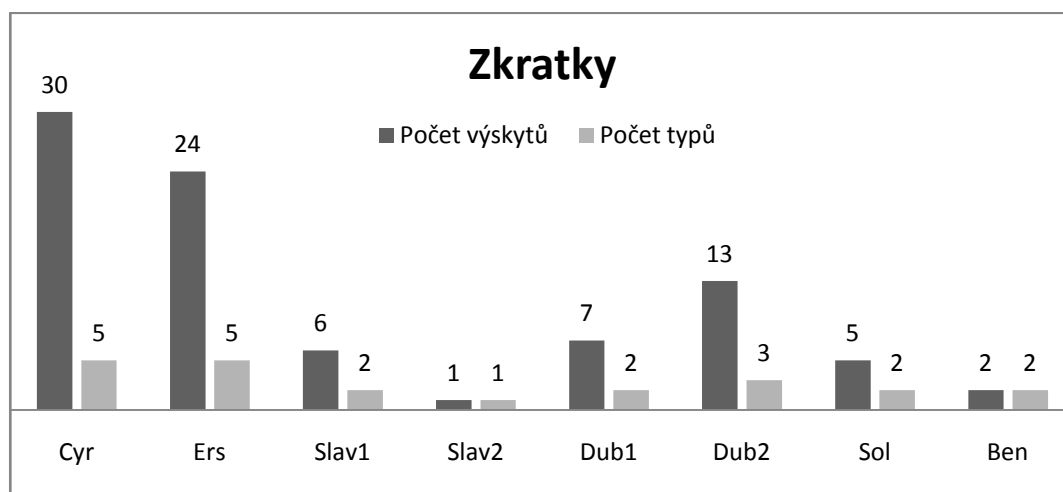
³ Pisatel Cyr rozlišuje znaménko za iniciálou (tečka) a za delší sekvencí (dvojtečka).

Může se přitom kombinovat i s kontraxí, jak ukazuje zápis sousloví „Jeho Milosti“ v rukopise Dub1 (v nadepsané části): Gehomi^{oti}. Místo písmen mohou být v horním prostoru pro psaní také značky zastupující –m– nebo –n–, tedy relativního významu. U různých pisatelů mají různé podoby: Cyr užívá vlnovku (např. Filjẽ = „Filínem“), Slav2 vodorovnou dvojtečku, „umlaut“ (oto = „o tom“), Dub2 trámec nad celým slovem (např. $\overline{\text{amē}}$ = „amen“).⁴ Vlnovku na místě celé přípony –ní (23. řteyřka; v originále na konci řádku) použil také pisatel z řad soudců Sol.⁵ Posledním druhem jsou ustálené zkratky s –p– (pozměňovaným tvarově či přidáním značky) převzaté z latiny, které nalézáme v rukopisech Cyr a Ers. V prvním (Cyr) se vyskytuje forma s tečkou (–p̣–) a stojí za předponu *při-*, druhý (Ers) obsahuje tři formy: s obloučkem (–p̣–) pro předponu *před-*,⁶ odpovídající lat. *prae-*; s lomeným trámcem (–p̣–) pro slabiku –pra–: op̣ wdu; a s protaženým bříškem (–p̣–) pro předponu *pro-*, odpovídající lat. *per-*.

Celkový počet zkratk v textech shrnujeme níže do Grafu 3-1. Započítáváme každé zkrácené slovo, pokud je samostatným textovým slovem, tedy oddělené mezerami. Např. S. P. D. = 3 výskyty, JCT (tzv. sigla) = 1 výskyt. Do výsledků ve druhém sloupci byly v případě Ers zahrnuty i jednotlivé varianty zkratk s –p– (proto název typ).

Graf 3-1:

⁴ Touto rukou (pisatelem Dub2) je v textu Dub1 připsána závěrečná formule a podpis: Panu odczi Vprzymy sy[n] ařluha zustawa[m] Bohuchwall Berka; které k vlastnímu písarovu textu nepočítáme. Zkratky zde mají podobu téhož trámce nad slovem.

⁵ Očekávali bychom takovou značku i na jiném místě: 8. Abycho; ale protože tu chybí, nepočítáme toto slovo ke zkráceným.

⁶ Dvakrát takto zkrácené slovo „předce“ je zapsáno s –d–: p̣dce; ačkoli předponou je tu komponent „před“ (stč. přěd sě) a afix *pře-* už má jiný význam. Zkratka tak koresponduje s latinskou podobou morfému.

Podle těchto výsledků využili zkráceného zápisu nejvíce pisatelé Cyr, Ers a také Dub2, u nichž jsme v podkap. 3.1 konstatovali relativně rychlé psaní. S předchozím rozbořem písma korespondují i podobné hodnoty výskytů u dvojice Slav2 a Ben, která vykazovala známky nižší rychlosti psaní. Písaři (Slav1, Dub1) a zástupce Solnických (Sol) sledují užíváním zkratk spíše úsporu místa a konvenci. Míra rozmanitosti ve způsobu zkracování souvisí zřejmě s literárním vzděláním pisatelů a jejich zkušeností s texty různých stylů.

4. TRANSLITERACE

4.1 Zásady přepisu

Účelem transliterace je příprava materiálu pro pravopisný rozbor. Zjednodušujeme proto původní organizaci textu na ploše: zavádíme umělé členění na číslované řádky, na něž budeme odkazovat při dokládání pravopisných jevů, a nezachováváme ani široké mezery, jimiž bývá naznačen předěl mezi odstavci. Respektujeme hranice slov (předložky psané dohromady se jménem aj.), pouze slova rozdělená dříve na konci řádků spojujeme. Přidržíme se také původní interpunkce, která dokresluje obraz toho, nakolik pisatelé vnímali funkční či poziční diferenciaci grafických značek obecně (tj. písmen i znamének).

Pro text doplňovaný do originálu používáme hranaté závorky. Na úrovni transliterace slouží tento zápis ve většině případů k rozepsání zkratky;¹ v rukopise Slav2 také k emendaci poškozených částí: 7. p[o]kudz; 11. t[ak]; 16. wyp[r]awen; 17. zordy[no]wan; 37. p[ak][?], [w][š]echno; 38. b[uh]. Nejisté čtení naznačujeme jako výše otazníkem připojeným bez mezery k příslušnému slovu, formu zápisu neobvyklou v daném kontextu pak vykřičníkem (např. Cyr 35. u[!] pátek). Ve špičatých závorkách uvádíme přeškrtnuté slovo nebo jeho část. Přípisy z marginální poznámky vkládáme do textu na určené místo a jejich začátek a konec vyznačujeme hvězdičkou (*). Odlišný typ písma (viz 3.1) zaznamenáváme tučně.

4.2 Problematické jevy

4.2.1 Grafémy –i–, –j– a –y–

Písmena –j– se v rukopisech užívalo také jako varianty písmena –i– (srov. EBELOVÁ 2004: 42 a 47). Pokud jsou litery graficky rozlišeny (obvykle alespoň dvojnásobně dlouhým dříkem u –j–), zachováváme při přepisu obě formy; pokud ne, přepisujeme všechny tvary jako –i–. Tak v případě Slav2: pisatel používá jedno písmeno s proměnlivou délkou dříku a navíc při psaní neudrží jednotnou základní linku, vzhledem k níž by bylo možné tuto délku porovnat (naopak přepis textu Sol, rovněž pouze s –i–, odráží skutečný stav rukopisu: toto písmeno se v něm objevuje pouze s krátkým dříkem zakončeným na základní lince či stočeným lehce pod ní).

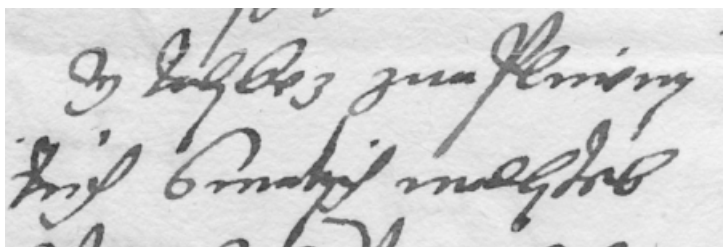
Grafémy –i– a –j– mohou vytvářet digrafém –ij–. Paleografické příručky upozorňují, že je při zběžném psaní těžko rozeznatelný od –y– (HLEDÍKOVÁ – KAŠPAR 1982: 229;

---

¹ Vypuštěnou část slova rekonstruujeme v závorkách na základě pravopisu užívaného v daném textu. Naznačujeme tak především výskyt zkratky, při pravopisných analýzách s těmito rekonstrukcemi nepočítáme.

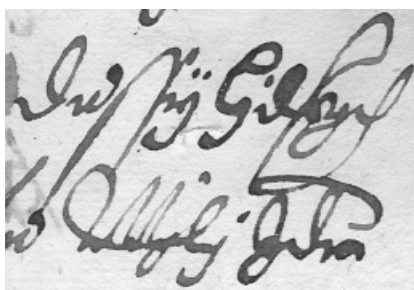
EBELOVÁ tamt.: 35, 37, 47). Nejsou-li tyto znaky dostatečně tvarově odlišeny, lze se buď zorientovat podle toho, že nad –ij– se píše dvě tečky a nad –y– jedna či žádná (EBELOVÁ tamt.: 37), nebo v případě, že nám (chybějící či nejednoznačná) znaménka nepomohou, volit –y– jako méně spornou možnost (srov. HLEDÍKOVÁ – KAŠPAR tamt.: 228). V našem materiálu (Dub1, Dub2, Ben) má spřežka –ij– buď vždy specifický tvar a je důsledně opatřena dvěma tečkami (Dub1), nebo ji rozeznáváme pouze podle výskytu dvou teček (u zběžných kurzívních rukopisů Dub2 a Ben). Na Obr. 4-1 (Dub2) uvádíme jako příklad úsek rukopisného textu, který přepisujeme pouze s –y– (srovnání grafiky slov „naplnění“ a „svatých“ naznačuje, že pisatel nebral ohled na výslovnost).

Obr. 4-1 (Dub2): y toľkex znaPlnieny [...] tiech swatych modľteb

Při zběžném psaní se mohou části jednoho písmena či sousedních písmen také prolínat. V dopise Ben tak někdy nelze jednoznačně rozlišit –j– a –y–. Na Obr. 4-2 (Ben) ilustruje tuto situaci slovo „lidských“: druhé písmeno je něčím mezi jednoznačným –j– (duššij), jehož první tah vede od základní k vrchní lince (srov. PÁTKOVÁ 2008: 37), a jednou z forem –y– (Myly), u níž má první tah (normálně vedený šikmo shora k základní lince) tendenci splývat s vodorovným napojovacím tahem. Alternativní čtení nadepisujeme jako horní index.

Obr. 4-2 (Ben): duššij l^ydských [...] Myly Zdra[...]

4.2.2 Znaménka diakritická a jiná

Součástí grafému mohou být obecně jednak diakritika, jednak konvenční písarská znaménka (tečka nad –i–, –j–, –y–; čárka nad –u–), a jednak zřejmě také jisté formy osobitého značení, vzniklé pravděpodobně pisatelovým zkřížením předchozích dvou typů. V našem materiálu (Slav2, Dub1, Ben) tak nacházíme nad písmeny s různou pravidelností tečku (v dopisech Ben a Dub1 místy modifikovanou rychlým, resp. ozdobným psaním v čárku či oblouček), u níž je problematické určit, zda má jazykově relevantní funkci. Ukázkou této situace je úsek textu (Slav2) na Obr. 4-3, jejž zatím přepíšeme bez interpretace znamének.

Obr. 4-3 (Slav2): zato' z' adam', z' emne' oznamite' a' na pišfete', [...]

V rukopise Slav2 se tečky vyskytují nejčastěji na konci slov. Nacházíme je však jen u některých grafémů: –a–, –e–, –l–, –m–, –n–, –o–, –z–, ojediněle –c–, –r–; navíc nikoli důsledně. Uprostřed slova pak bývají značena jen písmena –a–, –e–, –z–, výjimečně –n–. K vyjádření fonémů /č/, /š/, /ř/ užívá pisatel spřežky. Z toho vyplývá, že o diakritické značení může jít pouze v případě –a–, –e–, –n–, –z–. O zachycování kvantity při takto nediferencovaném a nepravidelném označování neuvažujeme (srov. i 3.2.1),² a tudíž zbývají tři možnosti přepisu s háčkem: –ě–, –ž– a sporadické –ň–. Sečetli jsme proto grafémy, s nimiž jsou znaménka psána náležitě (tj. podle zvukové podoby slova), a poměřili je s počtem těch, u nichž se vyskytují (resp. nevyskytují, chybějí) nenáležitě – viz Tab. 4-1.

Tab. 4-1 (Slav2):

		ZNAMÉNKA			
		na začátku / uprostřed slova		na konci slova	
		náležitě	nenáležitě / chybí	náležitě	nenáležitě / chybí
GRAFÉMY	–e–	14	37	19	55
	–n–	0/-*	2	1	16
	–z–	35	9	14	0

* slovo obsahující na dané pozici foném /ň/ v textu není

² Ze stejného důvodu se nezabýváme ani potenciálním tvrdým –l–.

Jako první je tímto srovnáním vyloučen přepis znamenaneho –n– jako –ň–, neboť jediná shoda psané a zvukové formy (aŋpon´, zde 21. řádek) nastala patrně náhodou. Také výskyt grafému –e– s tečkou je příliš nepravidelný na to, abychom mohli usuzovat na autorovu intenci značit kvalitu předchozích fonémů, resp. výslovnost [je], [ňe], a proto jej nikdy jako –ě– nepřepisujeme. Naproti tomu –z– s tečkou v transliteraci zachováváme vždy (v podobě –ž–), protože jeho většinově správné umístění ukazuje na pisatelovu snahu reflektovat rozdíl mezi fonémy v písmu (případně na to, že si osvojil diakritický pravopis některých slov, zejm. spojek).

Podobně (s přihlédnutím k individuálním rysům) jsme postupovali při přípravě textů Dub1 a Ben, v nichž je rozsah značených grafémů obdobný: v obou –a–, –e–, –m–, –n–, –o–, –z–, v Ben navíc dvakrát –r–. O přepisu s diakritikem (háčkem) uvažujeme rovněž pouze v případě písmen –e–, –n–, –z–.

Písař pána z Dubé (Dub1) používá tečku mj. jako ozdobný prvek (např. uprostřed velkého –o–), klade ji do různých úrovní prostoru pro psaní (např. i na základní linku, aniž by signalizovala konec věty) a s nestejnou vahou (přítlakem pera). Vzali jsme proto v potaz pouze tečky umístěné v přiměřené výšce nad grafémem a mající stejnou váhu jako základní tahy písmen. U takto vymezených znamének nepozorujeme, že by se na konci slov vyskytovala častěji než jinde, jako tomu bylo u předchozího rukopisu (Slav2). Statistiku jejich výskytu uvádíme v Tabulce 4-2.

Tab. 4-2 (Dub1):

		ZNAMÉNKA			
		na začátku / uprostřed slova		na konci slova	
		náležitě	nenáležitě / chybí	náležitě	nenáležitě / chybí
GRAFÉMY	–e–	11	6	10	11
	–n–	2	7	0/-	1
	–z–	36	8	14	2

Na základě početního srovnání lze opět poměrně jednoznačně rozhodnout o přepisu značeného –n– a –z–. Grafém –n– s tečkou do transliterované podoby nepřevádíme nikdy – jediné pochyby mohlo vzbudit jméno *Mimoňský*, které je ve dvou výskytech ze tří psáno s tečkou náležitě, avšak v textu se dvakrát objevuje i analogický zápis jména *Bzenský*: 4. Bzen´jkeho, 7. Bzen´jkj; který očekávané podobě neodpovídá. U grafému –z– se naopak

rozlišovací platnost znaménka potvrdila, je užíváno k zápisu fonému /ž/ a ve spřežkách zastupujících fonémy /č/, /ř/ (–cž–, –rž–), a proto každý jeho výskyt zachováváme. Komplikovanější je situace grafému –e– s tečkou, v jehož případě vyrovnané počty neumožňují přímočarou volbu formy přepisu. Domníváme se, že značit –ě– písařovým záměrem bylo (svědčí pro to také 13 spřežek –ie–), že však neměl dobrou znalost diakritického pravopisu, a proto umisťoval znaménka částečně podle vlastní hypotézy o jejich funkci (zmínili jsme se výše také o jejich kaligrafickém využití). Volíme tedy kompromisní řešení – do transliterovaného textu převedeme jako –ě– ty grafémy, které odrážejí zvukovou podobu slova, a k prezentaci nenáležitě značených jednotek využijeme poznámky zde.³

Rukopis Ben obsahuje při podobné škále značených grafémů podstatně méně znamének než rukopisy předcházející. V Tab. 4-3 proto rozdělujeme sloupec „nenáležitě/chybí“ na dva samostatné („přebývá“ a „chybí“) – jednak abychom tento fakt znázornili, jednak aby bylo možno přesněji usuzovat na pisatelovu intenci.

Tab. 4-3 (Ben):

		ZNAMÉNKA					
		na začátku / uprostřed slova			na konci slova		
		náležitě	přebývá	chybí	náležitě	přebývá	chybí
GRAFÉMY	–e–	10	7	14	10	12	0
	–n–	0/-	1	0/-	0/-	3	0/-
	–z–	0	2	16	3	1	3

Přehled ukazuje, že pouze v případě –e– jsou počty srovnatelné s Dub1. Vzhledem k tomu, že v textu s jinak poměrně málo užívanými znaménky je tomuto grafému věnována největší pozornost, a s přihlédnutím k 6 výskytům spřežky –ie– volíme stejný způsob transliterace jako u rukopisu Dub1 (i tento pisatel se zřejmě, ačkoli ještě méně důsledně, snažil aplikovat diakritický pravopis).⁴ Zachováváme také všech 6 výskytů –z– s tečkou v podobě –ž– jako další náznak vlivu novějšího značení na konzervativní písařský úzus

³ Znaménka, která u Dub1 nepřepisujeme jako diakritická (celkem 14): 3. se`m, 6. stakowe`, 8. se`, 8. SPrawcze`, 11. prowe`fti, 13. Nepomineme`, 15. Vwe`ftj, 16. Kruce`, 16. magjce`, 16. wte`, 21. Ottce`, 22. Ottce`, 23. swe`, 27. ne` (pokognymi).

⁴ Znaménka, která u Ben nepřepisujeme jako diakritická (celkem 19): 3. Ne` (Prze`ftawam), 3. (Ne`) Prze`ftawam, 8. Nedosleychame`, 9. czo`fe`, 10. Aby`ffte`, 11. Przinalenze`lo, 12. gyne`, 15. fwe`Pote`ffenij, 15. Kdybych`e`, 17. Ale`sMey`fflym, 17. Przed`ebe`, 18. ze`fyna, 19. AbyPo`fwe`, 20. Aby`fje`, 21. Ne` (mohl), 22. Ze`jem, 22. Ne`mluwil, 23. Ze`, 26. Pladcze`.

(k záznamu fonému /ž/ byla jednou užita i spřežka: 4. Ziadoſt). Foném /ň/, a tedy ani grafém, se v textu nikde neuplatňuje.

Je nutno dodat, že registrace a přepis znaménka v některých slovech stojí více na našem odhadu, neboť o jeho skutečné příslušnosti ke grafému lze mnohdy pochybovat (zvláště když se tečka posunuje ve směru psaní od písmena). Zohledníme tuto skutečnost i v pravopisném rozboru.

4.2.3 Velká a malá písmena

Při psaní velkých a malých písmen jsme se řídili jednak jejich tvarem (příkladové podoby uvádí EBELOVÁ 2004), jednak velikostí v poměru k okolí. Určení je však (podobně jako v oddílu výše) spíše pravděpodobné než jisté, neboť majuskulní a minuskulní podoby jsou si někdy velmi blízké (ať už svým základním tvarem, např. u kulatého –s–, nebo aktuálními modifikacemi, kdy vlivem zběžnosti, či naopak zdobnosti psaní vznikají přechodové formy) a velikost jednotlivých písmen v rukopisu (na rozdíl od tisku) kolísá.

4.3 Transliterované texty

4.3.1 Jan Cyrill Třebíčský (Cyr)

1. S[alutem]. D[icit]. P[lurinam]. Můg Neymiley]] w P[ánu]. Otcze B[ratře]. Mat[au]]i:
2. najchwále teď swého Słowáka k wám pošylám něco z przjčiny gehu aby przátely
3. naw]]tjwił, a přezwěděl takeli nebo]]tk Starý Słowák děd gehu na něho čjm spomenul
4. a něco gemu poručil. Potom pak y z přjčiny swé wlastnj, abych totiž mjstně přezwěděl
5. s strany té cešty o njž]te přede]]le w p[áničku gednom ponawrhli předceli g[ef]]t na
6. to[m] abych se s wámi na nj wyprawil, a kterého bych se dne k wám dostati měl,
7. pro]]m že mne w to[m] zprawjte. Já zagi]]t v sebe sem to toliko]ám měl, a toho w
8. známo]]t žádnému což]te mi ponawrhli ani B[ratr]. Cýr[owi]. vwe]]ti nechtěl:
9. Poněwad]] sem tomu porozumjwal že by on w]]j]nažno]]tj tomu zbraňowati chtěl.
10. Dnes pak w Ko]]tele když mi B[ratr]. Cýrus prawil že by w Neděli přj]]tj]ám chtěl
11. Bo]]žch Slu]]žeb a S[watéh]o Po]]sluhowanj (ačkoli gehu pořádku neni) odbyti, poněwad]]
12. gá potom mnoho kázati mu]]m, a on několik Nedělj doma nebude: tu se[m]
13. odpowěděl že bych y gá na tu ce]]tu rád se wyprawil, s t]]m doloženj[m] že by za tj[m]
14. B[ratr]. Tobiá]]s Hron s B[ratrem]. Filjne[m] ná]]se mj]]to za]]taupiti mohli. Ale on tomu
15. odepřel že by w Kon]]fy[]]toři]: mj]]ta mého za]]taupiti nemohli. A w to[m] když ginj
16. p[ři]]]]taupili a s nim mluwiti chtěli a někteřj se mnau rozgiti]me se mu]]yli. Co bych
17. tedy w té wěcy činiti měl pro]]m welice že mne zprawjte. Nebo bych welice nerád
18. této přjle]]zito]]ti zme]]]]kał, abych se tro]]]]ku prowě]]řiti, s Otcy mi]]ými se]hledati, a tu y
19. potě]]senj y očer]]twenj a zmocněnj w swé[m] powołánj p[ři]]giti neměl, čeho]] w]]feho
20. welice potřebugi, poněwad]] w]]stawičně doma gako w něgakém wězenj zu]]táwati, a
21. těch y giných neře]]tj a těžko]]tj okau]]]]teti mu]]m. A té]] obáwám se aby w mé
22. nepřjtomno]]ti na mne y Markowých dluhů ne]]č]]tał, mne Otcům neo]]]]kliwił, tak gak]]
23. sem toho łon]]kého roku s l]]to]]tj pocýtiti mu]]yl. Já zagi]]t g[ef]]tli]]že by mně]amau
24. Kon]]fy]]tořj brániti chtěl, (gako]] by giným nemohl) welmi]nadně to na Pánjch
25. As]]es]]ořjch obdr]]žeti mohu, aby mi do konce nic za złé neměli, poněwad]] wědj že gá
26. nikdá žádné Ses]]jy neobme]]]]kávám, a gim bych to pěkně obe]]]]]]l, že Otce]weho
27. a Matku gi]] se]]]]lé podle gegjch mnohého wzkazowánj w těchto nyněy]]jch
28. nebezpečných ča]]jch naw]]tjwiti mu]]m. A kdyžt']au před Roke[m] nic ne]]k]]ali, že
29. sem až y do Brodu Uher]]kého byl gezdil, takeť bych se y nyini ničehého]] neobáwal.
30. Wěřjm že mne w to[m] Otcow]]ky zprawjte. Knihu ná]]i]ljbil Pan Závěta že gi]]tno]]ně
31. s Neděle některý den ti]]knauti zač]]ti chce, genu]] sem gi]] y na pápjr 10

32. J[exagena]ß[třjbrných]. odwedł, gichž nyni prośým za Jebau nechte. Předmłuwyy
33. k sobě přigiti aby gi nezmřał nechtěl, než toho vyhledáwał abych gi za Jebau dotud
34. měl dokudž by gi nepotřebował. Bude gi ke wjfechněm **Exemplařům** tisknauti y pro
35. ſłuffnoſt Knihy, y pro lepſſj odbyt, y pro poctiwoſt toho Starce. S tjm miłoſti Božj
36. poručenj budźte. Dán u[!] pátek po S[watém]. Wawřincy. 1611.
37. J[an]C[yrill]T[řebíčský]

4.3.2 Jiří Erastus (Ers)

1. S[alutem]. P[lurinam]. D[icit]. y s miłowáńjm Swatým, a pośluſſenſtwjm. P[ri]jhodnoſt
2. tato ku poſłáńj wám Pane Otče mně w P[ánu]. neymileg[ſ]j p[ſ]áńj, p[ri]ſ[ſ]ła mi kwapně, a
3. nečáſně, a w[ſ]ſak nechtěl ſem gi puſtiti, abych ſe wám ohláſyt[ſ]i neměl. Chwála Pánu
4. Bohu g[ſ]em zdrow y s ſwými domácými; Vnáſť pokog w Bożjch Służbách máme, ale
5. ginde doſt[ſ]i nezwole, giż y w Brankowicých na Bučow[ſ]kém Panſtwj. Wy s wa[ſ]ſimi,
6. żádám wás Otče miły, aby[ſ]ſte mi, Jak ſe máte, oznámili. P[ri] na[ſ]ſem ſhledáńj w
7. Strážnicy, očem g[ſ]t pracowáno, mám za to, że Tatik Hebron[ſ]ký wám to giż ode[ſ]łał.
8. Já w Ponděl[ſ]j po třet[ſ]j domů ſem ſe nawrát[ſ]ił, a wAutery Swatbu ſem měl, nehrubě
9. we[ſ]elał, nebo zámutek po prwńj, a p[ro] d[ſ]jtky o[ſ]yřalé po[ſ]awad zů[ſ]tawá w Srdcy
10. mém. Że ſte mi tu Kń[ſ]zku o powinnoſtech K[re]ſťan[ſ]kých ode[ſ]łali, welice wám hrubě
11. zańi, můg miły Pane Otče děkugi. Z Strany B[ratra]. Abrahama **Pauli**, <aby> měl[ſ]liby
12. ſe k nám do Eywančic do[ſ]taťi, potřebj g[ſ]t bedliwého wvážení, a ſkrze p[ſ]áńj nemuż
13. to býťi zpraweno. Jábych nerád, aby potom, buď on, buď někdo giný, na mne na[ſ]jkaťi
14. měl. Żádám wás tedy Pane Taťiku miły, aby[ſ]ſte ho pozdrželi něgak aſpoň do
15. Podzymku, ſnad ſe potom w tom ča[ſ]u ſhledame, gakż Tatik Hebron[ſ]ký nětco mi toho
16. nawrhł. Z Strany wdowy pozů[ſ]talé po B[ratru]. Sandyonowi, nemám Od wás Otče
17. odpowě[ſ]i, dowolugeteli a rad[ſ]teli, aby ſobě obecného člověka wzała; Giż ſe
18. naházegj, kte[ſ]jżby aumy[ſ]ł k ſj měli, ale ona te[ſ] nedáwno, prawila mi, žeby ona ráda
19. zas Služebńjku Bożjmu některému ſe do[ſ]tala. A op[ra]wdu hodj ſe k na[ſ]ſim wěcem,
20. zdá ſe dobrého ſwědomj, gen lep[ſ]ſjho někoho, přál bych gj, aby měla, nežli prwé toho
21. Bábuljka. B[ratr]. Seweryn do P[ri]jbic giż g[ſ]t wveden, de[ſ]átek má brát[ſ]i, a wdowa to
22. v[ſ] zafeli na rolj, to w[ſ]ſecko, aby měla dluhy odkud p[la]ťit[ſ]i. Já knihy wzał, p[ro]dávagj
23. ſe: Mám za to, kdyż ſe w[ſ]ſecko ſprodá po B[ratru]. Sandyonowi, že ſe dluhowé
24. p[ře]dce zap[la]ťj, a že Wdowě p[ře]dce nětco ge[ſ]t zů[ſ]tane. Má Nowotná Manželká
25. wzkażuge wám P[ane]. Otče miły, y Pańi Matce wa[ſ]ſi po[ſ]luſſenſtwj, a żado[ſ]t od Pána
26. Boha zdrowj, a w[ſ]ſeho dobrého. Pro[ſ]ým wás aby[ſ]ſte y odemne Matky wa[ſ]ſi
27. pozdrawili, y giných wa[ſ]ſich domácých; a Pamatůgteż na náſ, żádám wás. Ho[ſ]pod[ſ]in s
28. wámi. Dat[um] w Zahradě 22 **Jun**[ii] **An**[no] 1617. G[iřj]. Erastus, w[żdy][?],
29. w[á[ſ]ſ][?], w[ěrný][?].

4.3.3 Diviš Lacembok Slavata – písarská ruka (slav1)

1. Dwogj Czti hodný kniezie Matauſſi Koneczney Zprawcze Zboru Boleſławſkého, Od
2. pána Boha wám Zdrawj dobrého Žiádagjcz poziehnánj Božjho w pracech Waſſjch
3. Winſſfugi. Pſanj Waſſe Gehož geſt Dáthum 16. dne **Feb**[ruarii]. Létha tohoto 1612.
4. geſt mi dodáno, Gemuž gſem zPrziecztenj czo wſobie obſahuge porozumieł, totiž: Zie
5. kniezy Spráwczy mému Duchownjmu w Mieſt[ecžku/-ys] Luži Zuſtáwagjczýmu
6. dowoługete, Aby w komži ſlaužił, dokládagjcz dále wPſanj ſwém Aby toliko
7. naWelikém Kázanj a na Neſſporzie Komzie Vžjwáno bylo, giných čiaſuw žieby
8. mohło bez komzie ſlaužieno býti. Y Poniewádž Já ne pro Oſobu ſwau otu komži aby
9. wnj ſlaužiti bylo Kniezy mému dowoleno gſem žiádał, nežli toliko pro Lid obecnj,
10. kteržjž je natom welicze zhorſſugj: Žie je w komži nekázie: Žie je Ewangelium *a
11. Epiſſtoł* neſpjwá: A Žie je gjm Poziehnánj Nedáwá: Neni pak tu čjniti oſamé toliko
12. Poddané mé, nežli wjczegj geſt o Czyzopañské kteržjž ktomu Záduſſj náležiegj, Nebo
13. nechtiegj ani Deſátku tiech gjmiž Sprawedliwie powinni gſau kniezy mému
14. odwozowati a dáwati, za přičžinami nahoržie oznámenými: Nýni pak kdyby je toliko
15. w Nedieli a to gen na Welikém Kázanj a na Neſſporzie w komži ſlaužiti mieło, a gindy
16. gako y při pohržbjch, při kržtu a při giných ſlužbách Božjch take komzie je
17. nevžjwało, tehdyby geſſtie menſſj wzdiełanj bylo nežli kdy prwe, Nebo Lid mnohem
18. wjczje je natom horſſj Žie je komzie při pohržbjch a při kržtu ne vžjwá nežli žie je
19. wnj nekázie: A takby potom ržiekli neb myſlili žie Já tak naſchwále w komži kázati
20. dám abych ge gen přieweſti mohł, aże ge tudy podweſti chcey. Za kteraužto
21. přjczinau Widieło mi je wám toto naſchwálnej Pſanj vcžjniti, a mé zdánj wám
22. oznámiti: Poniewádž je má w komži kázati, Žieby neylépe bylo giž Wſſjeczky giné
23. ſlužby tak konati a té komzie gakž w ſhromáždienj Swatém, tak y při kržtu a
24. pohržbjch vžjwati, též y Ewangelium S[wa]ta[?] *a Epiſſtoły* aby je ſpjwało
25. a poziehnánj Lidu dáwáno bylo, Nacžiež aby od wás kniezy mému niegaká Agenda
26. dána byla gak je on wtom chowatiby mieł, Zato Žiádám: Nebo Lidé odtrhugjcz je tak
27. odZáduſſj tohoto mého a nechtjczje Deſátkuw odwozowati, nemałe Zanepráždnienj
28. mnieby odtud wzniknauti mohło, ano y kwelikému Vbljžienj, Vgmie a ſkodie
29. Kolaturžie mé á Záduſſj Lužjkému to býti muſyło, takžieby ta komzie zato neſtála,
30. Acžkoliw Já na té komži zhoła nicz nezakládám, a onj nicz neſmeyſſljm wjczje nežli
31. gako o Sukni Čžierné, Ale geſt o Lid obecný čjniti. Dále též Wiedieti Žiádám, takeli
32. knieze mého pomocnjm w komži ſlaužiti, a gj tak gako y jám kniez při wſſjch

33. Službách gakž nahoržie Oznámeno Vžjwati má: Nebo by to opiet nicz nebyło kdyby
34. toliko šám kniez gj mieł Vžjwati a pomocznjk gehu ne, takby je gednu Nedieli w
35. komži šlaužilo, A druhau neb Tržietj Nedieli kdyžby knieze šamého doma nebyło bez
36. komžie. Ocziemž Owffem Mjftnau Odpowiedj šprawen býti Žiádám. Stjm miłost pána
37. Boha našjeho racž býti fewšfemi námi. Dát[hum] na Zámku Koffmbercze.
38. 23. **Feb**[ruarii] **A**[nn]o 1612. Diwiß Lacžmbok Sławata zChłumu a zkošfbergka A
39. nakošfmbercze

4.3.4 Diviš Lacembok Slavata – autograf (S1av2)

1. Dwogy cty hodny, kneže Matauſſy, od Pana boha wam winſſugy zdrawi, przitom gine
2. wſſecko dobre. Naſchwale wam toto Pfani czynim, chtice rad przezwedeti, gak ſe na
3. zdrawi ſwem mate, ſlyſſyc žeſtena zdrawi ſwem nedoſtateczny byli, proſym že mne
4. oznamiti ſobe neſtižite, Wedle toho wam ted Suplykacy, kera geſt mne od poddanegch
5. megch podana przilezite poſylam, zniž když gy przeczete, czecho przimne
6. wyhledawagi, porozumety mocy budete, což ſem ga gim naten czas za odpowed dal,
7. že to na Seniora wzneſti, a p[o]kudž to begti mocy bude, aby nini kaplan mug, na
8. knežſtwi ordynowan begti mohl, na Seniorowi to przezwedeti *žecheý*, a co mne
9. zaodpowed dano bude, že gim potom oznamiti nepominu, y wedauc žeſtewy wte wecy
10. przednegſſy, nezli Senior, was zato žadam, žemne oznamite a napiſſete, mohlylyby on
11. nini na knežſtwo od Adminiſtratora ſwecen begti, t[ak] aby on potomne ſnad tim
12. ſwecenim z Radu ſe newytahl, was žadam žemne odpowedi ſwau ſprawiti nepomine,
13. mne ſe zda žeby on od Adminiſtratora ſwecen begti mohl, wſſak tak, aby on od was k
14. Seniorowi pfani, a od ginegch Starſſich, a Swedectwi ſweho chowani aby mel, a tu
15. ponewadž nini od Seniora ſweceni nebude, aby Senior zAdminiſtorem mluwil,
16. ponewadž on od was Starſſich tu wyp[r]awen geſt, že žada Senior aby taky
17. Sginegmi na knežſtwi zordy[no]wan begti mohl, a Examen aby nadnim drzan byl,
18. wſſak byt byl od Adminiſtratora na knežſtwo poſwecen, aby pod prawau Seniora aby
19. zuſtawal, A kdy to ſweceni wPraze bude proſym žemne oznamite, Pakliby to begti
20. nemohlo aby Sweceni od Adminiſtratora przigal, tehdy was žadam žemne oznamite,
21. kdy Senior knezi ſwetiti bude, tak aby aſpon tu toho doſahnauti mohl, byl bych ſe ted
22. rad ſwami ſchledal, a owſſeligake wecy ſwami promluwil, ale ponewadž ſe toho pro
23. nedoſtatek zdrawi waſſeho ſtati nemohlo, kgynſſymu czaſu toho odloziti muſim, Co ſe
24. ſpiwani Ewangelium a Epiſtoly na welkym kazani dotegcze, oto[m] hrube lid mluwi,
25. procz to nema begti, ponewadž to žadnegch hrzich negni a oni tomu, zwikli, tež při
26. poſluhowani kdiž geſt, že ſe naſtawi sedum woſum Kalichu, atu že ſe neſweti, než
27. geden, atim že ſe gen mne zene my a panne ſeſtrze ſlauži ginym že ſe neſweceni
28. podawa, prawic proczby nemel geden welkeg kalich begti adoneho wina naliti,
29. poſwetiti, a domenſſiho naliwat, a tak lidu ſlaužit, a ginegch mnoho wecy geſt na
30. keregch ſe lyd horſſy, keregch ga tuto wſſech wypſati nemohu, než dali pan buh
31. przyſchledani wam owſſem oznamim, A gaky zdani waſſe ſtrani toho ſweceni na
32. Knežſtwi kaplana miho wtom bude, proſym že mne odpowedi ſwau ſprawiti

33. nepominete, tak abich wedel zaſe co za odpowed poddanegm ſwym dati, ponewadź
34. ſem gim ga toho odložil, že co od was zaſe zaodpowed doſtanu, že gim zaſe otom
35. oznamiti nepominu, nezli abych ga geg ſam oſwy vgme bez wule waſſy na knežſtwi
36. poſilati mel, toho že ſe mne vcziniti newidi, nežli že ſe wedlenich k Seniorowi a k
37. wam pokudźto begti mocy bude przimluwiti chcy, dale p[ak][?] [w]ſſechno kdobremu
38. zdani waſſemu przipauſſtim. Stim Pan b[uh] racz begti snami Dathum Na
39. koſſumberce we Strzedu po Nedeli Cantate, to geſt 23. Magii Letha 1612 Diwiſ
40. Laczumbok Slawata zchlumu zkoſſumberka

4.3.5 Bohuchval Berka z Dubé – písarská ruka (Dub1)

1. Službu swau, wzkazugi, mnie wKryftu, Panu Neymilegffy, Pane Ottče, Od toho
2. wieczneho Pana Wam Ysewffjemj waßfymi, Ochrany Božj APodle toho wßfech
3. neylepffych wieczy, Vpržimně žadam. Pržitom sem wyrozuměl wyborně Czo geßt se
4. tu od Pana Albrechta Bzenßkeho, wPatek Teyden gminul Stalo a komu wčzem, Jako
5. Prředně Knězy Weterowi Pomocznijku waßfemu, welyce Vblizjlo, Nadczimž sam
6. lytoßt nesu, asam ktomu radim od Oßoby swe, Aby stakowe wejtržnoßtj, on Pan
7. Bzenßkj, Prawně od Sameho Kneze wetera, anebo od Panuw Boleßlawßkjch,
8. gednomißlnych, Poněwadž se tu SPrawcze gegjch, Kochraně gjm Naležegiczyho
9. dotycže, obwiněn byl, tu kdež Nalezj přřed saud Komornj, Kčzemuž wßfak
10. přředewßfemy wieczmy, Nalezj doßtateczny pruwod swiedkuw, aby se to naněho,
11. scžeho, tak obwinen bude, mohlo doßtateczně, proweßti, Protož bych rad wiediel,
12. Neyprwe, Kjm seto aJak, přředně naněg, Vkazowati, bude, Což Když mi se, oznamj,
13. tehdy Shledagjce se, sPolu sGehomi[l]o[ß]ti Panem z Budowa, Nepomineme sweho
14. dobreho zdani, Jak panu Ottczy, tak y Panu Kryßtoßfowj Mimoňskemu, a Panu Janowi
15. zSkalkj, Wznamoßt Vweßtj, Než Gehomi[l]o[ß]ti Panu zBudowa amně nemuže seto
16. treffyjtj, abychom my gmely, Kruce Kněze wettera pohanějtj a Winitj, magjce my wte
17. wieczy, Jako SPolu Sginymi, Gichmi[l]o[ß]tmi saudczy bitj, Což Kwietczy Platnoßtj
18. gehu, bude, Atakj my neyßme od Gehomi[l]o[ß]ti N[ebožtika]: slawne Paměti Pana
19. Petra z Rožumberka, NadOßobami czož wMoczy Gehom[i]lo[ß]ti paně nebylo
20. Naržizenij Deffenforžj, než nad Karmelem a czo ktomu Nalezj Awßfak my bež toho
21. sme powinnij, Jak přředně Pana Ottce tak, Y wßfechny Knežj, paně dle Naßßj neywißy
22. moznnoßtj ochranowatj a OPatrowatj, y ffedrowatj, Cžehož sem, tak zatim, Pana Ottce
23. ProSPrawu sam od Oßoby, swe, teyna včžjniti nechtěl žadagice toho ze Pan Ottecž
24. sobie neßtizj otom tež Panu Kryßtoßfowj Mimonskjmu wznamost Vweßtj, Co sem dale
25. Panu Kryßtoßfowj Mimonskjmu, po swim Prymasowj, bělskym, wzßkazal, Jak by ta
26. wiecz Zatjm, Nalezjtjie dle, meho sproßteho zdani, opatržena bitj mohla tak abyßfte
27. wy wßßychnij, Yginij dobržj ljde Přřed takowymi ne pokognymi lydmi, mohly
28. bežpecžnij beyti, Nepochjbugj že Panu Ottczy otom, oznamj nebo bych, nerad, otom
29. pßfal, Stim miłoßt aOchrana Bozj racž bitj sewßfjemj namj, Datt[um] Na Biellj wsobotu
30. popocžetj PannyMarije Letha 1614. Panu odczi Vprzymy sy[n] aßluha zustawa[m]
31. Bohuchwall Berka

4.3.6 Bohuchval Berka z Dubé – autograf (Dub2)

1. SLuzbu fwau a Wfffechno nej[!]lepffy dobre a Potieffene wam Wzkazugy *a odPana
2. boha wieczneho v Przimnie wjnffugi* dwogi Pocztywofty hodny amnie WKrijftu
3. Panu Neymijleyffi Pane Odcze, aPrzitom ftoho odczowfkeho ohlaffeny a
4. Pamatowanj Nanas przedhofPodjnem Namodljdbach swatych wdiecznie to y
5. namyftie wffech ginich gichm[iloft]i Panuw djRektoruw Przigimam a Panu Odczj
6. ftoho diekugem y toljkez znaPlnieny zadofty me fskuteczne a odeflanj tiech swatych
7. modljteb znichz geden **Exemplar** femgehom[ilof]ti Panu ZrauPowa dodall Kterez
8. odgehom[ilof]ti Pana Wdiecznie przigaty fiau azafePana Odcze weljczy Pozdrawuge a
9. swe VPrzimne fluzbj Wzkazuge Wedle toho czo my Pan otec z dale Piffje wffemu
10. fem Porozumiell a Nato Panu Odczi toto za odpowied dawam Przednie zie Jafe
11. nechci tu, czo koljw Panbuh od obyljczka Jakyho koljw Wdowie Pozuftale Po
12. N[eboztiku]: sPrawci mym B[ratru]. wjtowj fPozehnany fwego nadieljty *raci*
13. nycz vgimaty nez gi toho rad Przegi Zdruhe ftrany Wrzad objczyge vfudkj aReKule[?]
14. odczu mylich Ja nycz sahaty nechci nybrz to odczum Mjlym *Przi* gegich
15. roffaffnofty a Prozzzetelnofty zuftawugi Poniewazd dobrze wiedj Jak Wdowj a
16. sjrodkj opatrzeny byty magi zaniez fe takj[?] Przimlauwam a czo se koljw Panu odczi
17. wjdj zie bj mu tuftoho obylj Nalezelo Jako trzety dill Ja sewffjm SPokogen fem gen
18. zato zadam aby Panotecz otom tez pozuftale wdowie czafnie oznamytj dall jam zie
19. geft takowe sneffeny Odczu mijlich a Panu Odczi zie tu trzety dill Nalezi y
20. pro oPatrzenj gehu Wlaftny Poniewazd Pan otec Przedezniemy Mjny Czedulkj
21. fwe skre[?] wdowu ginemu PoftauPjty Czemuz wffemu buh wieczny racz zehnaty
22. anas wffechnj Wefwe lafkawe ochranie chowaty v wjrze Posjlowaty a wftalofty
23. swate az do smrty Setrwaty *datj* a Potieffeneho fhledanj nam zde czafnie atam
24. Potom Wiecznie PoPrzaty ame[n] Dathu[m] 4 N[ediel]. po S[wate]: trogiczi letha
25. 1618 Waff w[ierny]. S[yn]: aSluha B[ohuchwal] B[erka]

4.3.7 Bratrští soudci ze Solnice (So1)

1. Pošluſſenſtwi Smodlitbami Swatymi wzkazugem Wam, Pane Otcze nam wkryſtu
2. Panu, zwaſſtě awelicze miley. Zdrawi Awpraczy waſſy Božkeho požehnani,
3. vpržymym Srdczem Na Panu Bohu gakž wam tak Y wſſechněm Otczum miłym, Ano
4. Ywaſſým domaczým, žadame Ohlaſſeni waſſe Pane otcze, kterežſte vczynili, knam,
5. ſkrze B[ratra].waczława Lochana předloženeho naſſeho, ato wpeczy amodlitbach
6. Swatych, Ozbor Božynáſſ Solniczky, topoſeſtwi knam doneſene Swelikau wdecznoſti
7. Sme ge B[ratržy]. Saudczowe namiſtě zBoru Božyho przygali, Aprzedně PanuBohu
8. dekugeme. ano Ywam Otcze miley, zenas wpameti apeczy tak Laſkawe mate, Abycho
9. Y ſłužebnikem Božým opatrzeni byli aby vnaſ wSolniczy bytem był podle předeſſle
10. naſſy žadoſti, Społu Y Sotczy miłymi Se Starate, Myt' nemage zatakowau Laſku
11. aBožy nanaf pamatowani czym ſe odmeniti, chceme naModlitbach Swych ačž
12. mdlych aneſtatecznych, wſſech dobrych wěcy wam žadati. Netagime předwami Pane
13. Otcze toho kteraka wecz mezy nami Saudczy ſe děge, ato takowa, že Sproſtržedku
14. naſſeho geden Bratr, gmenem Jan Ptaczku diwnau proměnu ſe promenił, Ato hned po
15. ſwem Oženěni, tak že tak merž ſe wyrozumeti nemuže, gakž od B[ratra]. waczława tak
16. yodnas Saudczu, nekolikrate geſt Snim praczowano obzlaſte y Spoleczně, nič ſe
17. nanem mnoho doptati nemužeme Co by mu bylo ku překazcze takowe gehu promeň,
18. ačž zdrawi ſe Spatržuge přžynem chodi, gedłby, Y Spi, Toliko Se Spatržuge a
19. Srozumiwa zgeho některych promluweni, zeby negakaStaroſt apecže nezržyzena o
20. budauczych Czafych a gměnich Stateczku gehu, gakoby Bohu ſe wnicžemž dowěrzyti
21. nechteł ageho požehnani, tak ze magicž Y Roli moczy ktomu přžy weden aby Seł
22. nani, magicž potrebu wdomě chteł ygine weczy, takowa ſkrbnoſt a gakeſy
23. ſteyſka[ni], ani Sobě ani manželcze ani ditkam vžywati by než Smoczy nedopaſſtěl,
24. twarž gehu opadła, Smutna, hledení ſſkarede, proti ginemu Spuſjobu, agi neweczy
25. gichž wypſati nelze ſe nalezagi, Yobawame ſe wſſyczkni, Aby tudy Satan
26. Swehodiła dałe nekonał, anewykonał, bud' nazauffaſtwi dokoncze neprzywedł, neb w
27. negaky hrozny Pad newwedł, nad kterýmž Y Otczowe Społu Y Snami mohli by
28. zamutek miti neprzatele pak přžyczyny doſtati kutrhani przyſluhowani Božymu, Waſ
29. tedy pane otcze zaraduapomocz žadame, Ato bud nawsſtiwenim pokudž mozne, anebo
30. wyſłanim někoho Starſſych Otczu miłych zdaby mohł vpamato wan anaprawen beyti,
31. Aponěwad předeſſle był Spuſjob gehu gakoby nad negakym hržychem Sobě Swedomi
32. wazał gehož ani B[ratru] waczławowi ani nam oznamiti nechcze, zdaby aſpoň wam Se

33. otewržel aod waf potěšfeni praweho došfeł, Natuto žadošt našfjod powědi łaškawau
34. apokudž možny bude Y Skutecznu zenaf Sprawiti zadame, Stim waf Panu Bohu w
35. Ochramu poruczena Czynime, Datum wmeště Solniczy w Strzedu po Swatym Marku
36. Ewangelijtu Paně Letha paně, 1615 My Saudczowe zBoru Sołniczkeho

4.3.8 Simeon Benátský (Ben)

1. Oswijczeny Adwogi Cztihodny Kneze Mařtauffij A SPrawcže Czirkwi duřij ljdřkych
2. Wrchnij Mně WPanu Kryřtu Myly^j Zdrawi Awřřfech gynych Wěczy spasytelnych Na
3. Panu Bohu zadatj AWynřřowatj Ne Przeřřawam VPrzimě Wierně rad Syna Meho na
4. Ziadořř Manzelky me Na ně kdery den domu zeřřte ktomuPowolyly Aby odřřfel Azařře
5. Wnedely Priřřřti Aby Wmiřřto kdeřř geřřt odewzdan řřePořřřřřně Nagiti dal Kczemuřř
6. geřřt odewzdan ygakz ga Ymanzelka ma Abyřře ginaczeřřtatj Melo ktomu Priřřigiti dati
7. řřme Nechtely Ponewadz gednau smeho Wam odewzdaly atohotako nem Nicz
8. Nedosleychame Aby Czo měł mimo Wařřři Wuly Czyniti Ařřweho Powolanij Polewu
9. bytj akdy by Pak czořře toho odněhořřtatij <chtě> chtelo tehdy Wam Nad Nym Plnau
10. mocřř a Prawo dawam Abyřřřte geho stakowych Weczy Wywozowaty Bud treřřřtanim
11. Aneb gakby Na takoweho NePořřřřřneho Przinalezelo Křřtreřřřtanim AWas Pak Nad
12. gyne gakozto Wrchnořřti Nynij geho sauczi dan Wřřřfeli gakulaskuPriwětiwořřt
13. Waznořřt Zachowal aPořřřřřřnořřt APotom PořřřlauPně Kewřřřřem se takhledel chowati
14. ařřtarřřřich Wewřřři Vcztiwořřti aWaznořřti aby mitihleděl, tak Abychme my Rodyczowe
15. Zneho řřwePoteřřřřenij Mitj mohly Nebo Kdybychřře czo toho doptal Aonmimo rzad
16. Wasřř Wykraczetj chtěl <Wykraczetj> Nechtel Bychmu toho giřřřie WPrawdě
17. ffolkowatj AlesMey^jřřřlym Abyměl czo toho Przedřřebe Bratj, ga Pak Ney^jsauczy gynřřři
18. Nadiagedo Bratra Matauřřře do sPrawcžeWrchniho domu duchowniho zeřřřyna meho
19. tak Wruczy a Wtreřřřtani Miti raczy AbyPořřřwe Wulj^y Neczinil ANechodil Nezly
20. Przedně Pana Boha řřweho Aby^jřře Bal A WasPořřřřřřen Był Neboho Przedně Panu
21. Bohu obetugy Awam Nebořřem nijkdy Ne mohl spokojenau Mysly bytj řřaudicze to
22. Priřř řřobie Zeřřem swami ořřřyna Wřřweho nijkdy tak<Ne> Nemluwil Ařřnad byřřřte mne
23. Mohly Wtom Wyloziji Ze Manzelkama swami oney Mluwy aga Nicz atak Zebyřřřte
24. Newěděly Czo Czynijti Czehořř řřem dylegi Pominautj Wam Wznamo zřřkrzetoto
25. Přřřsani Nepominul zega Proty tomu Ney^jřřem gakz Wey^jřřřdotczeno řřtogy ga Pak Nato
26. ZaPomenuty Nechtycze aleZaPraczy Wařřři Rad Pladcze chczy Beytj atakPanu Bohu
27. WřřřřemohauczemuWiecznu ochranuWas Poruczena Czynim dat[um] Na
28. BenatkachWnedeli Po 20 Prwnij Nedelj Pořřř[wa]te trogiczy letha 1611 Symeon
29. Benaczky Awměřřtie Benatkach Nad gizerau

5. TRANSKRIPCE

5.1 Zásady přepisu

Při transkripci vycházíme z pravidel formulovaných Josefem Vintrem pro barokní dobu (VINTR 1998: 341–346) a přizpůsobujeme je účelům této práce a povaze materiálu, jak dále upozorníme.

5.1.1 Grafémika

Provádíme obvyklý převod dobově užívaných grafémů na nynější (–w– na „v“, –au– na „ou“ apod., u Ers speciálně i –ḍ–, –ṭ–, –ñ– před –i– a –j– na „d“, „t“, „n“). Grafém –g– ve tvarech a odvozeninách lexému *evangelium* přepisujeme jako „g“. Písmeno –j– v rukopisech bez zapisované kvantity považujeme za variantu písmena –i– (viz 4.2.1) a při registraci vokálové kvantity k němu nepřihlížíme. Zjednodušujeme zdvojené grafémy –ff–, –tt– a –ll–, protože nikde neodrážejí nářeční geminaci (viz 5.2.1), a jedno písmeno klademe také za –ss– ve slovech latinského původu u Cyr: „asesořích“, „sesí“; přizpůsobených českému hláskosloví a tvarosloví a neodlišených ani typem písma. Podle Vintra dále převádíme digraf –th– na „t“ a zachováváme psaní souhláskových skupin –dc– ve slově „předce“ (Cyr, Ers), –tc– ve slově „nětco“ (Ers), –ff̣t– ve slově „abyšte“ (Ers, Dubl, Ben) a –žd– ve slovesném substantivu „zanepřáždění“ (Slav1) s alternací obvyklou u sloves typu *proší*.

5.1.2 Členění textu

Hranice slov stanovujeme podle současné češtiny, neměníme však mezery u příslovečných spřežek a spojek (např. Sol „tak měř“, Ers „a však“). Spojku –li píšeme se spojovníkem. Zavádíme novočeskou interpunkci pro lepší orientaci v syntaktických vztazích (k členění originálu přihlížíme až na úrovni souvětých celků; k vnitřní organizaci souvětí – částečně oproti Vintrovu návrhu „nemodernizovat za každou cenu“ – užíváme moderním způsobem pomlčky a závorky, je-li třeba zdůraznit parentezi). Pro účely syntaktického rozboru členíme dále texty na číslovaná souvětí¹ (datace zůstává u všech pisatelů bez čísla) a za spojovacím výrazem indexujeme věty hlavní (^{VH}), věty vedlejší (^{VV}) a závislostní vztahy mezi nimi (např. ^{2VV} (→^{1VH})).

---

¹ Přesněji „textové věty“, vymezené velkým písmenem a tečkou, neboť zahrnují nejen souvětí, ale i věty jednoduché. Pro jednoduchost se však nadále přidržíme označení „souvětí“.

5.1.3 Pravopis

Dnešní normě přizpůsobujeme distribuci –i– a –y– (v souladu s Vintrem však ponecháváme formu dobově příkloněnou k tvrdému paradigmatu: Cyr 2. przáteľy), dále velká a malá písmena (tvary lexému *Bůh* a jeho derivátů uvádíme s velkým písmenem jako výraz úcty pisatelů; jednotlivá věcná zdůvodnění viz v oddílu 5.2.3) a ty pravopisné jevy, které jsou jen záležitostmi pravopisné konvence a nemají vliv na výslovnost (např. Cyr 3. nebožtík] nebošftjk; dále viz 5.2.3). Podle originálu píšeme předložky a předpony s, s-, z, z- a přítomní tvary slovesa být (např. So1 7. Sme). Zřejmé chyby z nepozornosti opravujeme, v nejednoznačných případech se opíráme o dialektické či historické doklady (5.2.3).

5.1.4 Hláskosloví a tvarosloví

Jak bylo naznačeno v oddílu o pravopise, snažíme se v písmu uchovat ty jevy, které se promítají do výslovnosti a mají dobové, nářeční či jiné jazykové opodstatnění (např. neprovedení přehlásky *a* > *ě* před tvrdým konsonantem /t/, původem z l-ového přičestí: Ers 9. ofyřalé). Je-li ve slově vynechán grafém odpovídající běžně či nářečně vypouštěné hlásce, vepisujeme jej v hranatých závorkách (např. Dub2 „ro[z]šafnosti“).²

Specifický problém představuje kvantita a kvalita hlásek značená diakritiky. Vintř upozorňuje na nedůsledné užívání diakritického systému v rukopisných textech a doporučuje zvážit míru rekonstrukce znamének (zvláště pro délku samohlásek) podle časové, lokální a společenské provenience textu. V naší transkripci k těmto okolnostem přihlížíme pouze u rukopisů, v nichž je kvantita a kvalita fonémů značena spolehlivě (Cyr, Ers, Slav1), abychom mohli vysvětlit odchylky od dnešního fonologického stavu (5.2.4). V textech, jejichž grafická stránka neposkytuje jednoznačnou informaci o původní zvukové podobě jazykových jednotek,³ umísťujeme diakritika podle novočeské výslovnosti. Tyto rukopisy nám totiž poskytují jen nepřímé doklady některých nářečních jevů (5.2.4), o průniku ostatních či o starších českých vlivech bychom kvůli rozkolísanému pravopisu mohli jen spekulovat.

---

² Tyto závorky užíváme také k doplnění chybějící spojky či předložky. Zkratky zůstávají oproti transliteraci rozepsány bez vyznačení, nejisté případy (dříve s [?]) rovněž dále nezvyznačujeme.

³ V případě Slav2, Dub1 a Ben jsou samotná znaménka otázkou interpretace (viz kap. 4), u zbývajících rukopisů zčásti (So1), resp. úplně (Dub2) chybějí.

5.2 Komentáře

5.2.1 Grafémika

Z případů **zdvojených písmen**, které se v našem materiálu vyskytují, mohou –tt– a –ll– odrážet nářeční výslovnost (na rozdíl od –ff–, které je čistě grafickou konvencí). Výskyt dvojitého –tt– Vintř lokalizuje na východní Moravu, vyslovované [ll] místo skupiny [dl] je doloženo v severních Čechách (LAMPRECHT a kol. 1976: 90). První jev nacházíme pouze v listu Dub1, vzniklém v severočeské oblasti (v Bělé pod Bezdězem), ale psaném písařem neznámého původu. Z východní Moravy však písař zřejmě nebyl, neboť –tt– neuvádí jen na místě fonému /t/ (např. 1. Otče), ale i /t'/ (26. Nalezjtie), což svědčí pro pouze konvenční zápis. V transkripci se tak tento pravopisný rys objeví jen ve tvarech osobního jména *Vetter*, které sjednocujeme na německou podobu s –tt– (Vetter = Strejc, srov. ŘÍČAN 1957: 507).⁴ Zdvojené –ll– se vyskytuje jedenkrát v rkp. Dub1 uprostřed slova (29. Biellj; nepočítáme výskyt v přípisu rukou Dub2: 31. Bohuchwall) a pětkrát v rkp. Dub2 (vždy, když je foném /l/ na konci slova: 7. dodall, 10. Porozumiell, 7. dill, 18. dall, 19. dill). Žádný z těchto příkladů neodpovídá výše zmíněné nářeční geminaci [ll], jde však pravděpodobně o alternativní zápis tvrdého –l–, které mělo v severních Čechách oporu ve výslovnosti. Do transkripce –l– již nepřevádíme.

5.2.2 Členění textu

Zvláštní problém při určování **hranice slov** představuje částice *-koli(v)* (v stč. příslovce *někdy, kdysi*; REJZEK 2001: heslo *-koli*) v rkp. Dub2. Je psána důsledně odděleně: 11. czo koljw Panbuh od obyljczka Jakyho koljw, 16./17. czo se koljw Panu odczi wjdj. Avšak např. Rosův Thesaurus (ROSA on-line, citováno ze dne 27. 6. 2011) uvádí v heslech Koli, Kdokoli, Cokoli, Gakýkoli psaní dohromady, pouze Gakoli/Gakkoliw dokládá psané zvlášť. Vzhledem k tomu, že mezi zájmenou část a postfix může být v našem dopise vsunuto jiné slovo – a také vzhledem k staršímu původu dopisu, než má Rosův slovník – mezeru zachováváme.

5.2.3 Pravopis

Psaní „i“, „y“ v osobních (církevních) jménech „Severin“ a „Sandyon“ (Erš) jsme ověřovali ve slovníkových příručkách. V prvním případě jsme se řídili Vokabulářem webovým (on-line, citováno ze dne 27. 6. 2011), dokládajícím podobu „Severin“ ze staré češtiny.⁵ Ve

⁴ Podle informací od mgr. Pavla Sosnovce jde o Jana Vettera.

⁵ V úvahu ovšem připadá i počeštěná forma „Severyn“ s dialektickým krácením i-ového vokálu (viz 5.2.4).

druhém případě ponecháváme původní pravopis, neboť slovo „sandyon“/„sandion“ (σανδιον/σανδυον), u nějž podle koncovky usuzujeme na řecký původ, se nám dohledat nepodařilo.⁶ Hláskově blízké starořecké slovo sandix, resp. sandyονδιξ, σανδυξ = rumělka, růžový jako maso a další významy spojené s červenou barvou),⁷ přejaté i do latiny, má obojí pravopis (významovou souvislostí si však nejsme jisti).

Distribuce **velkých a malých písmen** závisí v některých případech na správném pochopení označované skutečnosti. V textu *ErS* píšeme „tatic hebronský“, neboť nejde o osobní jméno, ale o přívlastek podle názvu místa působení: Hebron = biblická přezdívka pro Přerov, správcem tamního sboru byl senior Jan Lanecius (ŘÍČAN 1957: 287). Podobně „v Zahradě“ (tamtéž) píšeme s velkým písmenem, neboť jde o zástupné jméno Ivančic podle Getsemanské zahrady. Spojení „Knížku o povinnostech křesťanských“ považujeme za poněkud nepřesnou citaci názvu díla Matouše Konečného *Kniha o povinnostech křesťanských* (viz 1.3.1), tedy za proprium. V rkp. *Slav1* užíváme malé písmeno ve spojení „veliké kázání“, protože se jedná o hrubou mši (WINTER 1896: 855), nikoli o vlastní název svátku či významnější církevní události. Naproti tomu v listu *Slav2* pojmenovává „neděle Cantate“ speciální den v církevním kalendáři, čtvrtou neděli po Velikonocích.

Individuální pravopisné odchylky od dnešního stavu opravujeme:

- Dub1 – 17. k větší] Kwietczy, 30. otcí] odczi (v přípisu rukou Dub2);
- Dub2 – 3. otce] Odcze, 3. otcovského] odczowjkeho, 4. na modlitbách] Namodljdbach 5. otcí] Odcj, 8. otce] Odcze, 10. otcí] Odczi, 14. otců] odczu, 14. otcům] odczum, 16. sirotky] sjrodkj, 16. otcí] odczi, 19. otců] Odczu, 19. otcí] Odczi;
- Ben – 26. plátce] Pladcze.

U pisatele Dub2 má nom. substantiva *otec* podobu vždy s –t–, které je náležité i před neznělým /c/. Pauza vznikající při artikulaci exploziv [t] splývá s krátkým závěrem na počátku artikulace [c], což mohlo zmást sebereflexi mluvčího (srov. PALKOVÁ 1994: 74).

⁶ Srov.: SOUČEK, J. B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Praha: Kalich, 1994.

LEPAŘ, F. *Slovník řeckočeský: nehomérovský slovník řeckočeský složený od Františka Lepaře*. Praha: Rezek, 2008.

AUTENRIETH, G. *A Homeric Dictionary* [on-line]. Perseus Digital Library 4.0 [citováno ze dne 5. 7. 2011]. Dostupný na: <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>>.

⁷ Např. BAILLY, A. *Dictionnaire Grec-français*. Paris: Hachette, 1950. Za e-mailovou konzultaci a doporučený zdroj děkujeme PhDr. Dagmar Muchnové, CSc.

Emendujeme zřejmé **chyby z nepozornosti**:

- Slav2 – 10. mohl-li by] mohlylyby, 18. správou] prawau, 25. žádnéj] žadnegch;
- Sol – 8. abychom] Abycho, 14. proměnou] proměnu, 31. a poněvadž] Aponěwad, 35. ochranu] Ochramu;
- Ben – 1. Matouši] Mařtauffij, 22. svého] Wjweho, 24. skrze toto] zjkrzetoto.

V rukopise Ben ověřujeme některá **nejednoznačně chybová slova**:

- 24. v známost] Wznamo – potenciální substantivizované „v známo“ upravujeme podle ustáleného spojení *v známost uvést*⁸ a také vzhledem k tomu, že následuje slovo začínající na /s/: 24. Wznamo zjkrzetoto; s nímž mohla při procesu produkce v mysli pisatele splynout skupina konsonantů /st/, následně nerealizovaná; srov. stejný efekt dále u předložky *v/u*: 26./27. Bohu Wjffemohauczemu Wiecznu ochranu Was Poruczena Czynim;
- 19. v ruce] Wruczy – koncovka připomíná měkkou deklinaci substantiv typu *v lesi, na vozi, ke stodoli* doloženou na českomoravském přechodu a dále na střední a východní Moravě (BĚLIČ 1972: 146), ale tento nářeční rys se váže jen k substantivům zakončených v nominativu fonémem /s/, /z/ nebo /l/, tj. konsonantem, který nesignalizuje měkké ani tvrdé sklonění (BĚLIČ tamt.: 147), a u měšťana z pomezí středních a severních Čech (z Benátek nad Jizerou) nepředpokládáme ani tendenci k analogii s těmito substantivy;
- 12. Wjffeli gakulasku[...] = „všelijaku lásku“, 27. [...]Wiecznu ochranu = „věčnu ochranu“ – adjektiva přepisujeme beze změny jako jmenné tvary (přehláska *ú* > *ou* na daném území proběhla); jejich užití mohlo být motivováno vokálovou harmonií.

5.2.4 Hláskosloví a tvarosloví

Za **nepřímý doklad dialektismu** v textech Slav2 a Sol můžeme považovat absenci spřežky –ie–. Oba rukopisy vznikly ve východních Čechách, kde nedošlo k rozložení měkkých retnic na konsonant + *j* (např. *b' > bj*), a když byl později měkký konsonant nahrazen neměkkým (*b' > b*), zůstaly slabiky *be, pe, me, ve* bez jotace (LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 1986: 90). Jaroslav Porák přitom uvádí: „U tiskařů v pol. 16. st. zobecnělo psaní *bě, pě...*, o něco později *Bě, Pě...*, písaři však píší stále značně důsledně *bie* atd., odchylky jsou poměrně řídké.“ (1979: 34). Fakt, že se v daných rukopisech spřežka –ie–

⁸ Infinitiv „uvést“ v daném souvětí chybí (anakolut).

nevyskytuje a znaménka nad –e– jsou kladena buď tak nahodile, že je nepovažujeme za rozlišovací (Slav2, viz 4.2.2), nebo jsou užívána nedůsledně (Sol), může svědčit o tom, že nářečí pisatele ovlivňovalo, když se snažili uplatnit některá pravidla diakritického systému. Na druhou stranu, poměrně nejisté značení –ě– nacházíme i v rukopisech severočeského původu (Dub1 a Ben), v nichž by se ztráta/nerealizace jotace projevovat neměla. Otázkou tedy je, zda rozdíl mezi texty obsahujícími vedle znamének i spřežku –ie– (Dub1 a Ben) a texty bez ní (Slav2 a Sol) není způsoben jen mírou, v jaké se pisatelé inspirovali tiskařským územ.

U rkp. Sol bychom mohli dále poukazovat na průnik svč. krácení *í* (ČJA 5: 36), neboť pisatel nepoužívá grafém –j–. Lze však namítnout, že písmeno nemělo přesně vymezenou funkci (viz opět 4.2.1) a že je pisatel považoval jen za variantu –i–, kterou se rozhodl nepoužívat. Další možností je, že pisatel přizpůsobil celkovému zápisu bez kvantity i tento grafém. Krácení *í* přijímáme do transkripce rkp. bez kvantity v jediném případě, Slav2 „nejní“, neboť jde o formu evidentně nářeční (srov. ČJA 4: 608)

Dialekt u Sol mohl konečně ovlivnit i zápis příslovčí *zvláště* a *obzvláště*, v nichž pisatel, vyslovující nářeční bilabiální [w/u] podobně jako tvrdé [t/u], vždy jeden z příslušných grafémů vynechal: 2. zwaſſtě, 15. obzłaſtę (LAMPRECHT a kol. 1976: 89 a 90). Zaznamenáváme proto vypuštěný grafém do textu v hranatých závorkách (viz 5.1.4).

Co se týče dobových specifik, kandidátem na přepis slova *odpověď*, např. 6. odpowed (Slav2), 10. odpowied (Dub2), je podoba s dentálou na konci, „odpověď“. Ta by odpovídala staré češtině (LAMPRECHT – ŠOSAR – BAUER 1986: 94–95), jejíž rysy nacházíme i jinde v našem materiálu (srov. níže o kvantitě). Naproti tomu lze však v textech z počátku 17. století předpokládat i vyrovnání na „odpověď“ podle ostatních pádů s palátalou (LAMPRECHT et al. tamt.: 161–162).

Komentář k **rukopisům se spolehlivým diakritickým značením** věnujeme především kvantitě vokálů, neboť kvalita souhlásek se podstatně neliší od té dnešní (ojedinělé pravopisné nedůslednosti u pisatele Slav1, kombinujícího pravidelně spřežky a diakritika, zahrnujeme do kap. 9). Za zmínku stojí jen z dnešního hlediska odlišná forma „lonského“ (Cyr 23. lonſkého), kterou jako dubletu dokládá Jungmannův slovník (JUNGSMANN 1990: heslo *loňský*).

Odchylnou **vokálovou kvantitu** v textech **zachováváme**, pokud a) je doložena v diachronní literatuře (navazuje na pravidelné jevy známé ze staré češtiny, odpovídá jiným opakujícím se případům), b) je doložena v dialektologické literatuře, c) má v textech dva a více výskytů, d) je vysvětlitelná vnitrojazykovou či mezijazykovou analogií.

V rukopisech nacházíme doklady pokračujícího staročeského krácení v kořeni tříslabičných infinitivů odvozených prefixací od dvouslabičného základu (LAMPRECHT – ŠLOSAR – BAUER 1986: 240–241): Cyr „uvesti“ (8. vvesti); Slav1 „převesti“ (20. pržiewesti), „podvesti“ (20. podwesti).

Dále jsme zachytili pozůstatek stč. pravidla, že víceslabičná slovesná substantiva mohou mít jen dvě délky (LAMPRECHT et. al. 1986: 80): Slav1 „kázaní“ (7. Kázanj, 15. Kázanj) (srov. také samostatná hesla Kázánj a Kázanj v Rosově slovníku; ROSA on-line, citováno ze dne 28. 6. 2011).

Se starou češtinou se shoduje také dloužení ve dvojslabičných tvarech zájmena *náš*: Cyr „náše“ (14. nášfe), „náši“ (30. nášfi) (LAMPRECHT et al. 1986: 185; srov. též VINTR tamt.: 344).

Následující jednotlivé případy jsou doloženy ve Vokabuláři webovém (on-line, citováno ze dne 28. 6. 2011): Cyr „take-li“ (3. takeli), „takeť“ (29. takeť); Slav1 „take“ (16. take), „take-li“ (31. takeli); Cyr „podlé“ (27. podlé), „nikdá“ (26. nikdá). Řídké tvary lexému *exemplář* s krátkým vokálem v příponě (zde „exemplařum“: Cyr 34. Exemplařum) zachycuje Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny (NEJEDLÝ et. al. online, citováno ze dne 11. 7. 2011; viz též BLAHOSLAV 1991: 209).

Na dloužení v kmenotvorné příponě *-uj-* u imperativních tvarů sloves typu *kupuje* upozorňuje Vintř: Ers „pamatůjtež“ (27. Pamatůgtež). Ve shodě s tímtež autorem dále přepisujeme podle originálu komparativ adverbia „vícejí“ (Slav1 12. wjczegj) a jmenné adjektivum „nerád“ (Cyr 17. nerád; Ers 13. nerád) (VINTR tamt.: 344; podoba „nerád“ je zdlouzena systémově, jde o náhradní dloužení za ztrátu jeru, mezi tvary však docházelo během doby k různému vyrovnávání; ČJA 5: 264). Bez úpravy ponecháváme rovněž kolísání v předponě *při-/při-*: Slav1 14. pržicžinami, 21. pržjcžinau.⁹ Analogicky k podobě „pokavád“ (VINTR tamt.: 344) zachováváme dlouhé „á“ ve slově „poněvádž“ (Slav1 8. Poniewádž, 22. Poniewádž) (segment *-vad-* vznikl v obou lexémech z částic *-va-* a *-de*; REJZEK 2001: hesla *poněvadž* a *dokavad/pokavad*).

Po vzoru editorů Hory olivetské Matěje Tannera (KOSEK – MALURA eds. 2001: 182) transkribujeme s původní délkou koncovky měkké zájmenné deklinace **jъ, ja, je*: akuz. sg. f. „ní“ (Cyr 6. nj), dat. pl. „jím“ (Slav1 11. gjm), instr. pl. „jímiž“ (Slav1 13. gjmiž), lok. pl. „vaších“ (Slav1 2. Wajfjch). U kněze Třebíčského (Cyr), pocházejícího z jižní oblasti čm.

⁹ Ve tvaru místního jména „Přibice“ u Ers zachováváme dlouhý vokál oproti dnešnímu stavu („Přibice“) proto, že je doložen v etymologii tohoto jména: „ves lidí Přibových“ (HOSÁK – ŠRÁMEK 1980: 323).

přechodového pásu, pro kterou je typické krácení *í, ú* (ČJA 5: 36), se tak mohl projevit vliv pražského prostředí (srov. ČJA 4: 354 o tvaru *ji*, akuz. sg. f.: „[...] máme za to, že zdloužený tvar *ji* mohl být dříve rozšířen na celém území Čech.“), očekávané krátké vokály ovšem převažují: Cyr 33. gi, 33. gi, 34. gi.

Nářeční zdůvodnění mají tvary s krátkým *i, u* v rukopisech Cyr (Třebíč/Praha) a Ers (Ivančice), do nichž proniklo již zmíněné krácení *í, ú*, doložené v již. čm. a již. střm. dialektch (ČJA 5: 36): Cyr 11. neni, 16. nim, 20. zuřtáwati, 29. nyini, 32. nyini; Ers 7. Tatic, 8. wAutery, 12. nemuž, 14. Tařiku, 15. Tatic, 25. Paňi, 25. wařfi (dat. sg. f.), 26. wařfi (gen. sg. f.). Zkrácení vokálu v příponě slova Cyr 5. přáničku připisujeme témuž vlivu, dlouhé „á“ v kořeni si pak vysvětlujeme analogií k infinitivu *psát* (stejně tak u Ers: 2. přañj, 12. přañj). Také v rkp. Slav1 (Košumberk, okr. Chrudim) nacházíme případ zkrácení původního *í* způsobené dialektem, tentokrát východočeským (ČJA 5: 36): 11. Neni. Nejistý je vliv nářečí na podobu příslovce *nyní*: Slav1 14. Nýni; doloženou v Rosově slovníku u hesla Nynj jako dubleta, srov. též heslo Nýničko (ROSA online, citováno ze dne 28. 6. 2011).

V rkp. Slav1 se tvary a odvozeniny slovesa *činiti* objevují důsledně s dlouhou kořennou samohláskou, a proto je přepisujeme beze změny: „číniti“ (11. cžjiti, 31. cžjiti), „učíniti“ (21. vcžjiti). (Srov. také heslo Čjnliwý, podheslo čjnliwě a heslo Čjnliwořt v Rosově slovníku; ROSA online, citováno ze dne 28. 6. 2011). U pisatele Cyr se opakuje jméno *Cyrus* (senior Matěj Cyrus, „proslulý kazatel, jenž požíval důvěry Petra Voka z Rožmberka“; ŘÍČAN 1957: 347) s dlouhým *–ý–*: 8. Cýr[owi]., 10. Cýrus. Tuto podobu zachováváme i proto, že může odrážet výslovnost podle latiny. Ze stejných důvodů (opakovaný výskyt, latinský vzor) píšeme „dátum“ ve dvou případech u Slav1: 3. Dáthum, 37. Dáthum. Jeden výskyt v rkp. Cyr pak má forma, u níž rovněž usuzujeme na výslovnost podle cizího jazyka: 31. pápjř (z řec. *pápyros* REJZEK 2001, heslo *papír*; znalost řečtiny u čelných představitelů jednoty bratrské v této době předpokládáme).

Kvantitu v textech **opravujeme** tehdy, když nebyla splněna žádná z výše uvedených podmínek pro její zachování:

- Cyr – 26. svého] řweho, 31. neděle] Nedělé;
- Ers – 4. zdráv] zdraw, 15. shledáme] shledame, 24. manželka] Manželká;
- Slav1 – 1. zprávce] Zprawcze, 24. svatá] S[wa]ta, 29. a] á.

V rkp. Slav1 doplňujeme také diakritické znaménko nad *–u–* tam, kde v originále stojí znaménko konvenční či jiný grafém: 5. zůstávajícímu] Zuřtáwagjczýmu, 7. časův] cziařuw,

13. desátků] Deřátku, 27. desátkův] Deřátkuw, 28. újmě] Vgmie (předpony se u derivátů
dlouží: *ujímati* > *újma*; VINTR tamt.: 344).

5.3 Transkribované texty

5.3.1 Jan Cyrill Třebíčský (Cyr)

1. ^{1VH} Saludem dicit plurinam.
2. ^{1VH} Můj nejmilejší v Pánu otče, bratře Matouši, naschválně teď svého Slováka k Vám posílám něco z příčiny jeho, aby ^{2VV (→ 1VH)} přátely navštívil a ^{(aby) 3VV (→ 1VH)} přezvěděl, take-li ^{4VV (→ 3VV)} nebožtík starý Slovák, děd jeho, na něho čím spomenul a ^{(take-li) 5VV (→ 3VV)} něco jemu poručil.
3. ^{1VH (elipsa)} Potom pak i z příčiny své vlastní, abych ^{2VV (→ 1VH)} totiž místně přezvěděl s strany té cesty, o níž ^{3VV (→ 2VV)} ste předešle v psáničku jednom ponavrhli, předce-li ^{4VV (→ 2VV)} jest na tom, abych ^{5VV (→ 4VV)} se s Vámi na ní vypravil, a kterého ^{6VV (→ 7VH)} bych se dne k vám dostati měl, ^{7VH} prosím, že ^{8VV (→ 7VH)} mne v tom zpravíte.
4. ^{1VH} Já zajisté u sebe sem to toliko sám měl a ^{2VH₁} toho v známost žádnému, což ^{3VV (→ 2VH₁)} ste mi ponavrhli, ^{2VH₂} ani bratru Cýrovi uvesti nechtěl: poněvadž ^{4VV (→ 2VH₂)} sem tomu porozumíval, že ^{5VV (→ 4VV)} by on vši snažností tomu zbraňovati chtěl.
5. ^{1VH₁} Dnes pak v kostele, když ^{2VV (→ 1VH₂)} mi bratr Cýrus pravil, že ^{3VV₁ (→ 2VV)} by v neděli příští sám chtěl Božích služeb a svatého posluhování (^{4VV (→ 3VV₁)} ačkoli jeho pořádku není) ^{3VV₂} odbyti, poněvadž ^{5VV (→ 3VV₁)} já potom mnoho kázati musím a ^{(poněvadž) 6VV (→ 3VV₁)} on několik nedělí doma nebude: ^{1VH₂} tu sem odpověděl, že ^{7VV (→ 1VH₂)} bych i já na tu cestu rád se vypravil, ^{1VH₃} s tím doložením, že ^{8VV (→ 1VH₃)} by zatím bratr Tobiáš Hron s bratrem Filínem naše místo zastoupiti mohli.
6. ^{1VH} Ale on tomu odepřel, že ^{2VV (→ 1VH)} by v konsistoři místa mého zastoupiti nemohli.
7. ^{1VH₁} A v tom, když ^{2VV (→ 1VH₂)} jiní přistoupili a ^{(když) 3VV (→ 1VH₂)} s nim mluvíti chtěli a ^{(když) 4VV (→ 1VH₂) (elipsa)} někteří se mnou, ^{1VH₂} rozjítí sme se musili.
8. Co ^{1VV (→ 3VV)} bych tedy v té věci činiti měl, ^{1VH} prosím velice, že ^{3VV (→ 1VH)} mne zpravíte.
9. ^{1VH} Nebo bych velice nerád této příležitosti zmeškal, abych ^{2VV (→ 1VH)} se trochu prověřiti, s otci milými se shledati a tu i potěšení i očerstvení a zmocnění v svém povolání přijíti neměl, čehož ^{3VV (→ 2VV)} všeho velice potřebuji, poněvadž ^{4VV (→ 3VV)} ustavičně doma jako v nějakém vězení zustávati a těch i jiných neřestí a těžkostí okoušeti musím.
10. ^{1VH} A též obávám se, aby ^{2VV (→ 1VH)} v mé nepřítomnosti na mne i Markových dluhů nesčítal, ^{(aby) 3VV (→ 1VH)} mne otcům neošklivil, tak jakž ^{4VV (→ 3VV)} sem toho lonského roku s lítostí pocítiti musil.

11. ^{1VH₁} Já zajisté, jestliže ^{2VV (→ 1VH₂)} by mně samou konsistoří brániti chtěl (jakož ^{VSUVKA} by jiným nemohl), ^{1VH₂} velmi snadně to na páních asesových obdržeti mohu, aby ^{3VV (→ 1VH₂)} mi do konce nic za zlé neměli, poněvadž ^{4VV (→ 1VH₂)} vědí, že ^{5VV (→ 4VV)} já nikdá žádné sesí neobmeškávám, a ^{(poněvadž) 6VV (→ 1VH₂)} jim bych to pěkně obešel, že ^{7VV (→ 6VV)} otce svého a matku, již sešlé, podle jejích mnohého vzkazování v těchto nynějších nebezpečných časích navštívití musím.
12. A když ^{1VV (→ 3VH)} sou před rokem nic neříkali, že ^{2VV (→ 1VV)} sem až i do Brodu Uherského byl jezdil, ^{3VH} takeť bych se i nyní ničehéhož neobával.
13. ^{1VH} Věřím, že ^{2VV (→ 1VH)} mne v tom otcovsky zpravíte.
14. vytčený VČ (2VV) Knihu naši, ^{1VH} slíbil pan Závěta, že ^{2VV (→ 1VH)} jistotně s neděle některý den tisknouti začítí chce, jemuž ^{3VV (→ 1VH)} sem již i na papír 10 sexagenas stříbrných odvedl, jichž ^{4VV (→ 3VV)} nyní prosím za sebou nechte.
15. ^{1VH₁} Předmluvy k sobě přijíti, aby ^{2VV (→ 1VH₂)} ji nezmrhal, ^{1VH₂} nechtěl, než ^{3VH} toho vyhledával, abych ^{4VV (→ 3VH)} ji za sebou dotud měl, dokudž ^{5VV (→ 4VV)} by ji nepotřeboval.
16. ^{1VH} Bude ji ke všechněm exemplářům tisknouti i pro slušnost knihy, i pro lepší odbyť, i pro poctivost toho starce.
17. ^{1VH} S tím milosti Boží poručení buďte.
Dán u pátek po svatém Vavřinci. 1611.
Jan Cyrill Třebíčský

5.3.2 Jiří Erastus (Ers)

1. ^{1VH} Salutem plurinam dicit i s milováním svatým a poslušenstvím.
2. ^{1VH} Příhodost tato ku poslání Vám, pane otče mně v Pánu nejmilejší, psání přišla mi kvapně a nečasně, a však ^{2VH} nechtěl sem ji pustiti, abych ^{3VV (→ 2VH)} se Vám ohlásiti neměl.
3. ^{1VH} Chvála Pánu Bohu, jsem zdráv i s svými domácími; ^{2VH} u násť pokoj v Božích službách máme, ale ^{3VH} jinde dosti nezvole, již i v Brankovicích na bučovském panství.
4. vytčený VČ (3VV) Vy s Vašimi, ^{1VH} žádám Vás, otče milý, abyšte ^{2VV₁ (→ 1VH)} mi, jak ^{3VV (→ 2VV₂)} se máte, ^{2VV₂ (→ 1VH)} oznámili.
5. vytčený VČ (1VV) Při našem shledání v Strážnici, o čem ^{1VV (→ 3VV)} jest pracováno, ^{2VH} mám za to, že ^{3VV (→ 1VH)} tatik hebronský Vám to již odeslal.
6. ^{1VH} Já v pondělí po třetí domů sem se navrátil a ^{2VH} v outery svatbu sem měl, nehrubě veselou, nebo ^{3VH} zámutek po první a pro dítky osyřalé posavad zůstává v srdci mém.
7. Že ^{1VV (→ 2VH)} ste mi tu knížku o povinnostech křesťanských odeslali, ^{2VH} velice Vám hrubě za ni, můj milý pane otče, děkuji.
8. vytčený VČ (1VV) Z strany bratra Abrahama Pauli, měl-li ^{1VV (→ 2VH)} by se k nám do Ejvančic dostati, ^{2VH} potřebí jest bedlivého uvážení a ^{3VH} skrze psání nemuž to býti zpraveno.
9. ^{1VH} Já bych nerád, aby ^{2VV (→ 1VH)} potom buď on, buď někdo jiný na mne naříkati měl.
10. ^{1VH} Žádám Vás tedy, pane tatiku milý, abyšte ^{2VV (→ 1VH)} ho pozdrželi nějak aspoň do podzimku, ^{3VH} snad se potom v tom času shledáme, jakž ^{VSUVKA} tatik hebronský nětco mi toho navrhl.
11. ^{1VH} Z strany vdovy pozůstalé po bratru Sandyonovi nemám od Vás, otče, odpovědi, dovolujete-li a radíte-li ^{2VV (→ 1VH)}, aby ^{3VV (→ 2VV)} sobě obecného člověka vzala; ^{4VH} již se naházejí, kteříž ^{5VV (→ 4VH)} by oumysl k ní měli, ale ^{6VH} ona teď nedávno pravila mi, že ^{7VV (→ 6VH)} by ona ráda zas služebníku Božímu některému se dostala.
12. ^{1VH} A opravdu, hodí se k našim věcem, ^{2VH} zdá se dobrého svědomí, ^{3VH₁} jen lepšího někoho přál bych jí, aby ^{4VV (→ 3VH₁)} měla, nežli ^{3VH₂} prvé toho Bábulíka.
13. ^{1VH₁} Bratr Severin – ^{VSUVKA₁} do Příbic již jest uveden, ^{VSUVKA₂} desátek má bráti – a ^{1VH₂} vdova to už zaseli na rolí, to všecko, aby ^{2VV (→ 1VH₂)} měla dluhy odkud platiti.
14. ^{1VH} Já knihy vzal, ^{2VH} prodávají se: ^{3VH} mám za to, když ^{4VV (→ 5VV)} se všecko sprodá po bratru Sandyonovi, že ^{5VV (→ 3VH)} se dluhové předce zaplatí a že ^{6VV (→ 3VH)} vdově předce nětco ještě zůstane.
15. ^{1VH} Má novotná manželka vzkazuje Vám, pane otče milý, i pani matce Vaši poslušenství a žádost od Pána Boha zdraví a všeho dobrého.

16. ^{1VH} Prosím Vás, abyšte ^{2VV} ($\leftrightarrow$ ^{1VH}) i ode mne matky Vaši pozdravili i jiných Vašich domácích, a ^{3VH} pamatujtež na nás, ^{4VH} žádám Vás.

17. ^{1VH (elipsa)} Hospodin s Vámi.

Datum v Zahradě 22. Junii Anno 1617.

Jiří Erastus, vždy Váš věrný

5.3.3 Diviš Lacembok Slavata – písářská ruka (Slav1)

1. ^{1VH} Dvojí cti hodný kněže Matouši Konečnej, zprávce zboru boleslavského, od Pána Boha Vám zdraví dobrého žádajíc, požehnání Božího v pracech Vaších vinšuji.
2. ^{1VH₁} Psaní Vaše, jehož ^{2VV (→ 1VH)} jest dátum 16. dne Februarii léta tohoto 1612., ^{1VH₂} jest mi dodáno, jemuž ^{3VV₁ (→ 1VH₁)} jsem z přečtení, co ^{4VV (→ 3VV₁)} v sobě obsahuje, ^{3VV₂ (→ 1VH₁)} porozuměl, totiž: že ^{5VV₁ (→ 3VV₂)} knězi, správci mému duchovnímu, v městečku Luži zůstávajícímu, dovolujete, aby ^{6VV (→ 5VV₁)} v komži sloužil, ^{5VV₂ (→ 3VV₂)} dokládajíc dále v psaní svém, aby ^{7VV (→ 5VV₂)} toliko na velikém kázání a na nešpoře komže užíváno bylo, jiných časův že ^{8VV (→ 5VV₂)} by mohlo bez komže slouženo býti.
3. I poněvadž ^{1VV₁ (chybí VH)} já ne pro osobu svou o tu komži, aby ^{2VV (→ 1VV₂)} v ní sloužiti bylo knězi mému dovoleno, ^{1VV₂ (chybí VH)} jsem žádal, nežli ^{1VV₃ (chybí VH)} toliko pro lid obecní, kteříž ^{3VV (→ 1VV₃)} se na tom velice zhoršují, že ^{4VV (→ 3VV)} se v komži nekáže, že ^{5VV (→ 3VV)} se evangelium a epištol nespívá a že ^{6VV (→ 3VV)} se jím požehnání nedává.
4. ^{1VH} Neni pak tu činiti o samé toliko poddané mé, nežli ^{2VH} víceji jest o cizopanské, kteříž ^{3VV (→ 2VH)} k tomu záduší náležejí, nebo ^{4VH₁} nechtějí ani desátků těch, jimiž ^{5VV (→ 4VH₁)} spravedlivě povinni jsou, ^{4VH₂} knězi mému odvozovati a dávati za příčinami nahoře oznámenými.
5. ^{1VH₁} Nýni pak, kdyby ^{2VV (→ 1VH₂)} se toliko v neděli, a to jen na velikém kázání a na nešpoře, v komži sloužiti mělo a ^{(kdyby) 3VV (→ 1VH₂)} jindy, jako i při pohřbích, při křtu a při jiných službách Božích, take komže se neužívalo, ^{1VH₂} tehdy by ještě menší vzdělání bylo nežli kdy prve, nebo ^{4VH} lid mnohem více se na tom horší, že ^{5VV (→ 4VH)} se komže při pohřbích a při křtu neužívá, nežli ^{6VV (→ 4VH)} že se v ní nekáže: a tak ^{7VH} by potom řekli neb myslili, že ^{8VV (→ 7VH)} já tak naschválně v komži kázati dám, abych ^{9VV (→ 8VV)} je jen převesti mohl, a že ^{10VV (→ 7VH)} je tudy podvesti chci.
6. Za kteroužto ^{1VH (rel.)} příčinou vidělo mi se Vám toto naschvální psaní učiniti a mé zdání Vám oznámiti: poněvadž ^{2VV (→ 3VV)} se má v komži kázati, že ^{3VV (→ 1VH)} by nejlépe bylo již všechny jiné služby tak konati a té komže jakž v shromáždění svatém, tak i při křtu a pohřbích užívati, též i evangelium svatá a epištoly aby ^{4VV (→ 8VH)} se spívalo a ^{(aby) 5VV (→ 8VH)} požehnání lidu dávano bylo, načež aby ^{6VV (→ 5VV)} od Vás knězi mému nějaká agenda dána byla, jak ^{7VV (→ 6VV)} se on v tom chovati by měl, ^{8VH} za to žádám: nebo ^{9VH} lidé, odtrhujíc se tak od záduší tohoto mého a nechtíce desátkův odvozovati, nemalé zaneprázdnění mně by odtud vzniknouti mohlo, ano i ^{10VH} k velikému ublížení, újmě a škodě kolatuře mé a záduší lužskému to býti musilo, takže ^{11VV (→ 10VH)} by ta komže za to nestála, ačkoliv ^{VSUVKA₁} já na

té komži zhola nic nezakládám a ^{VSUVKA₂} o ní nic nesmejším více nežli jako o sukni černé, ale ^{VSUVKA₃} jest o lid obecný číniti.

7. ^{1VH} Dále též věděti žádám, take-li ^{2VV₁ (→ 1VH)} kněze mého pomocník v komži sloužiti a jí tak jako i sám kněz při všech službách, jakž ^{VSUVKA} nahoře oznámeno, ^{2VV₂ (→ 1VH)} užívati má: nebo ^{3VH} by to opět nic nebylo, kdyby ^{4VV (→ 3VH)} toliko sám kněz jí měl užívati a ^(kdyby) ^{5VV (→ 3VH) (elipsa)} pomocník jeho ne – ^(nebo) ^{6VH} tak by se jednu neděli v komži sloužilo a ^{7VH₁} ^(elipsa) druhou neb třetí neděli, když ^{8VV (→ 7VH₁)} by kněze samého doma nebylo, ^{7VH₂} bez komže.

8. O čemž ^{1VH (rel.)} o všem místnou odpovědi spraven býti žádám.

9. ^{1VH} S tím milost Pána Boha našeho rač býti se všemi námi.

Dátum na zámku Košmberce. 23. Februarii Anno Domini 1612.

Diviš Lacmbok Slavata z Chlumu a z Košmberka a na Košmberce

5.3.4 Diviš Lacembok Slavata – autograf (S1av2)

1. ^{1VH} Dvojí cti hodný kněže Matouši, od Pána Boha Vám vinšuji zdraví, při tom jiné všecko dobré.
2. ^{1VH} Naschválně Vám toto psaní činím, chtěje rád přezvědět, jak ^{2VV (→ 1VH)} se na zdraví svém máte; ^{3VH₁} slyšíc, že ^{4VV (→ 3VH₁)} ste na zdraví svém nedostateční byli, ^{3VH₂} prosím, že ^{5VV (→ 3VH₂)} mně oznámiti sobě nestížíte.
3. ^{1VH₁} Vedle toho Vám teď suplikací, k[t]erá ^{2VV (→ 1VH₁)} jest mně od poddanejšech mejch podána, ^{1VH₂} příležitostě posílám, z níž ^{3VV₁ (→ 1VH₁)}, když ^{4VV (→ 3VV₂)} ji přečtete, čeho ^{5VV (→ 3VV₂)} při mně vyhledávajíc, ^{3VV₂ (→ 1VH₁)} porozumětí moci budete.
4. Což ^{1VV (→ *0VH)} sem já jim na ten čas za odpověď dal: že ^{2VV₁ (→ *0VH)} to na seniora vznéstí, a pokudž ^{3VV (→ 5VV)} to bejti moci bude, aby ^{4VV (→ 3VV)} nyní kaplan můj na kněžství ordinován bejti mohl, na seniorovi to přezvědětí že ^{2VV₂ (→ *0VH)} chci, a co ^{5VV (→ 6VV)} mně za odpověď dáno bude, že ^{6VV (→ *0VH)} jim potom oznámiti nepominu.
5. ^{1VH₁} I věduc, že ^{2VV (→ 1VH₁)} ste Vy v té věci přednější nežli senior, ^{1VH₂} Vás za to žádám, že ^{3VV (→ 1VH₂)} mně oznámíte a napíšete, mohl-li ^{4VV (→ 3VV)} by on nyní na kněžstvo od administrátora svěcen bejti, tak aby ^{5VV (→ 7VV)} on potomně snad tím svěcením z řádu se nevytáhl, ^{6VH} Vás žádám, že ^{7VV (→ 6VH)} mne odpovědí svou spraviti nepominete.
6. ^{1VH} Mně se zdá, že ^{2VV (→ 1VH)} by on od administrátora svěcen bejti mohl, však ^{(že) 3VV (→ 1VH) (elipsa)} tak, aby ^{4VV (→ 3VV)} on od Vás k seniorovi psaní a od jinejšech starších a svědectví svého chování aby měl, a tu ^{5VV₁ (→ 3VV)}, poněvadž ^{6VV (→ 5VV₂)} nyní od seniora svěcení nebude, aby ^{5VV₂ (→ 3VV)} senior z administrátorem mluvil: poněvadž ^{7VV (→ 8VV)} on od vás starších tu vypraven jest, že ^{8VV (→ 5VV₂)} žádá senior, aby ^{9VV (→ 8VV)} taky s jinejši na kněžství zordinován bejti mohl a examen aby ^{10VV (→ 8VV)} nad ním držán byl, však byť ^{11VV (→ 12VV)} byl od administrátora na kněžstvo posvěcen, aby ^{12VV (→ 8VV)} pod správou seniora zůstával.
7. A kdy ^{1VV (→ 3VV)} to svěcení v Praze bude, ^{2VH} prosím, že ^{3VV (→ 2VH)} mně oznámíte.
8. Pakli ^{1VV (→ 3VH)} by to bejti nemohlo, aby ^{2VV (→ 1VV)} svěcení od administrátora přijal, ^{3VH} tehdy Vás žádám, že ^{4VV (→ 3VH)} mně oznámíte, kdy ^{5VV (→ 4VV)} senior kněží světiti bude, tak aby ^{6VV (→ 4VV)} aspoň tu toho dosáhnouti mohl.
9. ^{1VH} Byl bych se teď rád s Vámi shledal a ^{2VH} o všelijaké věci s Vámi promluvil, ale poněvadž ^{3VV (→ 4VH)} se toho pro nedostatek zdraví Vašeho státi nemohlo, ^{4VH} k jinšimu času toho odložití musím.
10. Co ^{1VV (→ 2VH₁)} se spívání evangelium a epištoly na velkém kázání dotejče, ^{2VH₁} o tom hrubě lid mluví, proč ^{3VV (→ 2VH₁)} to nemá bejti, poněvadž ^{4VV (→ 2VH₁)} to žádnéj hřích nejni a

(poněvadž) $5VV \rightarrow 2VH_1$) oni tomu zvykli; $6VV_1 \rightarrow 2VH_1$) též při posluhování, když $7VV \rightarrow 6VV_1$) jest, že $6VV_2 \rightarrow 2VH_1$) se nastaví sedum vosum kalichů, a tu že $8VV \rightarrow 2VH_1$) se nesvětí než jeden, a tím že $9VV \rightarrow 2VH_1$) se jen mně, ženě mý a panně sestře slouží, jiným že $10VV \rightarrow 2VH_1$) se nesvěcený podává, $2VH_2$ pravíc, proč $11VV \rightarrow 2VH_2$) by neměl jeden velkej kalich bejti a do něho vína nalíti, posvětit a do menšího nalívat, a tak lidu sloužit.

11. $1VH$ A jinejch mnoho věcí jest, na k[t]erejch $2VV \rightarrow 1VH$) se lid horší, k[t]erejch $3VV \rightarrow 1VH$) já tuto všech vypsati nemohu, než dá-li $4VV \rightarrow 5VH$) Pán Bůh, $5VH$ při shledání Vám o všem oznámím.

12. A jaký $1VV \rightarrow 3VV$) zdání Vaše strany toho svěcení na kněžství kaplana mýho v tom bude, $2VH$ prosím, že $3VV \rightarrow 2VH$) mne odpovědi svou spraviti nepominete, tak abych $4VV \rightarrow 3VV$) vědel zase, co $5VV \rightarrow 4VV$) za odpověď poddanejm svým dáti, poněvadž $6VV \rightarrow 4VV$) sem jim já toho odložil, že co $7VV \rightarrow 8VV$) od Vás zase za odpověď dostanu, že $8VV \rightarrow 6VV$) jim zase o tom oznámiti nepominu, nežli abych $9VV \rightarrow 10VV$) já jej sám o svý újmě, bez vůle Vaší na kněžství posílati měl, toho že $10VV \rightarrow 6VV$) se mně učiniti nevidí, nežli že $11VV_1 \rightarrow 6VV$) se vedle nich k seniorovi a k Vám, pokudž $12VV \rightarrow 11VV_2$) to bejti moci bude, $11VV_2 \rightarrow 6VV$) přimluvíti chci.

13. $1VH$ Dále pak všechno k dobrému zdání Vašemu připouštím.

14. $1VH$ S tím Pán Bůh rač bejti s námi.

Datum na Košumberce ve středu po neděli Cantate, to jest 23. Maii léta 1612.

Diviš Lacumbok Slavata z Chlumu [a] z Košumberka

5.3.5 Bohuchval Berka z Dubé – písarská ruka (Dub1)

1. ^{1VH} Službu svou vzkazuji, mně v Kristu Pánu nejmilejší pane otče.
2. ^{1VH} Od toho věčného Pána Vám i se všemi Vašimi ochrany Boží a podle toho všech nejlepších věcí upřímně žádám.
3. ^{1VH} Přitom sem vyrozuměl výborně, co ^{2VV (→ 1VH)} jest se tu od pana Albrechta Bzenského v pátek tejden jminul stalo a komu v čem, jako ^{3VV ≡ 2VV (→ 1VH)} předně knězi Vetterovi, pomocníku Vašemu, velice ublížilo.
4. Nad čímž ^{1VH (rel.)} sám lítost nesu a ^{2VH} sám k tomu radím od osoby své, aby ^{3VV₁ (→ 2VH)} s takové vejtržnosti on, pan Bzenský, právně od samého kněze Vettera, a nebo od pánův boleslavských jednomyslných, poněvadž ^{4VV (→ 3VV₂)} se tu správce jejich, k ochraně jim náležejícího dotýče, ^{3VV₂ (→ 2VH)} obviněn byl tu, kdež ^{5VV (→ 3VV₂)} náleží, ^{3VV₃ (→ 2VH)} před soud komorní.
5. K čemuž však ^{1VH (rel.)} přede všemi věcmi náleží dostatečný průvod svědkův, aby ^{2VV₁ (→ 1VH)} se to na něho, s čeho ^{3VV (→ 2VV₁)} tak obviněn bude, ^{2VV₂ (→ 1VH)} mohlo dostatečně provéstí.
6. Protož ^{1VH} bych rád věděl nejprve, kým ^{2VV (→ 1VH)} se to a jak předně na něj ukazovati bude.
7. Což když ^{1VV (→ 2VH)} mi se oznámí, ^{2VH} tehdy shledajíce se spolu s Jeho Milostí panem z Budova, nepomineme svého dobrého zdání jak panu otcí, tak i panu Kryštofovi Mimoňskému a panu Janovi z Skalky v známost uvéstí.
8. Než ^{1VH} Jeho Milosti panu z Budova a mně nemůže se to trefiti, abychom ^{2VV (→ 1VH)} my jměli k ruce kněze Vettera poháněti a viniti, majíce my v té věci jako spolu s jinými Jich Milostmi soudci býti, což ^{3VV (→ 2VV)} k větší platnosti jeho bude.
9. A taky ^{1VH₁} my nejsme od Jeho Milosti nebožtíka slavné paměti pana Petra z Rožumberka nad osobami, což ^{VSUVKA} v moci Jeho Milosti páně nebylo, ^{1VH₂} nařízení defenzoři, než ^{2VH (elipsa)} nad Karmelem, a co ^{3VV (→ 2VH)} k tomu náleží.
10. A však ^{1VH} my bez toho sme povinni jak předně pana otce, tak i všechny kněží Páně dle naší nejvyšší možnosti ochraňovati a opatrovati i fedrovati.
11. Čehož ^{1VH} sem tak zatím pana otce pro správu sám od osoby své tejna učiniti nechtěl, žádajíce toho, že ^{2VV (→ 1VH)} pan otec sobě nestíží o tom též panu Kryštofovi Mimoňskému v známost uvéstí.
12. Co ^{1VV (→ 4VH)} sem dále panu Kryštofovi Mimoňskému po svém primasovi bělským vzkázal, jak ^{2VV (→ 1VV)} by ta věc zatím náležitě dle mého sprostého zdání opatřena býti mohla,

tak abyšte ^{3VV (→ 2VV)} vy všichni i jiní dobří lidé před takovými nepokojnými lidmi mohli bezpečni bejti, ^{4VH} nepochybuji, že ^{5VV (→ 4VH)} panu otci o tom oznámí, nebo ^{6VH} bych nerad o tom psal.

13. ^{1VH} S tím milost a ochrana Boží rač býti se všemi námi.

Datum na Bělý v sobotu po Početí Panny Marie léta 1614.

Panu otci upřímný syn a sluha zůstanu,

Bohuchval Berka

5.3.6 Bohuchval Berka z Dubé – autograf (Dub2)

1. ^{1VH} Službu svou a všechno nejlepší, dobré a potěšené Vám vzkazuji a ^{2VH} od Pána Boha věčného upřímně vinšuji, dvojí poctivosti hodný a mně v Kristu Pánu nejmilejší pane otče.
2. A přitom ^{1VH} s toho otcovského ohlášení a pamatování na nás před Hospodinem na modlitbách svatých vděčně to i na místě všech jiných Jich Milostí pánův direktorův přijímám a ^{2VH} panu otci s toho děkujem, i tolikéž z naplnění žádosti mé skutečné a odeslání těch svatých modliteb, z nichž ^{3VV (→ 2VH)} jeden exemplar sem Jeho Milosti panu z Roupova dodal.
3. Kteréž ^{1VH (rel.)} od Jeho Milosti pána vděčně přijaty sou, a ^{2VH} zase pana otce velice pozdravuje a ^{3VH} své upřímné služby vzkazuje.
4. ^{1VH₁} Vedle toho, co ^{2VV (→ 1VH₂)} mi pan otec dále píše, ^{1VH₂} všemu sem porozuměl a ^{3VH} na to panu otci toto za odpověď dávám.
5. ^{1VH (elipsa)} Předně, že ^{2VV₁ (→ 1VH)} já se nechci tu, co koliv ^{3VV (→ 2VV₁)} Pán Bůh od obilíčka jakýho koliv vdově pozůstalé po nebožtíku správci mým, bratru Vítovi, s požehnání svého naděliti ráčí, ^{2VV₂} nic ujímati, než ^{(že) 4VV (→ 1VH)} jí toho rád přeji.
6. ^{1VH} Z druhé strany v řád, obyčeje, úsudky a rekule otců milých já nic sahati nechci, nýbrž ^{2VH} to otcům milým při jejich ro[z]šafnosti a prozřetelnosti zůstavuji, poněvadž ^{3VV (→ 2VH)} dobře vědí, jak ^{4VV (→ 3VV)} vdovy a sirotky opatřeny býti mají, za něž ^{5VV (→ 4VV)} se taky přimlouvám.
7. A co se koliv ^{1VV (→ 3VH)} panu otci vidí, že ^{2VV (→ 1VV)} by mu tu s toho obilí náleželo jako třetí díl, ^{3VH} já se vším spokojen sem, ^{4VH} jen za to žádám, aby ^{5VV (→ 4VH)} pan otec o tom též pozůstalé vdově časně oznámiti dal sám, že ^{6VV (→ 5VV)} jest takové snešení otců milých a panu otci že ^{7VV (→ 5VV)} tu třetí díl náleží, ^{dodatečně připojený VČ (5VV)} i pro opatření jeho vlastní, poněvadž ^{8VV (→ 5VV)} pan otec přede žněmi miní cedulky své skrze vdovu jinému postoupiti.
8. Čemuž ^{1VH (rel.)} všemu Bůh věčný rač žehnati a nás všechny ve své laskavé ochraně chovati, u víře posilovati a v stálosti svaté až do smrti setrvati dáti a potěšeného shledání nám zde časně a tam potom věčně popřáti, amen.

Datum 4. neděli po svaté Trojici léta 1618.

Váš věrný syn a sluha

Bohuchval Berka

5.3.7 Bratrští soudci ze Solnice (So1)

1. ^{1VH} Poslušenství s modlitbami svatými vzkazuji Vám, pane otče náš v Kristu Pánu zv[*l*]áště a velice milej.
2. ^{1VH} Zdraví a v práci Vaší Božského požehnání upřímným srdcem na Pánu Bohu jakž Vám, tak i všem otcům milým, ano i Vaším domácím žádáme.
3. ^{1VH₁} Ohlášení Vaše, pane otče, kteréž ^{2VV (→ 1VH₁)} ste učinili k nám skrze bratra Václava Lochana, předloženého našeho, a to v péči a modlitbách svatých o zbor Boží náš solnický, to poselství k nám donesené, ^{1VH₂} s velikou vděčností sme je, bratři soudcové, na místě zboru Božího přijali a ^{3VH} předně Pánu Bohu děkujeme, ano i Vám, otče milej, že ^{4VV (→ 3VH)} nás v paměti a péči tak laskavé máte, abychom ^{5VV (→ 4VV)} i služebníkem Božím opatření byli, aby ^{6VV (→ 7VV)} u nás v Solnici bytem byl podle předešlé naší žádosti, ^{(že) 7VV (→ 3VH)} spolu i s otcí milými se staráte.
4. ^{1VH} Myť, nemaje za takovou lásku a Boží na nás pamatování čím se odměniti, chceme na modlitbách svých, ač mdlých a nestatečných, všech dobrých věcí Vám žádati.
5. ^{1VH} Netajíme před Vámi, pane otče, toho, kteráž ^{2VV (→ 1VH)} věc mezi námi soudci se děje, a to taková, že ^{3VV (→ 2VV) (→ 1VH)} s prostředku našeho jeden bratr, jménem Jan Ptáček, divnou proměnou se proměnil, a to hned po svém oženění, tak, že ^{4VV (→ 3VV)} tak měř se vyrozuměti nemůže jakž od bratra Václava, tak i od nás, soudců.
6. ^{1VH} Několikrát jest s ním pracováno, obz[*v*]láště i společně; ^{2VH} nic se na něm mnoho doptati nemůžeme, co ^{3VV (→ 2VH)} by mu bylo ku překážce takové jeho proměně (^{VSUVKA} ač zdraví se spatřuje při něm, chodí, jedl by i spí).
7. ^{1VH} Toliko se spatřuje a srozumívá z jeho některých promluvení, že ^{2VV (→ 1VH) (elipsa)} by nějaká starost a péče nezřízená o budoucích časech a jměních statečku jeho, jako ^{3VV (→ 2VV)} by Bohu se v ničemž dověřiti nechtěl a jeho požehnání, tak že ^{4VV (→ 3VV)} majíc i rolí, mocí k tomu přiveden, aby ^{5VV (→ 4VV)} sel na ní, ^{(tak že) 6VV (→ 3VV)} majíc potřebu, v domě chtěl i jiné věci, ^{nevětná VSUVKA} taková skrbnost a jakési stejskání, ^{(tak že) 7VV (→ 3VV)} ani sobě, ani manželce, ani dítkám užívati by než s mocí nedopouštěl.
8. ^{1VH₁} Tvář jeho opadlá, smutná, hledění škaredé, proti jinému způsobu a jiné věci, jichž ^{2VV (→ 1VH₁)} vypsati nelze, ^{1VH₂} se nalézají.
9. ^{1VH} I obáváme se všickni, aby ^{2VV (→ 1VH)} tudy Satan svého díla dále nekonal a nevykonal, buď ^{(aby) 3VV (→ 1VH)} na zoufalství dokonce nepřivedl, neb ^{(aby) 4VV (→ 1VH)} v nějaký hrozný pád neuvedl, nad kterýmž ^{5VV (→ 4VV)} i otcové spolu i s námi mohli by zámutek míti, ^{(skrze kterýž) 6VV (→ 4VV) (elipsa)} nepřátelé pak příčiny dostati k utržení přisluhování Božímu.

10. ^{1VH₁} Vás tedy, pane otče, za radu a pomoc žádáme, a to buď navštívením, pokudž ^{2VV} ($\rightarrow$ 1VH₁) (elipsa) možné, ^{1VH₂} anebo vysláním někoho [ze] starších, otců milých, zda ^{3VV} ($\rightarrow$ 1VH₁) by mohl upamatován a napraven bejti, a poněvadž ^{4VV} ($\rightarrow$ 7VV) předešle byl způsob jeho, jako ^{5VV} ($\rightarrow$ 4VV) by nad nějakým hříchem sobě svědomí vázal, jehož ^{6VV} ($\rightarrow$ 5VV) ani bratru Václavovi, ani nám oznámiti nechce, zda ^{7VV} ($\rightarrow$ 1VH₁) by aspoň Vám se otevřel a ^(zda by) ^{8VV} ($\rightarrow$ 1VH₁) od Vás potěšení pravého došel.

11. ^{1VH₁} Na tuto žádost naši odpovědí laskavou, a pokudž ^{2VV} ($\rightarrow$ 1VH₁) možný bude, ^{1VH₂} i skutečnou že nás spraviti žádáme.

12. ^{1VH} S tím Vás Pánu Bohu v ochranu poručena činíme.

Datum v městě Solnici v středu po svatým Marku, evangelistu Páně, léta Páně 1615.

My, soudcové zboru solnického

5.3.8 Simeon Benátský (Ben)

1. ^{1VH} Osvícený a dvojí cti hodný kněže Matouši a správce církví duší lidských, vrchní mně v Pánu Kristu milý, zdraví a všech jiných věcí spasitelných na Pánu Bohu žádati a vinšovati nepřestávám upřímě, věrně rád.
2. Syna mého na žádost manželky mé na někderý den domů že ^{1VV (→ *0VH)} ste k tomu povolili, aby ^{2VV (→ 1VV)} odšel, a zase v neděli příští aby ^{3VV₁ (→ *5VV)} v místo, kdež ^{4VV (→ 3VV₁)} jest odevzdán, ^{3VV₂ (→ *5VV)} se poslušně najíti dal.
3. K čemuž ^{1VH (rel.)} jest odevzdán i ^{2VH₁} jakž já, i manželka má, aby ^{3VV (→ 2VH₂)} se jináče státi mělo, ^{2VH₂} k tomu přijíti dáti sme nechtěli, poněvadž ^{4VV (→ 2VH₂)} jednou sme ho Vám odevzdali a ^{(poněvadž) 5VV (→ 2VH₂)} toho tak o něm nic nedoslejšcháme, aby ^{6VV (→ 5VV)} co měl mimo Vaši vůli činiti a svého povolání polevu býti.
4. A kdyby ^{1VV (→ 2VH)} pak co se toho od něho státi chtělo, ^{2VH} tehdy Vám nad ním plnou moc a právo dávám, abyšte ^{3VV₁ (→ 2VH)} jeho s takových věcí vyvozovati buď trestáním, aneb jak ^{4VV (→ 3VV₁)} by na takového neposlušného přináleželo k strestáním. ^(*3VV₂)
5. A Vás pak nad jiné, jakožto vrchnosti nyní jeho, souci dán, všelijaku lásku, přívětivost, vážnost ^{(aby) 1VV (→ *0VH)} zachoval a poslušnost a ^{(aby) 2VV (→ *0VH)} potom posloupně ke všem se tak hleděl chovati a starších ve vší uctivosti a vážnosti aby ^{3VV (→ *0VH)} míti hleděl, tak abychme ^{4VV (→ 3VV)} my rodičové z něho své potěšení míti mohli.
6. Nebo kdybych ^{1VV (→ 3VH)} se co toho doptal a ^{(kdyby) 2VV (→ 3VH)} on mimo řád váš vykráčetí chtěl, ^{3VH} nechtěl bych mu toho jistě v pravdě folkovati, ale ^{4VH} smejšlím, aby ^{5VV (→ 4VH)} měl co toho před sebe bráti.
7. ^{1VH (chybí VF)} Já pak nejsouci jinší naděje do bratra Matouše, do správce vrchního domu duchovního, že ^{2VV (→ 1VH)} syna mého tak v ruce a v trestání míti ráčí, aby ^{3VV (→ 2VV)} po své vůli nečinil a nechodil, nežli předně Pána Boha svého aby ^{4VV (→ 2VV)} se bál a ^{(aby) 5VV (→ 2VV)} Vás poslušen byl, nebo ^{6VH} ho předně Pánu Bohu obětuji a Vám.
8. Nebo ^{1VH} sem nikdy nemohl spokojenou myslí býti, soudíce to při sobě, že ^{2VV (→ 1VH)} sem s Vámi o syna svého nikdy tak nemluvil a ^{(že) 3VV (→ 1VH)} snad byšte mne mohli v tom vyložiti, že ^{4VV (→ 3VV)} manželka má s Vámi o něj mluví a ^{(že) 5VV (→ 3VV) (elipsa)} já nic, a tak že ^{6VV (→ 1VH)} byšte nevěděli, co ^{7VV (→ 6VV) (elipa)} činiti.
9. Čehož sem dýleji pominouti Vám v známost skrze toto psaní nepominul, že ^{2VV (→ 1VH)} já proti tomu nejsem, ^{3VV (→ 2VV)} jakž vejš dotčeno stojí.
10. ^{1VH (chybí VF)} Já pak na to zapomenouti nechtíce, ale ^{2VH} za práci Vaši rád plátce chci bejti.

11. A tak ^{IVH}Pánu Bohu všemohoucímu [u] věčnu ochranu Vás poručena činím.
Datum na Benátkách v neděli po 20. první neděli po svaté Trojici léta 1611.
Simeon Benátský a v městě Benátkách nad Jizerou

6. SYNTAX

6.1 Dlouhá a komplikovaná souvětí

Základním sledovaným jevem je délka souvětí určená počtem obsažených jednoduchých vět.

Větu jednoduchou vymezujeme:

1) podle valenčního rámce slovesa (odlišujeme ji tak od mnohonásobného přísudku, např. Cyr 2. „take-li nebožtík [...] na něho čím spomenul a něco jemu poručil“ – 2 věty; ale Ers 11. „nemám od Vás, otče, odpovědi, dovolujete-li a radíte-li, aby sobě obecného člověka vzala“ – 1 věta);

2) podle syntaktických vztahů v souvětí (věta nemusí obsahovat přísudek, pokud je zřejmý z kontextu a je-li místo věty v souvětí určeno závislostními vztahy, např. Slav2 6. „^{1VH} Mně se zdá, že ^{2VV (→ 1VH)} by on od administrátora svěcen bejti mohl, však (že) ^{3VV (→ 1VH)} [by to muselo býti] tak, aby ^{4VV (→ 3VV)} [...]“; rozlišujeme však případy, kdy jde o vztah mezi oddálenými členy téže věty: Slav1 3. „I poněvadž ^{1VV₁ (chybí VH)} já ne pro osobu svou o tu komži, aby ^{2VV (→ 1VV₂)} v ní sloužiti bylo knězi mému dovoleno, ^{1VV₂ (chybí VH)} jsem žádal, nežli ^{1VV₃ (chybí VH)} toliko pro lid obecní).“

Komplikovanost souvětí po kvantitativní stránce charakterizujeme pomocí procentuálního poměru vedlejších a hlavních vět v textech, počtu juxtaponovaných vět, větných interpozic a výskytu přechodníkových konstrukcí. Doplnkovou charakteristikou je stupeň rozvití (prvotní informace o složitosti souvětí plyne již z většího množství užitých vedlejších vět, dále pak záleží hlavně na jejich organizaci a přesnosti vyjadřovaných vztahů); spolu s celkovým kolísáním délky souvětí v textech ji prezentujeme graficky v Příloze A.

Stranou výpočtů byly ponechány vsuvky, neboť nejsou zapojeny do syntaktických vztahů v souvětí. Neregistrujeme proto ani interpozici vsuvky v jiné větě. Samotnou interpozici pak chápeme jako jeden akt vložení – počtem interponovaných vět se nezabýváme.

Přechodníkové konstrukce, které nevyjadřují děj vedlejší (současný nebo předčasný vzhledem k ději vyjádřenému verbem finitem), zůstávají nezapočítány a budou probrány jako mluvnická odchylka v podkap. 6.2.

V případě juxtapozic pak rozlišujeme mezi větami, které jsou prostě řazeny za sebe při rozvíjení určitého tématu, a těmi, které se beze spojky setkávají na „přelomu“ symetricky stavěného souvětí – viz odd. 6.1.4.

6.1.1 Přehled zjištěných hodnot

Statistické výsledky zahrnují dva okruhy: a) všechna souvětí v textech (Tab. 6-1 až 6-4, Graf 6-1 až 6-5); b) dlouhá souvětí (Tab. 6-5 a 6-6, Graf 6-6). Část b) se zaměřuje pouze na souvětí s nadprůměrným počtem vět (rozložení výskytu a celkový počet těchto souvětí v materiálu ukazuje Tab. 6-5, míru využití dlouhých souvětí jednotlivými pisateli pak Tab. 6-6 a Graf 6-6), a proto v části a) nejprve zjišťujeme, jak je průměrné souvětí dlouhé (Tab. 6-1, Graf 6-1). Představu o celkové podobě souvětí v textech pak dotvářejí jejich souhrnné charakteristiky – zastoupení vedlejších a hlavních vět (Graf 6-2), asyndetických spojení (Graf 6-3), větných interpozic (Tab. 6-3 a Graf 6-4) a přechodníkových konstrukcí (Tab. 6-4 a Graf 6-5).

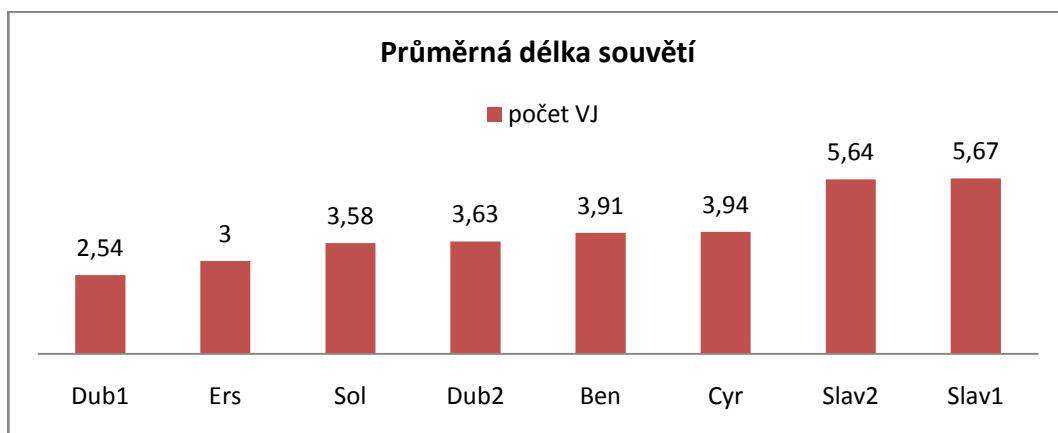
Tab. 6-1: Průměrná délka souvětí v textech

	počet VJ	počet souvětí	ø počet VJ v souvětí
Cyr	67	17	3,94
Ers	51	17	3,00
Slav1	51	9	5,67
Slav2	79	14	5,64
Dub1	33	13	2,54
Dub2	29	8	3,63
Sol	43	12	3,58
Ben	43	11	3,91
ø počet VJ v souvětí			3,99

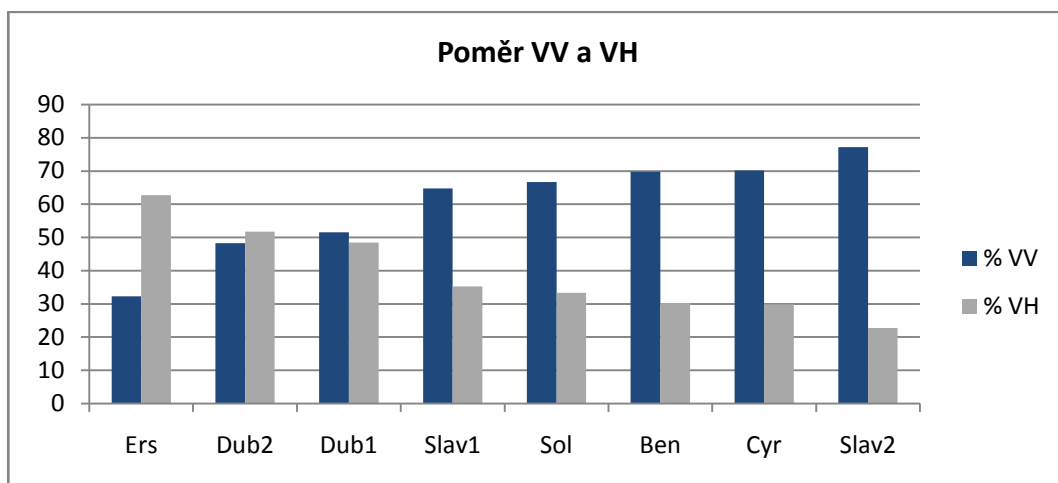
Tab. 6-2: Poměr vět hlavních a vět vedlejších

	VH		VV		CELKEM	
	počet v textu	% textu	počet v textu	% textu	počet v textu	% textu
Cyr	20	29,85	47	70,15	67	100,00
Ers	32	62,75	19	32,25	51	100,00
Slav1	18	35,29	33	64,71	51	100,00
Slav2	18	22,78	61	77,22	79	100,00
Dub1	16	48,48	17	51,52	33	100,00
Dub2	15	51,72	14	48,28	29	100,00
Sol	14	32,56	29	67,44	43	100,00
Ben	13	30,23	30	69,77	43	100,00

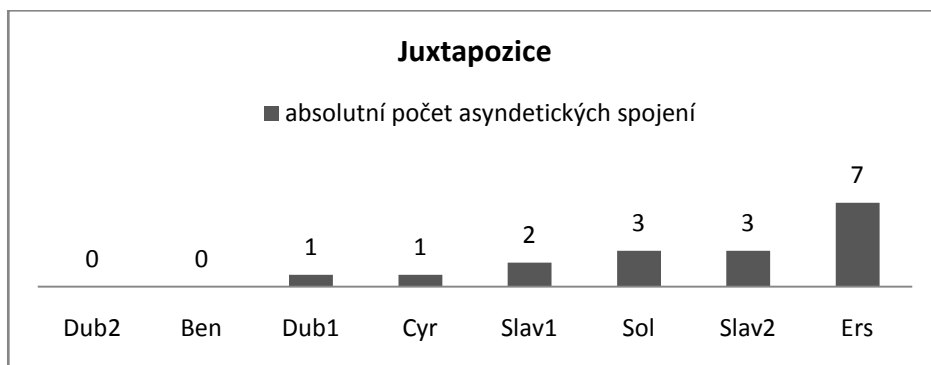
Graf 6-1:

Graf 6-2:

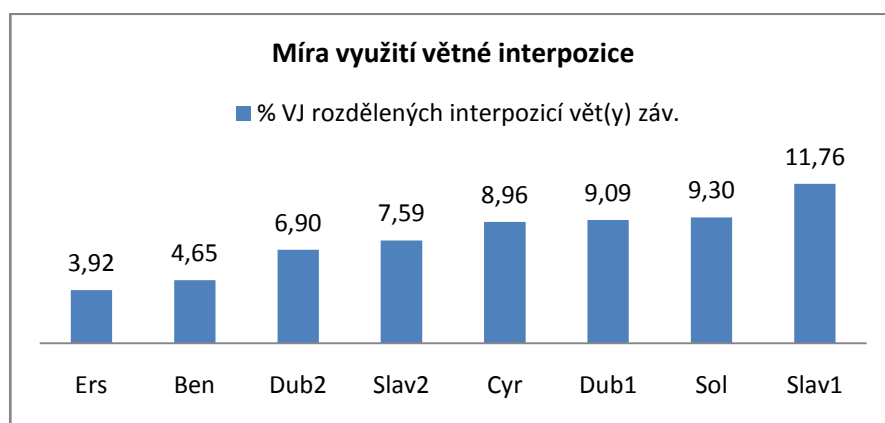
Graf 6-3:

Tab. 6-3: Počet vět řídicích rozdělených interpozicí vět(y) záv.

	INTERPOZICE		VJ	
	počet VJ s intV	%	počet VJ	%
Cyr	6	8,96	67	100,00
Ers	2	3,92	51	100,00
Slav1	6	11,76	51	100,00
Slav2	6	7,59	79	100,00
Dub1	3	9,09	33	100,00
Dub2	2	6,90	29	100,00
Sol	4	9,30	43	100,00
Ben	2	4,65	43	100,00

Graf 6-4:

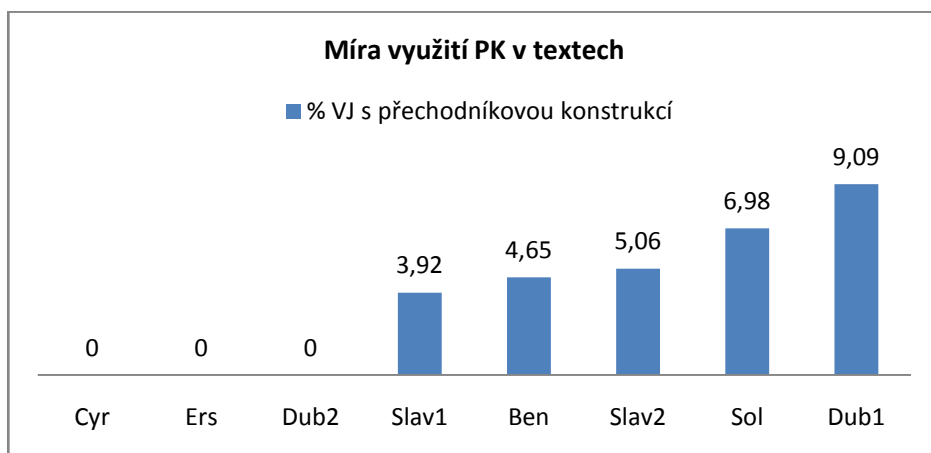
Tab. 6-4: Počet vět s přechodníkovou konstrukcí (PK)

	PŘECHODNÍKY		VJ	
	počet vět s PK*	%	počet VJ	%
Cyr	0	0	67	100,00
Ers	0	0	51	100,00
Slav1	2	3,92	51	100,00
Slav2	4	5,06	79	100,00
Dub1	3	9,09	33	100,00
Dub2	0	0	29	100,00
Sol	3	6,98	43	100,00
Ben	2	4,65	43	100,00

* v 1 větě je vždy max. 1 PK

Graf 6-5:

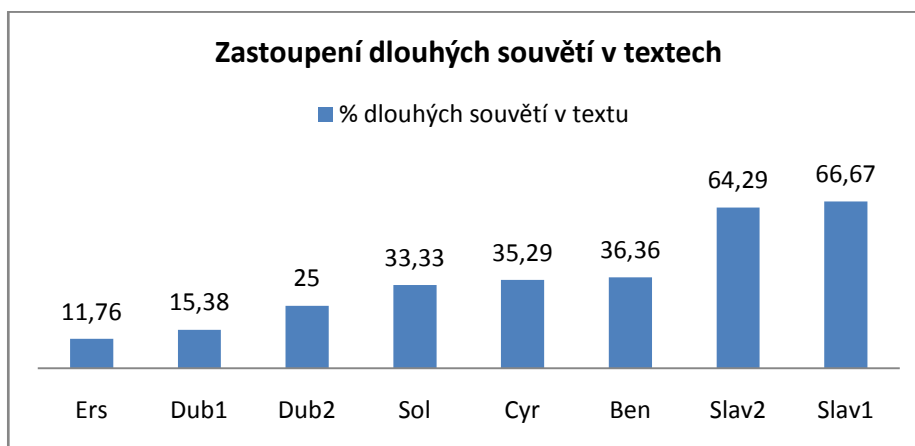
Tab. 6-5: Počet výskytů a rozložení dlouhých souvětí v materiálu

	5 VJ	6 VJ	7 VJ	8 VJ	9 VJ	10 VJ	11 VJ	12 VJ	CELKEM
Cyr	3	0	1	2	0	0	0	0	6
Ers	0	1	1	0	0	0	0	0	2
Slav1	1	1	0	2	0	1	1	0	6
Slav2	3	2	1	0	0	0	1	2	9
Dub1	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Dub2	1	0	0	1	0	0	0	0	2
Sol	1	0	2	1	0	0	0	0	4
Ben	1	2	1	0	0	0	0	0	4
CELKEM	11	7	6	6	0	1	2	2	35

Tab. 6-6: Míra využití dlouhých souvětí v textech

	dlouhá souvětí		všechna souvětí	
	počet	% textu	počet	% textu
Cyr	6	35,29	17	100,00
Ers	2	11,76	17	100,00
Slav1	6	66,67	9	100,00
Slav2	9	64,29	14	100,00
Dub1	2	15,38	13	100,00
Dub2	2	25,00	8	100,00
Sol	4	33,33	12	100,00
Ben	4	36,36	11	100,00

Graf 6-6:

6.1.2 Kvantitativní souvislosti

Průměrně dlouhé souvětí má v našem materiálu 4 věty jednoduché, je to však hodnota pouze orientační, neboť délka souvětí v textech většinou výrazně kolísá (viz Přílohu A). Srovnáme-li pisatele podle průměrného počtu vět, vzniknou mezi nimi přibližně stejné skupiny, jaké lze vidět v grafu zastoupení nadprůměrně dlouhých souvětí (Graf 6-6): 1. Slav1 a Slav2 (66,67 % – 64,29 %); 2. Ben, Cyr, Sol (36,36 % – 33,33 %); 3. Dub2 (25,00 %); 4. Ers a Dub1 (15,38 % – 11,76 %). Rozdíl mezi Grafem 6-1 a 6-6 je dán jednak délkou textů ve větách jednoduchých: kratší text se přesunuje před delší vlivem větší nasycenosti (Dub1 před Ers; Ben před Cyr), jednak mírou kolísání délky souvětí kolem průměrné hodnoty (Ers a Cyr mají výkyvy délek větší, u Dub1 a Ben je rozložení rovnoměrnější). Jediný posun delšího textu před kratší nastává u listu Sol a (nej)kratšího listu Dub2, který tak tvoří samostatnou skupinu – délka souvětí v textu Dub2 rovněž osciluje blíže průměru než u Sol.

Srovnání Grafu 6-6 a 6-2 potvrzuje logickou souvislost: pisatelé, kteří vytvářejí dlouhá souvětí nejméně často (Ers, Dub1, Dub2), také užívají nejvíce hlavních vět (obvyklý poměr VV a VH v dopisech je přibližně 2 : 1). Další charakteristiky však tyto pisatele výrazně odlišují – zatímco u bratrského seniora Ers nacházíme nejvíce juxta pozic, tedy zjednodušení syntaktické stavby ze strany produktora, u šlechtice z Dubé (Dub2) žádnou a jeho písař (Dub1) naopak strukturu místy komplikuje interpozicemi a přechodníky.

Přechodníkové konstrukce v dopisech nedosahují míry využití interpozic a najdeme je mezi pisateli nezávisle na délce souvětí. Větné interpozice se v různé míře objevují ve všech dopisech, nejvýrazněji u šlechtického písaře Slav1.

Výskyt souvětí s 10 a více větami je vázán na šlechtický okruh Slav1 a Slav2, konstrukci o nejméně 6 souvětích najdeme v každém textu (u pisatelů Ers a Dub2 však s tou prognózou, že zřejmě nebude co do hypotaktických vztahů složitá).

6.1.3 Výstavba textů s převahou dlouhých souvětí

Nejvíce dlouhých souvětí (5 – 12 VJ) a nejvyšší počet vět v jedné souvětěné konstrukci obsahují dopisy Slav1 a Slav2.

Písař Slav1 je užívá zároveň nejdůsledněji – v jeho listu se krátká ani průměrně dlouhá souvětí nevyskytují, stať je pouze orámována jednovětnou salutací a v závěru rovněž jednovětným shrnutím a rozloučením. Již 2. souvětí, které specifikuje předchozí adresátovo psaní a shrnuje body jeho obsahu, je konstruováno jako perioda o 8 větách, dokonale symetricky rozdělená na předvětí (4 věty) a závětí (4 věty) a obsahující navíc dvojnásobnou interpozici a přechodníkovou konstrukci. Následují 3 souvětí (3. – 5.) jsou vystavěna na principu kontrastu (odporovacím a příčinném poměru) – stupňují se jimi argumenty proti adresátově řešení, parafrázovanému v úvodu. Ve všech se znovu uplatňuje interpozice a 5. souvětí, nejvyšší stupeň argumentace, dosahuje již 10 vět a je opět rozděleno na dvě části (tentokrát formálně asymetrické, avšak obsahově stejně závažné coby hlavní příčina žádosti a hlavní důsledek jejího nesplnění). Relativem na začátku samostatné věty je pak k tomuto argumentačnímu vrcholu připojeno nejdelší, 6. souvětí, představující návrh řešení a shrnující na obecnější úrovni znovu argumenty pro vyhovění žádosti. V rozvitě vsuvce na konci 6. souvětí (s níž dosahuje celkem 14 vět) pak zaznamenáváme i stylisticky odlišné shrnutí „nízkým stylem“ – pisatel užije expresivního příměru kněžského roucha k obyčejné „sukni černé“ (srov. MICHÁLEK 1967: 389 o expresivitě v negativně hodnotícím kontextu), aby dal bez okolků najevo své ryze praktické smýšlení a aby stylovým odlehčením v celkově oficiálním dopise nově zapůsobil na adresáta (srov. HAUSENBLAS 1996: 87 o žádoucnosti střídání stylů v řečnických projevech; tamtéž se také uvádí, že bezprostředně po nízkém stylu nemá následovat vysoký – závěrečné 7. souvětí je sice opět vystavěno paralelně a rozděleno na pronesení žádosti a uvedení její motivace, ale argumentuje se již jen obecným shrnutím „nebo by to opět nic nebylo“). Koherenci textu na formální rovině zajišťují příslovečné konektory (*dále, pak*), navazovací částice *i* a relativa, tedy prostředky naznačující vždy uzavření předchozího tematického celku a přechodu k novému (komentují tematický průběh textu v čase).

Šlechtický autograf Slav2 se již tak přehlednou kompozicí nevyznačuje, neboť jde o iniciační repliku nového korespondenčního dialogu a pisatel usiluje jednak o to, aby přednesl

svou žádost v úplnosti, a jednak o to, aby alespoň naznačil i další témata, pro něž nyní nemá prostor. Délka souvětí proto více kolísá – ať už v důsledku dodatečně připojené dílčí žádosti (7. souvětí o 3 větách), nebo při tematickém přechodu (9. souvětí o 4 větách, 11. souvětí o 5 větách). Nejdelší souvětí textu (6. a 12., obě o 12 větách) koncentrují podobně jako u Slav1 návrh řešení (6.) a shrnutí a odůvodnění žádosti (12., opakují se tu informace ze 4. a 5. souvětí), zde však s tím rozdílem, že návrh řešení má podobu plánu, postupu při jednání, a vlivem řazení jednotlivých aktů je souvětí více rozvito do hloubky (Slav1 využívá spíše kontrastního paralelismu hlavních vět). Další rozdíl je pak v povaze žádosti, kterou zde není třeba podporovat polemickými argumenty, ale kterou coby žádost o informace stačí uvést do kontextu (následkem je opět větší podíl hypotaktických vztahů mezi větami). Třetí výrazně dlouhé souvětí (10. o 11 větách) a jeho okolí (9. a 11. jako předeslání nového tématu a jeho shrnutí) rozvíjejí tematicky vedlejší, ale pragmaticky závažnější účel dopisu – výzvu k setkání a bezprostřední komunikaci autora a adresáta. Výzva je nastíněna již v úvodní otázce na zdraví adresáta (2. souvětí, obsahující 5 vět a konstruované symetricky pomocí přechodníků), jejíž motivací není zdvořilost, jak se na první pohled díky formě zdá, ale praktická potřeba. Dlouhé 10. souvětí pak slouží k reprodukci stížností poddaných, a tedy jako výčet dalších témat k hovoru (mezi VV v tomto souvětí proto převažují parataktické vztahy, jimž místy odpovídá prostá juxtapozice; zajímavě je tu však využita přechodníková konstrukce, díky níž je k souvětí připojeno řešení navrhované poddanými a již reprodukce nabývá podobného členění, jakou mívají argumentace v prvotních výpovědích).

Zatímco tedy šlechtic Slav2 užívá dlouhá souvětí k přesnému vymezení obsahových souvislostí a akumulaci všech důležitých skutečností na jedno místo, v písařském listu Slav1 jsou nadto prostředkem rétorické působivosti – opakováním souvětí se stejnou strukturou se dosahuje gradačního účinku.

6.1.4 Texty s menšinou dlouhých souvětí

Mezi texty s přibližně třetinovým zastoupením sledovaných souvětí (Ben, Cyr, Sol) nacházíme záměrnou tendenci vytvářet dlouhá souvětí na exponovaných místech u bratrských soudců (Sol): při poděkování za to, že adresát vyhověl jejich předchozí žádosti (7. souvětí o 3 větách), při shrnutí příčin nynější žádosti (9. souvětí o 6 větách; její naléhavost je podobně jako u Slav1 dokládána obavou z negativních důsledků pojednaného problému) a v její vlastní formulaci s podrobným rozvedením účelu (10. souvětí o 8 větách). Uprostřed textu je pak dlouhé souvětí využito k popisu problému (kromě dvou přechodníkových konstrukcí však obsahuje také asyndetická spojení odrážející hledání výrazu pro vystižení situace).

V kněžském listu Cyr se dlouhá souvětí koncentrují především na začátku (2. – 5. souvětí), který je i vzhledem k užitým příslovečným konektorům a dvojčlenné výstavbě některých souvětí promyšlenější částí textu (u 4. a 5. můžeme přes nevýraznou délku mluvit o periodě: první část obou souvětí má díky interpozici sevřenou stavbu, dvojtečkou je pak odděleno buď vyjádření příčiny, nebo reprodukce odpovědi na dříve parafrázovanou repliku). Ve střední části (6. – 10. souvětí) dochází k řetězení krátkých zpráv o konfliktu pisatele a jiného bratra (krátké věty jsou vždy uvozeny spojkou a řazeny asociativně), pisatel žádá o podporu a v 11. souvětí (opět dlouhém: 7 vět) shrnuje argumenty pro svou stranu. Uzavírá implicitně souvisejícím tématem (aktuální informací, která by mohla pisatele zajímat). Vzhledem k výskytu lexikální expresivity v textu („jako v nějakém vězení zůstávati“) můžeme usuzovat i na expresivitu syntaktickou, projevující se právě nápadným zkrácením souvětí ve střední části.

Délka souvětí u měšťana Ben je celkově poměrně vyrovnaná a tematicky nezávislá, souvětí celky jsou většinou asociativně napojovány počátečními spojkami (které se nemusejí vztahovat ani k obsahu předchozí věty, viz „Nebo“ v 8. souvětí). V krátkém listu Dub2 naopak roste délka souvětí spolu s dodatečným rozvíjením informačního jádra sdělení, odpovědi na adresátův předchůdný dotaz.

Co se týče skupiny textů s nejmenším počtem dlouhých souvětí, pisatel Dub1 klade sledovanou konstrukci na začátek a na konec vlastní stati (po shrnutí adresátova dopisu a před rozloučením), kterou tvoří řetězec krátkých vět uvozených spojkami nebo relativy. Celková asociační výstavba stati tak získává alespoň formálně (délkou) odlišný rámec. Dlouhá souvětí u Ers (11. a 14.) se z textu tematicky ani organizačně nevyjímají, obě navíc obsahují asyndetická spojení – 11. souvětí by se dalo chápat také jako dva samostatné celky.

6.1.5 Zvláštní typ symetrické konstrukce

Jeden ze způsobů dosahování symetrie v souvětí bychom mohli označit jako zrcadlový typ. Jeho základní struktura má podobu VH1 – VV1 – VV2 – VH2 (na okrajích případně VV řídící), srov.:

Slav1 (6.): „Za kteroužto ^{1VH (rel.)} příčinou vidělo mi se Vám toto naschvální psaní učiniti a mé zdání Vám oznámiti: poněvadž ^{2VV (→ 3VV)} se má v komži kázati, že ^{3VV (→ 1VH)} by nejlépe bylo již všechny jiné služby tak konati a té komže jakž v shromáždění svatém, tak i při křtu a pohřbích užívati,|| též i evangelium svatá a epištoly aby ^{4VV (→ 8VH)} se spívalo a ^{(aby) 5VV (→ 8VH)} požehnání lidu dáváno bylo, načež aby ^{6VV (→ 5VV)} od Vás knězi mému nějaká agenda dána byla, jak ^{7VV (→ 6VV)} se on v tom chovati by měl, ^{8VH} za to žádám [...]“;

Sol (3.): „že^{4VV (→ 3VH)} nás v paměti a péči tak laskavé máte, abychom^{5VV (→ 4VV)} i služebníkem Božím opatření byli,|| aby^{6VV (→ 7VV)} u nás v Solnici bytem byl podle předešlé naší žádosti, spolu^{(že) 7VV (→ 3VH)} i s otci milými se staráte.“

Podobné setkání vedlejších vět s různými závislostmi pak najdeme v 5. souvětí u pisatele Slav2, hypotaktický vztah však není tentokrát veden k rámcové VH, ale k VV za ní:

„^{1VH1} I vědouc, že^{2VV (→ 1VH1)} ste Vy v té věci přednější nežli senior, ^{1VH2} Vás za to žádám, že^{3VV (→ 1VH2)} mně oznámíte a napíšete, mohl-li^{4VV (→ 3VV)} by on nyní na kněžstvo od administrátora svěcen bejti, tak aby^{5VV (→ 7VV)} on potomně snad tím svěcením z řádu se nevytáhl, ^{6VH} Vás žádám, že^{7VV (→ 6VH)} mne odpovědí svou spraviti nepominete.“

Jde zřejmě o nepřesnou realizaci očekávané zrcadlové konstrukce.

6.2 Odchylinky od pravidelnosti gramatické stavby

Ponecháme-li stranou kontextově odvoditelnou elipsu, nalezneme v našem souboru nejčastěji anakolut, vyšinutí z větné stavby. Jeho dobově běžná forma, se zájmeným odkazem na předcházející, „opuštěnou“ část, se vyskytuje u většiny pisatelů: Cyr (3. „kterého bych se dne k vám dostati měl, prosím, že mne v tom zpravíte“), Ers (7. „Že ste mi tu knížku o povinnostech křesťanských odeslali, velice Vám hrubě za ni, můj milý pane otče, děkuji.“), Slav1 (6. „nebo lidé, odtrhujíc se tak od záduší tohoto mého a nechtíce desátkův odvozovati, nemalé zaneprázdnění mně by odtud vzniknouti mohlo“), Dub2 („A přitom s toho otcovského ohlášení a pamatování na nás před Hospodinem na modlitbách svatých vděčně to i na místě všech jiných Jich Milostí pánův direktorův přijímám a panu otci s toho děkujem“ – anakolut vzniklý synonymickým zmnožením vět) a Ben (2. „Syna mého na žádost manželky mé na někderý den domů že ste k tomu povolili, aby odšel“; 3. „aby se jináče státi mělo, k tomu přijíti dáti sme nechtěli“).

Ztrátě větné perspektivy můžeme dále připsat neočekávané užití morfému *se* v rozdělené větě u Dub2 (5.): „Předně, že já se nechci tu, co koliv Pán Bůh od obilíčka jakýho koliv vdově pozůstalé po nebožtíku správci mým [...] naděliti ráčí, nic ujímati“; také zřejmě nezáměrně vzniklou vsuvku u Ers (13.): „Bratr Severin – do Příbic již jest uveden, desátek má bráti – a vdova to už zaseli na roli“; a absenci hlavní věty, k níž by se vztahovala podřadící spojka *poněvadž* na začátku 3. souvětí u Slav1 (vypuštění této věty však nemuselo být pocíťováno jako nenáležité, neboť začátek 6. souvětí – „Za kteroužto příčinou [...]“ – lze chápat jako shrnutí argumentů v 3. – 5. souvětí).

Větší množství **neúplně realizovaných konstrukcí** nacházíme u Ben:

- ve 4. souvětí chybí vlivem rozdělení věty verbum finitum: „tehdy Vám nad ním plnou moc a právo dávám, abyšte jeho s takových věcí vyvozovati buď trestáním, aneb jak by na takového neposlušného přináleželo k strestáním[, ráčili].“;
- v 5. souvětí ztrácí pisatel přehled po užití přechodníkové konstrukce – důsledkem je opuštění původní akuzativní vazby se zájmenem „Vás“ a pokračování v duchu dativní vazby slovesa *zachovati* (někomu něco), navíc neuvědomělý přechod od hlavní k vedlejší větě (spojka *aby*, důležitá pro pochopení vztahů v tomto souvětí, je vyjádřena až ve 3. větě): „A Vás [Vám] pak nad jiné, jakožto vrchnosti nyní jeho, souci dán, všelijaku lásku, přívětivost, vážnost ^{(aby) 1VV (→ *0VH)} zachoval a poslušnost a ^{(aby) 2VV (→ *0VH)} potom poslušně ke všem se tak hleděl chovati a starších ve vši uctivosti a vážnosti aby ^{3VV (→ *0VH)} míti hleděl, tak abychme ^{4VV (→ 3VV)} my rodičové z něho své potěšení míti mohli[, přál bych si].“

Také další odchylky, které byly v materiálu objeveny, pocházejí z dopisu měšťana Ben:

- 2. souvětí (kromě elipsy věty hlavní, zřejmě však z kontextu epistolárních konvencí – dopisy začínají uvedením souvislosti svého vzniku) obsahuje **zeugma**: „Syna mého na žádost manželky mé na někderý den domů že ^{1VV (→ *0VH)} ste ktomu povolili, aby ^{2VV (→ 1VV)} odšel, a zase v neděli příští aby ^{3VV₁ (→ *5VV)} v místo, kdež ^{4VV (→ 3VV₁)} jest odevzdán, ^{3VV₂ (→ *5VV)} se poslušně najíti dal[, nařídili]“;
- 9. souvětí obsahuje lexikální atrakci (tedy druh anakoluty): „Čehož sem dýleji pominouti Vám v známost skrze toto psaní nepominul“
- v 7. a 10. souvětí je **přechodníku** užito jako **VF**: „Já pak nejsouci jinší naděje do bratra Matouše, do správce vrchního domu duchovního, že syna mého tak v ruce a v trestání míti ráci, aby po své vůli nečinil a nechodil, nežli předně Pána Boha svého aby se bál“; „Já pak na to zapomenouti nechtíce, ale za práci Vaši rád plátce chci bejtí.“

Za zmínku stojí také jeden stylistický jev, obvyklý v dnešní hovorové češtině (srov. PMČ: 298) – užití zájmenného příslovce *jakž*, typického pro vsuvky, na místě relativa *co*: (Ben) 9. „já proti tomu nejsem, jakž vejš dotčeno stojí“. Vzhledem ke kontextu jde přitom o VV obsahovou (pisatel oznamuje, proti čemu nemá námitek).

Zeugma, jehož dobové hodnocení mohlo být oproti dnešku odlišné (viz odd. 2.5.2), nalézáme v závěrečné modlitbě pisatele Dub2: (8.) „Čemuž všemu Bůh věčný rač žehnati a nás všechny ve své laskavé ochraně chovati, u víře posilovati a v stálosti svaté [nám] až do smrti setrvati dáti a potěšeného shledání nám zde časné a tam potom věčně popřáti, amen.“

7. SLOVNÍ ZÁSoba

7.1 Hromadění významově souvisejících jednotek

Sledovali jsme dvojice a delší řetězce lexikálních jednotek a syntagmat, jejichž sémantické vztahy lze přibližně vymezit jako:

a) synonymii/opozitnost (např. Slav1 „odvozovati a dávatí“; Dub2 „zde časně a tam potom věčně“);¹

b) kohyponymii, přináležitost k témuž pojmovému okruhu (např. Ben „všelijaku lásku, přívětivost, vážnost [aby] zachoval a poslušnost“; Cyr „i pro slušnost knihy, i pro lepší odbyt, i pro poctivost toho starce“ – nadřazený pojem je v tomto případě dán kontextem: důvod tisku předmluvy ke každé knize).

Jako doklad stejné akumulární tendence registrujeme i řetězce, jejichž vztahy překračují valenční rámec jednoho slovesa a zasahují do dalších vět, pokud jde o věty s paralelní strukturou a toutéž pozicí v souvětí (věty vedlejší mající stejnou závislost, věty hlavní ve slučovacím nebo stupňovacím poměru), jejichž symetricky umístěné větné členy váže vztah synonymie nebo kohyponymie (např. Slav1 „kteříž^{3VV (→ 1VV3)} se na tom velice zhoršují, že^{4VV (→ 3VV)} se v komži nekáže, že^{5VV (→ 3VV)} se evangelium a epištol nespívá a že^{6VV (→ 3VV)} se jím požehnání nedává“ – výrazy *komže*, *evangelium*, *epištola* a *požehnání* vždy ve spojení s příznačnou činností váže pojmový okruh *bohoslužba*).

Je-li jeden řetězec zanořen do druhého, zaznamenáváme oba jako samostatné doklady (např. Cyr „abych se trochu provětriti₁, s otci milými se shledati₁ a tu i potěšení₂ i očerstvení₂ a zmocnění₂ v svém povolání přijíti₁ neměl“).

V oddíle 7.1.4 shrnujeme poznámky k některým jednotlivostem a nezařazeným jevům, především ke struktuře salutace, společensky normované formule a textově významného místa, a ke zvláštnímu typu řetězců formovanému zřejmě také dobovými pragmatickými faktory – výčtu a specifikaci osob.

---

¹ Jednotky ve vztahu obecného a zvláštního považujeme za synonyma specifikací, např. Slav2 „psaní [...] a svědectví svého chování aby měl“; pokud jde o zobecňující pojmenování na konci výčtu, mluvíme o kohyponymu, např. So1 „Tvář jeho opadlá, smutná, hledění škaredé, proti jinému způsobu a jiné věci“.

7.1.1 Přehled zjištěných hodnot

Základní statistiku výskytů sémantických řad v jednotlivých textech uvádíme v Tab. 7-1 (všechny excerpované doklady viz v Příloze B), její shrnutí pro náš materiál jako celek pak v Tab. 7-2. Dále se zaměřujeme na to, zda jsou výskyty různě dlouhých řetězců (již bez sémantického rozlišení) v materiálu rozloženy rovnoměrně (Tab. 7-3 a Graf 7-1), a nakonec srovnáváme podíl pisatelů na celkovém součtu dokladů (Graf 7-2) a ověřujeme, zda počet dokladů získaných od jednoho pisatele závisí na délce textu (Graf 7-3).

Tab. 7-1: Výskyt sémantických řetězců v jednotlivých textech

	synonyma/opozita			kohyponyma				CELKEM	%
	dvojice	trojice	čtveřice	dvojice	trojice	čtveřice	pětice		
Cyr	4	-	-	1	3	-	-	8	8,33
Ers	2	-	-	3	-	-	-	5	5,21
Slav1	7	-	1	7	3	1	-	19	19,79
Slav2	3	-	-	3	-	-	-	6	6,25
Dub1	2	1	-	4	1	-	-	8	8,33
Dub2	5	1	1	4	-	-	1	12	12,5
Sol	16	-	1	7	2	-	-	26	27,08
Ben	8	-	-	3	-	1	-	12	12,5
CELKEM	47	2	3	32	9	2	1	96	100,00

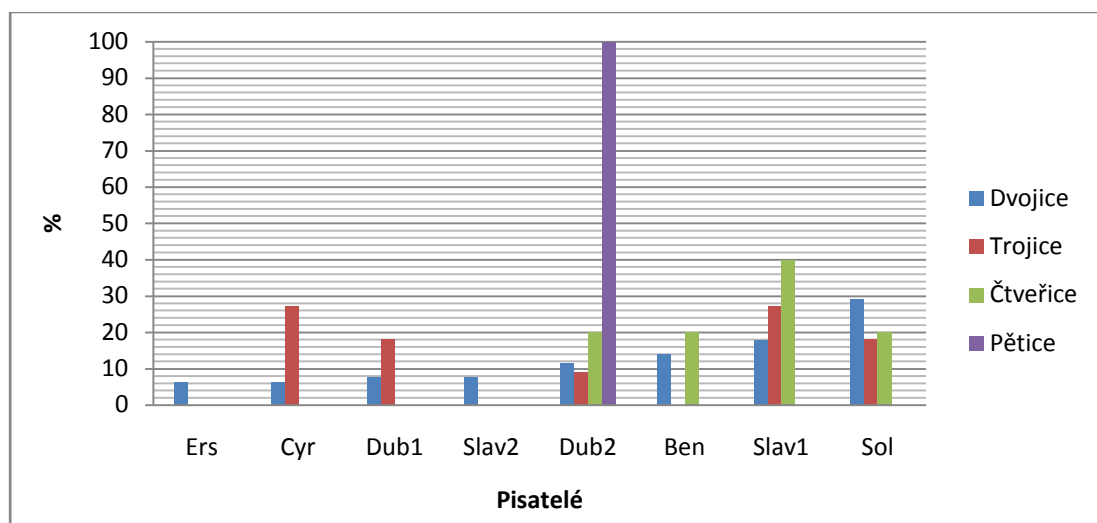
Tab. 7-2: Souhrnná charakteristika dopisů

	dvojice	trojice	čtveřice	pětice	všechny řetězce	synonyma	kohyponyma	všechny řetězce
počet výskytů	79	11	5	1	96	52	44	96
% výskytu	82,29	11,46	5,21	1,04	100,00	54,17	45,83	100,00

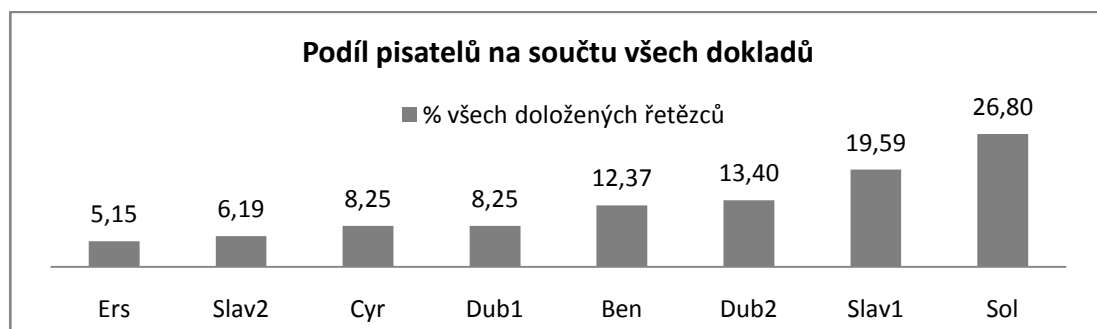
Tab. 7-3: Rozložení výskytu n-tic v materiálu

	dvojice		trojice		čtveřice		pětice	
	počet výskytů	% celku	počet výskytů	% celku	počet výskytů	% celku	počet výskytů	% celku
Cyr	5	6,33	3	27,27	0	0,00	0	0,00
Ers	5	6,33	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Slav1	14	17,72	3	27,27	2	40,00	0	0,00
Slav2	6	7,60	0	0,00	0	0,00	0	0,00
Dub1	6	7,60	2	18,18	0	0,00	0	0,00
Dub2	9	11,39	1	9,09	1	20,00	1	100,00
Sol	23	29,11	2	18,18	1	20,00	0	0,00
Ben	11	13,92	0	0,00	1	20,00	0	0,00
CELKEM	79	100,00	11	100,00	5	100,00	1	100,00

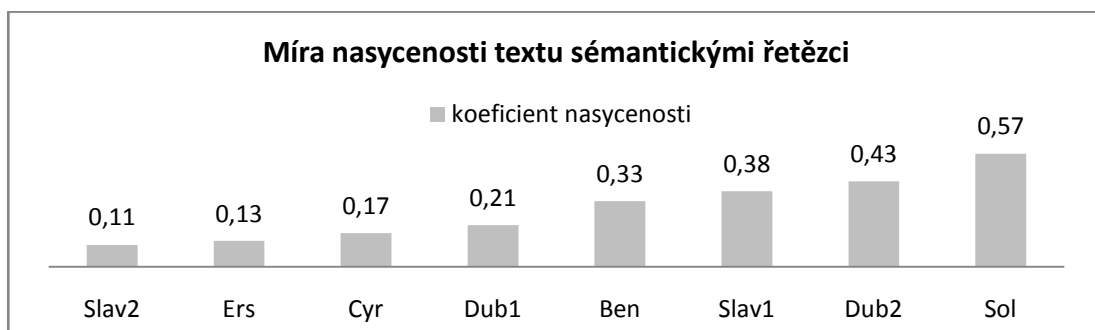
Graf 7-1: Rozložení výskytu n-tic v materiálu (%)

Graf 7-2:

Graf 7-3:

koeficient nasycenosti textu: poměr počtu dokladů vynásobený deseti (pro větší přehlednost hodnot) a počtu slov z Tab. 3-1; např. Cyr: $\frac{8 \times 10}{479} = 0,17$

7.1.2 Kvantitativní souvislosti

Mezi sémantickými řadami doloženými v našich textech zcela převažují dvojice (tvoří více než 80 % všech dokladů), výskyt ostatních řetězců klesá úměrně s rostoucí délkou. Statistika v Grafu 7-1 však také ukazuje, že rozložení dvojic v materiálu není rovnoměrné: přibližně polovina výskytů připadá jen na dva pisatele (Sol a Slav1), na další dva pak čtvrtina (Ben a Dub2) a o zbývajících čtvrtinu se dělí již čtyři mluvčí (Slav2, Dub1, Cyr, Ers). Největší rozdíly jsou přitom mezi texty s vysokým výskytem dvojic – Sol a Slav1 se liší o 11,39 % (rozdíl v rámci 1. skupiny), Slav1 a Ben již pouze o 3,80 % (rozdíl mezi 1. a 2. skupinou), stejně jako Dub2 a Slav2: 3,79 % (rozdíl mezi 2. a 3. skupinou). Pisatelé se tak podle této charakteristiky dělí celkem do 4 skupin: 1. Sol, 2. Slav1, 3. Ben a Dub2, 4. Slav2, Dub1, Cyr, Ers.

Přítomnost čtveřice se z Grafu 7-1 zdá být ukazatelem dalšího rozvoje sémantických řad v textu – výskytu vyššího počtu dvojic (Dub2, Ben, Slav1, Sol), trojice (Dub2, Slav1, Sol) nebo ještě delšího řetězce (pětice u Dub2). Doklady trojic naproti tomu souvislost se zastoupením ostatních řetězců nevykazují.

Porovnáme-li mezi sebou objemy dokladů získaných z jednotlivých textů, zjistíme podobnou asymetrii jako v případě výskytů dvojic – přibližně 50 % doložených stylémů pochází ze 2 textů (26,80 % Sol, 19,59 % Slav1), cca 25 % rovněž ze dvou (Dub2 13,40 %, Ben 12,37 %) a zbývajících část od ostatních čtyř pisatelů. Mezi nimi lze pak při současném srovnání s Grafem 7-1 rozlišit podskupinu s dvojicemi i trojicemi (Cyr a Dub1, 8,25 %) a nejméně stylizované texty obsahující pouze dvojice (Slav2 6,19 %, Ers 5,15 %).

Srovnáním Grafu 7-2 a 7-3 zjistíme, zda je třeba přihlížet k délce textu (zda delší texty obsahují více dokladů). Odchylku nacházíme v pořadí pisatelů Ers a Slav2, Dub2 a Slav1, ale jelikož se posunuje vždy kratší text před delší (kratší text je více nasycen sémantickými řadami), můžeme považovat procentuální podíly textů na celkovém součtu dokladů za nezávislou charakteristiku.

Ze statistiky vyplývá, že v probíraném souboru textů je vysoký výskyt sémantických dvojic a každý výskyt řetězce delšího než dvě jednotky příznakový.

7.1.3 Sémantické řady v textových souvislostech

Příznakem toho, že produktor věnuje lexikální rovině svého vyjadřování zvýšenou pozornost, se ukázala být přítomnost čtyřčlenných řetězců. Srovnáme-li jejich zástupce v dopisech Sol, Slav1, Dub2 a Ben, zjistíme, že až na jednu výjimku v textu Slav1 označují vždy abstraktní skutečnosti a děje. Pisatelé využívají významové intenzifikace, která takovým hromaděním vzniká, k položení komunikačního důrazu jednak na určitou část textu (u Sol a Slav1 nalezneme tyto řady tam, kde je uvedena motivace žádosti – pisatelé jí tak přidávají na závažnosti: Sol „aby tudy Satan svého díla dále nekonal a nevykonal, buď na zoufalství dokonce nepřivedl, neb v nějaký hrozný pád neuvedl“; Slav1 „nemalé zaneprázdnění mně by odtud vzniknouti mohlo, ano i k velikému ublížení, ujmě a škodě kolatuře mé a záduší lužskému to býti musilo“), jednak na samotný jev (pisatelé tak dávají najevo svůj postoj k dané skutečnosti, hodnotu, kterou pro ně má: Dub2 „v řád, obyčeje, úsudky a rekule otců milých já nic sahati nechci“; Ben „všelijaku lásku, přívětivost, vážnost [aby] zachoval a poslušnost“).

Stejnou funkci mají v textech s menším výskytem stylémů trojice – kněží Cyr v nich rovněž formuluje příčinu své žádosti: „Nebo bych velice nerád této příležitosti zmeškal, abych se trochu prověřiti, s otcí milými se shledati a tu i potěšení i očerstvení a zmocnění v svém povolání přijíti neměl“; v písařském dopise Dub1 jde opět o zdůraznění toho, na čem autorovi záleží: „A však my bez toho sme povinni jak předně pana otce, tak i všechny kněží Páně dle naší nejvyšší možnosti ochraňovati a opatrovati i fedrovati.“ Za prostředek zdůraznění věcného obsahu sdělení a atrakce adresátovy pozornosti můžeme u Dub1 považovat i dvojici: „Než Jeho Milosti panu z Budova a mně nemůže se to trefiti, abychom my jměli k ruce kněze Vettera poháněti a viniti“.

Užití delšího řetězce může být motivováno také potřebou zakončovacího signálu a tematického uzavření dopisu, zvláště je-li v něm témat více (analogickou formální uzavírku

jsme v podobě delšího souvětí pozorovali u Dub1 v odd. 6.1.3). Text Cyr je tak formálně završen kohyponymním výčtem citovaným v úvodu této kapitoly, jímž se shrnuje informace o tisku bratrské knihy, volně připojená k hlavnímu tématu (struktura „[jednotka 1], [jednotka 2] a [jednotka 3]“ vyvolává dojem úplnosti). Dlouhá modlitba (pětice) na konci krátkého textu Dub2 zase jako by vyrovnávala symetrii částí dopisu (poděkování – odpověď na položený dotaz – rozloučení).

V textu Slav1 jsou dlouhé řetězce často tvořeny kohyponymním výčtem konkrétních, tedy specifických úkonů či rituálů (např. „kteříž se na tom velice zhoršují, že se v komži nekáže, že se evangelium a epištol nespívá a že se jím požehnání nedává“). Pisatel využívá stylistického prostředku podobně jako autoři právních spisů k přesnému a úplnému vyjádření pojednávaných skutečností. Projevem stejného důrazu na přesnost je také zmnožování spojovacích prostředků v textu Dub1, např. „co jest se tu od pana Albrechta Bzenského v pátek tejden jminul stalo a komu v čem“.

V dopisech nejméně nasycených sledovaným stylémem je užití dvojic motivováno buď jemnou sémantickou diferenciací: Ers „kvapně a nečasné“ (tj. narychlo a mezi jinými událostmi), „dovolujete-li a radíte-li“ (tj. nejen zda adresát pasivně souhlasí, ale zda také návrh aktivně podporuje); nebo syntaktickou symetrií, tendencí zmnožovat větné členy (dodatečné koordinační připojování větných členů je patrné na této sekvenci z textu Slav2: „aby on od Vás k seniorovi psaní a od jinejch starších a svědectví svého chování aby měl“; jde ovšem rovněž o prostředek úplného vyjádření souvislosti).

Dvojice v ostatních textech bývají užívány podobným způsobem. V listu Slav1 podporují formální harmonii a rétorickou působivost souvětí, intenzifikují význam skutečností stavěných na vyšší rovině do kontrastu („a tak by potom řekli neb myslili, že já tak naschválně v komži kázati dám, abych je jen převersti mohl, a že je tudy podvesti chci“); u bratrských soudců (Sol) odrážejí závažnost duchovního tématu, věcí svědomí, a jsou také nosným prostředkem podrobné charakteristiky ve vlastní stati/naraci (snaha o stylistickou vyváženost a nasycenost větněčlenské struktury je tu ovšem neméně důležitá, srov. jednotky s obecným významem ve výčtu: „Tvář jeho opadlá, smutná, hledění škaredé, proti jinému způsobu a jiné věci“).

7.1.4 Poznámky

Salutační formule mívají pravidelně dvojčlennou obsahovou strukturu: pisatel vyjadřuje adresátovi úctu, většinou i duchovní lásku (např. Dub2 „dvojí poctivosti hodný a mně v Kristu Pánu nejmilejší pane otče“) a případně také ochotu přijímat od něj příkazy (např. Sol

a Ers vzkazují poslušenství, Dub1 a Dub2 službu; pán z Dubé se navíc podepisuje jako „syn a sluha“)² a ve druhé části mu přejí (na Pánu Bohu žádají) vše dobré. První část zdravice nemusí zahrnovat všechny zmíněné oblasti, např. šlechtic Slavata (Slav1 a Slav2) jednající v církevněsprávních, z jeho pohledu organizačních záležitostech se o duchovní lásce nezmiňuje, kněz Cyr zase shrnuje blahopřejné pozdravy latinskou zkratkou a lásku vyjadřuje až v oslovení („Můj nejmilejší v Pánu otče“). Většinou však má dvojčlenný základ této úvodní formule vliv i na její formální jazykovou strukturu a pojmenování se tu téměř vždy vyskytují po dvojicích (např. i u Slav2: „vinšuji zdraví, při tom jiné všechno dobré“; pouze Cyr je výjimkou), někdy i ve trojici (Dub2: „všechno nejlepší, dobré a potěšené“).

Společenská konvence vzkazovat něco adresátovi za sebe a žádat mu něco od Boha, tedy rozlišovat mezi dosahem vlastní vůle a vyšší mocí, a uvádět pro úplnost obojí jako by se promítala do zvyklosti vypočítávat všechny osoby, kterých se daná informace týká (např. Sol „jakž Vám, tak i všechněm otcům milým, ano i Vaším domácím žádáme“), nebo naopak zdůrazňovat, že jde o odpovědnost jednotlivce (např. Slav2 „abych já jej sám o svý újmě, bez vůle Vaší na kněžství posílali měl“). Souvislost mezi pojmenovanými (často spíše deikticky označenými) osobami je dána odkazem k situačnímu kontextu, a proto jsme tyto řetězce mezi doklady nezařadili. Stranou byly ponechány také řetězce tvořené pojmenováním osoby či zájmem odkazujícím k osobě a jeho rozvitím v podobě specifikujícího či zobecňujícího přístavku a přívlastku (Slav1 „knězi, správci mému duchovnímu, v městečku Luži zůstávajícímu, dovolujete [...]“; Dub1 „poněvadž se tu správce jejich, k ochraně jim náležejícího dotýče“), které lze také považovat za způsob dosahování lexikální bohatosti textu, avšak které by bylo potřeba nejprve podrobněji klasifikovat (jako prostředek rozvíjení do šířky, nikoli do hloubky jej chápe pisatel Ben: „kněže Matouši a správce církví duší lidských“).

Mezi doklady stylu pak nezahrnujeme ani následující výčet u Slav2: „proč by neměl jeden velkej kalich bejtí a do něho vína nalíti, posvětití a do menšího nalívat, a tak lidu sloužit“. Mezi jeho členy totiž není souvislost dána souřadností významů slov nebo extenzí určitého pojmu, ale dějovou posloupností vyjádřenou jmennými tvary (infinitiv tak lze označit na základě jeho substantivní funkce ve větě, stojí zde v pozici podmětu).

---

² Kromě toho pisatel užívá v oslovení kněze formu 3. osoby, obvyklou ve styku poddaných se šlechtou a v našem souboru zastoupenou pouze v dopisech Dub1 a Dub2, např. „co se koliv panu otci dále vidí“ (srov. EŠČ, heslo *Čeština humanistická*).

7.2 Stylistická disimilace

Dopisy charakterizujeme z hlediska stylistické disimilace negativně – předpokládáme uplatňování této zásady ve všech textech a hledáme jevy, které ji porušují. Zaměřujeme se přitom na nefunkční opakování lexikálních jednotek: je-li opakování téhož výrazu dáno potřebou přesného vyjadřování, pak je za stylistický prohrěšek nepovažujeme. Tak má např. slovo *komže* v textu SLAV1 terminologickou povahu a jeho časté užívání je motivováno potřebou vyjádřit se jednoznačně. Pisatel se naopak snaží variovat alespoň spojení s tímto lexémem: *v komži sloužiti, komže užívati*.

Opakování slova může také sloužit lepší orientaci v syntaktické struktuře nebo syntaktickému paralelismu, a tím k udržení tematické návaznosti. V textu CYR je takto využito spojení „zastoupiti mohli“ na konci jednoho souvětí a „zastoupiti nemohli“ na konci druhého, aby byl zdůrazněn kontrast „naše místo“ (tj. obecná funkce bratra Cyra a Jana Cyrilla v Praze) a „místa mého v konsistoři“ (tj. specifická funkce Jana Cyrilla). Přísudky s modálním slovesem jsou v dopisech hojně zastoupeny, a protože je repertoár těchto sloves omezený, často se jako verba finita opakují. Za dostatečné rozrůznění proto považujeme i případy, v nichž se přísudky liší jen plnovýznamovou částí (srov. znovu u CYR, ve 4. souvětí: „[jsem] toho v známost žádnému uvesti nechtěl, poněvadž [...] by on vši snažností tomu zbraňovati chtěl“; kde může jít opět o záměrně kontrastní výstavbu).

Jinak už posuzujeme opakované užití slovesa *mít* v textu ERŠ. Objevuje se sice v různých významech a s různým valenčním rámcem (jako modální v souvětí 2., 8., 9., 13.; dále v souslovích *mít pokoj, mít odpověď, mít úmysl, mít za to*; ve významu „být za někoho vdána“, „dařit se někomu nějak“), ale celkem ve 13 přísudcích připadajících na 17 krátkých souvětí. Navíc víme, že jde o polytematický, rychle psaný text, a proto formální podobnost sloves považujeme naopak za nevědomou tendenci k asimilaci (za jistou formu primingu). V jednom případě nacházíme podobný jev také u CYR, rovněž rychle píšícího autora: (2. souvětí a 3. souvětí:) „[...] něco z příčiny jeho, aby přátely navštívil a přezvěděl, [...]. Potom pak i z příčiny své vlastní, abych totiž místně přezvěděl, [...]“.

Otázkou je, jak hodnotit opakuje se spojky. V textu SLAV2 se nápadně často vyskytují spojky *že* a *aby*, avšak také nápadně často slovesa *myšlení* a *mluvení*, která vyžadují doplnění vedlejší větou obsahovou (10. souvětí je např. složeno jen z reprodukováných výpovědí poddaných). Opakování těžké spojky i v paratakticky spojených vedlejších větách může mít za cíl usnadnit adresátovi orientaci v složitých souvětích, a proto se těmito případy nezabýváme. Pouze tam, kde potenciál k užití synonymního výrazu evidentně byl, ale pisatel jej nezohlednil (6. souvětí: „a tu, poněvadž nyní od seniora svěcení nebude, aby senior

z administrátorem mluvil: poněvadž on od vás starších tu vypraven jest, že žádá [...]“), porušení zásady registrujeme.

V textu Slav2 nacházíme kromě výše zmíněných také tyto opakované výrazy:

- (v 5. souvětí:) „^{1VH2} Vás za to žádám, že ^{3VV (→ 1VH2)} mně oznámíte a napíšete, [...] ^{6VH} Vás žádám, že ^{7VV (→ 6VH)} mne odpovědí svou spraviti nepominete“ (sloveso *žádati* se obvykle střídá se slovesem *prosi*)
- (ve 12. souvětí:) „prosím, že mne odpovědí svou spraviti nepominete, tak abych věděl zase, co za odpověď poddanejm svým dáti, poněvadž sem jim já toho odložil, že co od Vás zase za odpověď dostanu, že jim zase o tom oznámiti nepominu“.

U bratrských soudců (Sol) se třikrát objevuje slovo *modlitba* a slovo *péče*, avšak *modlitbu* považujeme vzhledem k náboženské tematice za termín a *péče* vždy stojí ve dvojici se synonymem. V textu naopak nacházíme i rétorický prostředek, tzv. etymologickou figuru, příznačnou pro biblický styl (MICHÁLEK 1967: 392) („divnou proměnou se proměnil“, „nekonal a nevykonal“, „na zoufalství dokonce nepřivedl, neb v nějaký hrozný pád neuvedl“), jejíž výskyt jinde zaznamenáváme pouze u Slav1 („abych je jen převersti mohl, a že je tudy podvesti chci“).

Dopis od měšťana Benátského (Ben) obsahuje následující doklady:

- (2./3. souvětí:) „[...] aby v místo, kdež jest odevzdán, se poslušně najíti dal. K čemuž jest odevzdán i jakž já, i manželka má, aby se jináče státi mělo, k tomu přijíti dáti sme nechtěli, poněvadž jednou sme ho Vám odevzdali [...]“
- (7./8. souvětí:) „[...] nebo ho předně Pánu Bohu obětuji a Vám. Nebo sem nikdy nemohl spokojenou myslí býti, soudíce to při sobě, že sem s Vámi o syna svého nikdy tak nemluvil a snad byšte mne mohli v tom vyložiti, že manželka má s Vámi o něj mluví a já nic [...]“
- (9. souvětí:) „Čehož sem dýleji pominouti Vám v známost skrze toto psaní nepominul [...]“

Ve zbývajících dopisech žádné doklady sledovaného jevu nenacházíme.

Můžeme tedy shrnout, že zásadu stylistické disimilace (s omezením uvedeným výše) dodržují pisatelé Slav1, Dub1, Dub2, Sol a s jednou výjimkou Cyr, k jejímu porušení pak dochází u Ers, Slav2 a Ben.

8. HLÁSKOSLOVÍ A TVAROSLOVÍ

Morfologické jevy běžně mluveného jazyka (koncovka *-ami* v instr. pl. mask., složené skloňování přivlastňovacích adjektiv aj.) do našich textů na rozdíl od jevů hláskových téměř nepronikly. Nacházíme pouze dva výskyty infinitivní koncovky *-t*: oba v dopise Slav2 v sekvenci jinak konzervativně zakončených infinitivů: „proč by neměl jeden velkej kalich bejtí a do něho vína nalíti, posvětití a do menšího nalívat, a tak lidu sloužit“; a není proto ani jisté, zda nejde spíše o druh stylistické (rytmické) disimilace. Podrobněji probrána bude tedy pouze kongruence přechodníků (8.4).

Žádná z hláskových změn nezasáhla všechny pisatele. Shrnujeme proto samostatně psaní náslovného *j* v prezentních tvarech slovesa *být* (8.1), nejčastěji doložené hláskové změny (*ý > ej* a *é > í/ý*; 8.2) a sporadické výskyty ostatních jevů typických pro mluvenou češtinu (8.3).

8.1 Prezentní tvary slovesa *být*

V dopisech nacházíme podle očekávání výraznou převahu tvarů bez pobočné slabiky *j*–: důsledně u všech pisatelů kromě Slav1 a Ers (např. Cyr „sou [...] neříkali“; Slav2 „sem [...] dal“; Dub1 „sme povinni“, Sol „ste učinili“; Ben píše bez *j* mimo jiné i přechodník: „souci dán“). Písař Slav1 naproti tomu začíná tvary vždy skupinou *js*– („jsem [...] porozuměl“; „jsem žádal“; „povinni jsou“). Kněží Ers pak formou *s j*– rozlišuje stejně jako bratrské tisky sloveso *být* ve funkci spony („jsem zdrav“) a formou bez *j*– sloveso pomocné („nechtěl sem“ aj.). Všechna slovesa u bratří Cyr a Sol jsou pomocná – vynechávání pobočné slabiky zde tedy může mít stejnou motivaci. Na listu Slav1 je naopak vidět, že písař toto rozlišovací pravidlo neuplatňuje a užívání *j*– je u něj spíše pravopisným tradicionalismem (srov. 9.1). Zajímavým jevem vzhledem k důslednému psaní *sem*, *sme* v rukopise Dub1 je, že se v něm vyskytují hyperkorektní formy „jminul“ a „jměli“.

8.2 Nejčastěji doložené hláskové změny

Diftongizace *ý > ej* a úžení *é > í/ý* pronikly v různé míře do většiny textů, bez dokladu těchto hláskových jevů zůstávají pouze listy Cyr a Ers.¹ V Tab. 8-1 podáváme přehled výskytů slov s provedenou změnou a procentuální podíl těchto výskytů v počtu všech slov, v nichž

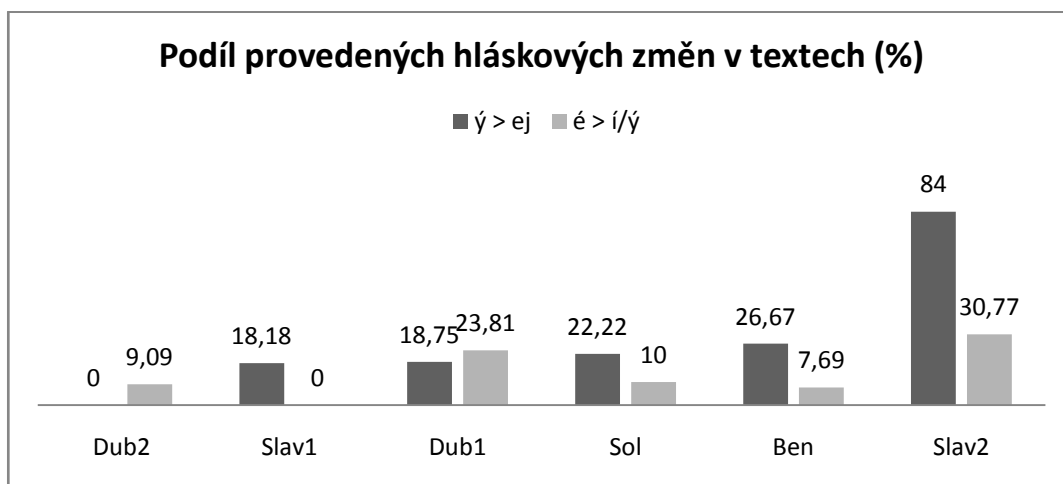
¹ V místním jméně *Ejvančice* jde o jiný hláskový vývoj – tato podoba je doložena již z r. 1288 (*de Eywancicz* v dokumentu *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*; HOSÁK – ŠRÁMEK 1970: 332).

změna mohla být provedena (PPV = počet potenciálních výskytů). Podíly následně zobrazujeme v Grafu 8-1. Při sledování diftongizace jsme vyloučili instr. sg. mask./neut. typu *se svatým, kterýmž* aj. a zájmeno *týž*; v případě druhé změny byla vyloučena adverbia, předložky a částice typu *podlé, prvé, zajisté, též, tolikéž, nejlépe* a mužské plurálové koncovky *-ové, -é*.

Tab. 8-1: Provedení hláskových změn v textech

	<i>ý > ej</i>				<i>é > í/ý</i>			
	výskyt	%	PPV	%	výskyt	%	PPV	%
Slav1	2	18,18	11	100,00	0	0,00	26	100,00
Slav2	21	84,00	25	100,00	4	30,77	13	100,00
Dub1	3	18,75	16	100,00	5	23,81	21	100,00
Dub2	0	0,00	10	100,00	2	9,09	22	100,00
Sol	4	22,22	18	100,00	2	10,00	20	100,00
Ben	4	26,67	15	100,00	1	7,69	13	100,00

Graf 8-1:

Z Grafu 8-1 je patrné, že pisatelé užívají častěji diftongizované formy než zúžené – např. v kaligrafickém listu Slav1 najdeme podobu „Konečnej“ již v oslovení adresáta, takže ji pisař nejspíš nepocíťoval jako stylově příznakovou. Pouze v případě Slav2 však hodnoty provedených změn přesahují 30 % možných změn (u *ý > ej* velmi nápadně). Oproti jiným

textům je zde výrazně vyšší tendence užívat *ej* v koncovkách (srov. Slav2 „s jinejmi“, „od poddanejch mejch“, „žádnej hřich“, „kerejch“ aj.), kromě toho ji najdeme důsledně v kořeni často opakovaného infinitivu „bejti“. Úžení nastává obecně častěji právě koncovkách, a proto zřejmě dosahuje i celkově nižšího výskytu – zde již příznakovost vnímána je. Zaměříme-li se pak na text Dub1, v němž se úžení objevuje častěji než diftongizace, zjistíme, že k němu dochází, podobně jako u Slav1, především ve vlastních jménech a místních určeních: „Mimoňskýmu“, „po svým primasovi bělským“, „na Bělý“. Platí tedy zřejmě, že čím frekventovanější je lexikální jednotka v komunikaci (u jmen jakožto jednoznačných identifikátorů, které nelze nahradit synonymem, předpokládáme v určitém okruhu mluvčích vysokou frekvenci), tím méně jsou v ní hovorové změny chápány jako příznakové.

8.3 Sporadicky doložené jevy

Pouze dva doklady má v našem materiálu diftongizace počátečního *ú > ou*: Ers „outery“, „oumysl“. Ostatní pisatelé kladou na začátek grafém *-v-* (Slav1 „újmě“, Slav2 „újmě“, Dub2 „úsudky“). Počáteční diftongizace je jedinou pravidelnou dobovou změnou, kterou u pisatele Ers nacházíme; text Cyr pak neobsahuje žádnou.

Také výskyt protetického *v-* je ojedinělý: Slav2 „vosum“. Protezi nacházíme, podobně jako výše zmíněnou infinitivní koncovku *-t*, právě v tom souvětví, v němž pisatel reprodukuje adresátovi stížnosti svých poddaných – je možné, že ačkoli šlechtic předává informace jako zaslechnuté, byly mu poddanými sepsány a jsou z nich nyní opakovány celé obraty („sedum vosum“ jako hovorové vyjádření neurčitého počtu). Jinou interpretací je, že pisatel napodobuje styl mluveného projevu, aby dosáhl autentičnosti prvotního sdělení, či spíše že k hovorovému stylu přechází neuvědoměle. V okolním textu kromě již uvedených hláskových změn totiž nacházíme také 3 výskyty zájmena *který* s vypuštěnou hláskou: „k[t]erejch“ (2), „k[t]erá“ – tedy v podobě obvyklé při nedbalé výslovnosti; dále progresivní asimilaci znělosti v případě předložky *s*: „z administrátorem“; nebo dialektismus „nejni“.

O možném průniku nářeční či nedbalé výslovnosti do písma v případě forem „zv[l]áště“, „obz[v]láště“ (S01) a „ro[z]šafnosti“ (Dub2) jsme se zmiňovali v kap. 5 – u pisatele Dub2 tento výklad podporuje i zápis slova *regule* s *-k-* (srov. PORÁK 1983: 88 o výslovnosti *k* ve slovech cizího původu a o stylistickém rozdílu vyslovovaného *k* a *g*: „[...] v mluvě vzdělců asi bylo *g* častější a závaznější než v běžné mluvě“).

8.4 Kongruence přechodníků

Téměř všechny přechodníky nalezené v dopisech mají inkongruentní formu – nejčastěji s koncovkou fem. sg. *-íc*, *-ouc* nebo pl. *-íce*: Slav1 „žádajíc“ (já mask.), „dokládajíc“ (Vy mask.); Slav2 „chtíce“ (já), „slyšíc“ (já mask.), „vědouc“ (já mask.), „pravíc“ (oni); Sol „majíc“ (on); Ben „soudíce“ (já), „nechtíce“ (já). Ojediněle se objevuje zakončení mask. sg.: Sol „nemaje“ (my); případně zvláštní shoda se staročeskou koncovkou ženského rodu *-ci*: Ben „souci dán“ (on), „nejsouci“ (já mask.). Kongruence dvou z celkových 3 stejně zakončených přechodníků v rkp. Dub1 je pak zřejmě dílem náhody, pisatel spíše užívá neměnný tvar: „shledajíce se“ (my), „majíce“ (my), „žádajíce“ (já mask.).

9. PRAVOPIS

Pravopisná problematika byla částečně dotčena již v kapitolách 4 a 5. Konstatovali jsme, že se texty výrazně liší výskytem a spolehlivostí diakritického značení grafémů: pisatelé Cyr, Ers a Slav1 užívají rozlišovací znaménka pravidelně a zachycují i vokálovou kvantitu; v rukopisech Slav2, Dub1 a Ben dochází k míšení jazykově relevantních a konvenčních znamének a ve zbylých textech se diakritika uplatňuje buď zřídka (Sol), nebo zcela chybějí (Ben). Pokusíme se nyní blíže charakterizovat grafematický obraz, který jednotlivé rukopisy poskytují, a to z hlediska korelace grafémů a fonémů (míry jednoznačnosti zápisu – kolika způsoby jsou označovány hlásky /č/, /ř/, /ž/, případně /c/, /z/, a zda je rozlišen grafém –ě–) a z hlediska užívání –i– a –y– po různých souhláskách tam, kde představuje odchylku od vyššího standardu. Za jeho nositele zde považujeme texty zkušených pisatelů z řad kněží.

9.1 Rukopisy blízké tiskařskému úzu

Pro texty bratrských duchovních Cyr a Ers platí následující zjištění:

- **rozlišují dvojí l:** Cyr užívá –l– důsledně na konci slova, zvláště tedy v l-ových přičestích (např. 3. Jpomenuł) a dále vždy před grafémy označujícími zadní samohlásky a před –y– (např. 4. włafstnj; 5. Słowák; 11. Pośluhowánj, 2. przátely); jinde –l– (např. 27. Jeřflé, 24. welmi, 28. neřjkali);
- u Ers najdeme –l– dvakrát také před přední samohláskou, jde-li o adjektivum odvozené od l-ového přičestí a předchází-li střední samohláska (9. ofyřalé – s neprovedenou přehláskou *a* > *ě*; 16. pozůřtalé) a při setkání l-ového sufixu a spojky –li (11. měřliby); odchylkou od pravidla je jeden výskyt měkkého –l– před –u– (17. dowolugeteli);
- **fonémy /č/, /ř/, /ž/ a grafém –ě–** jsou pravidelně psány **s diakritikem**, /c/ jako –c– (výjimkou jsou 3 výskyty spřežky na začátku rkp. Cyr: 1. Otcze; 2. przjčiny; 2. przátely – ve zbylé části textu se již tento zápis neobjevuje);
- **po c, s, z** stojí důsledně –y– (–ý–), **po č, š, ž** vždy –i– (–j–) (např. Cyr 4. poručil; 30. nářji; 11. Božjch; Ers 12. Eywančic; 20. lepřjho, 19. Božjmu).

Rukopisy jsou krátké a neposkytují dostatek dokladů pro obecnější závěry, ale na základě poznatků o bratrském pravopise, zvláště o kralickém a ivančickém úzu (srov. PORÁK 1983: 41) usuzujeme, že se kněží právě tohoto úzu přidržují. ErS pak s tím osobitým rysem, že označuje měkkost souhlásek /dʹ/, /tʹ/, /ň/ také před –i– a –j– (–ň– a –dʹ– píše důsledně, –tʹ– v 75 % případů, odchylují se podoby 3. puštiti; 7., 15. Tatik). Považujeme tento jev za snahu o racionalizaci zápisu v analogii k psaní háčku ve skupinách –dě–, –tě–, –ně–.

Osobitým skloubením spřežkového a diakritického principu, a přitom velmi pravidelnou formou zápisu se vyznačuje list Slav1. Písař označuje /ž/ před před –i–, –j– a na konci slova pouze háčkem: –ž–; před jinými samohláskami spřežkovou kombinací: –ži– (např. Slav1 2. Žiádagjcz, 10. nekážie). Stejně je tomu u fonémů /č/ a /ř/ (např. 7. cžiafuw, 14. nahoržie), spřežka je zachována také u /c/ (31. obecný). Odchylky od těchto pravidel nacházíme v textu jen vzácně (4. zPrziecztenj, 2. pracech, 38. Lacžmbok). Značení ě je důsledně spřežkové (např. 8. Poniewádz; 13. nechtiegj). Distribuce –i– a –y– odpovídá zmíněnému bratrskému úzu (např. 1. Matauſji, 2. Božjho, 14. prżiczinami), stejně tak i v případě dvojího l. Tato neekonomická, ale zároveň systematická forma zápisu tak ukazuje sílu tradice, kterou spřežkový princip v rukopisech měl.

Mezi pisateli, kteří jinak tiskařský úzus nenásledují, nacházíme poměrně důsledné psaní tvrdého –t– také u bratrských soudců ze Solnice (Sol1): před přední samohláskou se –t– vyskytuje ve 2 případech tehdy, dostal-li vokál do této pozice diftongizací *y > ej*: 3., 8. miley; pouze v jednom případě se grafém uplatňuje mimo očekávání: 26. dafe.

9.2 Nejednotný písařský úzus

9.2.1 Korelace grafémů a fonémů

Abychom znázornili míru kolísání zápisu v ostatních textech, zjišťovali jsme nejprve, jak pisatelé Slav2, Dub1, Dub2, Sol1 a Ben označují c, č, ř, z, ž a ě. V případě šlechtice Dub2, který znaménka nepoužívá, můžeme rovnou shrnout, že zápis je sice nejednoznačný, ale nekolísá: pro č i c užívá spřežku –cz–, pro ř spřežku –rz–, z a ž jsou v písmu rozlišeny jen před samohláskou e spřežkou –zi–, jinde stojí za oba fonémy –z–, ě má pak důsledně podobu –ie–. Využití jednotlivých grafémů k vyjádření téhož fonému u ostatních pisatelů (s omezeními, která jsme uvedli při transliteraci v kap. 4) ukazuje v absolutních počtech výskytů souhrnná Tabulka 9-1 a v procentech tabulkový přehled jednotlivců 9-2.

Tab. 9-1: Korelace grafémů a fonémů (absolutní počty)

FONÉM GRAFÉM	c			č		ř			z		ž		ě		
	c	cz	cž	cž	cz	r	rz	rž	z	ž	ž	z	e	ě	ie
Slav2	30	1	-	-	11	1	16	-	36	1	50	10	66	-	-
Dub1	10	14	2	13	2	-	1	13	25	2	23	7	3	21	13
Sol	-	32	4	6	17	-	8	18	24	3	30	11	24	24	-
Ben	-	25	3	-	13	-	12	-	13	-	3	21	15	20	6

Tab. 9-2: Přehled jednotlivců: Korelace grafémů a fonémů (%)

FONÉM GRAFÉM	c		č	ř		z		ž		ě
	c	cz	cž	rz	r	z	ž	ž	z	e
Slav2	96,77	3,23	100	94,11	5,88	97,30	2,70	83,33	16,67	100,00

F G	c			č		ř		z		ž		ě		
	cz	c	cž	cž	cz	rž	rz	z	ž	ž	z	ě	ie	e
Dub1	53,85	38,46	7,69	86,67	13,33	92,86	7,14	92,59	7,41	76,67	23,33	56,67	35,14	8,11

FONÉM GRAFÉM	c		č		ř		z		ž		ě	
	cz	cž	cz	cž	rž	rz	z	ž	ž	z	ě	e
Sol	88,89	11,11	73,91	26,09	69,23	30,77	88,88	11,11	73,17	26,83	50,00	50,00

FONÉM GRAFÉM	c		č	ř	z	ž		ě		
	cz	cž	cz	rz	z	z	ž	ě	e	ie
Ben	89,29	10,71	100,00	100,00	100,00	87,50	12,50	48,78	36,59	14,63

Z přehledu je patrné, že snaha aplikovat diakritický princip, aniž by byla vždy rozpoznána funkce rozlišovacích znamének, vedla pisatele k opouštění spřežkového pravopisu i tam, kde poskytoval informaci poměrně nejvíce jednoznačnou – v pozicích *ě*. Nejsložitější je situace v rukopise Dub1, jehož pisatel (podle kaligrafičnosti provedení listu písař) užívá trojího značení jak v případě *ě*, tak u fonému *c*. Naproti tomu šlechtic Slav2 rozlišuje *c* a *č* téměř důsledně, jediná odchylka byla nalezena v podpisu (40. Laczumbok). Rovněž osamocená odchylka v případě záznamu *ř* byla způsobena užitím velkého písmena (12. Radu). U pisatele Slav2, oproti Dub1 a Ben, u nichž jsme dříve rovněž pozorovali nejasnost v užívání znamének, lze tedy nejzřejměji vymezit ty zásady bratrského pravopisu, kterých se přidržuje – monografematický zápis *c* a rozlišování *ž* pomocí diakritika. Pisatel Ben zřejmě neodvodil

9.2.2 Odchylyky v psaní *i* – *y*

Tab. 9-3: Odchylyky v psaní *i* – *y*

	počet odchylek		počet pozic	
	absolutní výskyt	%	absolutní výskyt	%
Slav2	23	10,04	229	100,00
Dub1	28	17,61	159	100,00
Dub2	59	46,83	126	100,00
Sol	23	13,77	167	100,00

89

–i– (–j–), –y– nemusela být některými mluvčími vnímána. V textu Dub2 se dále důsledně užívá *i* po *c* a *s* (např. 10. Odczi; 11. nechczi; 16. sjrodkj, 22. Posjlowaty), téměř vždy po *k*, kolísá psaní po *b*, *l*, *m*, *š* a drobné odchylky jsou i jinde. Písař téže provenience (Dub1) rovněž užívá téměř důsledně –j– po –k– (např. 12. Kjm; 15. zSkalkj), jednou také po –ch– (28. Nepochjbugj), naopak po *š* téměř vždy –y–; zápis kolísá po *b*, *l*, místy po *v*. V textu Slav2 jde nejčastěji o ojedinělé odchylky, avšak téměř po všech souhláskách. Naopak solniční bratři (Sol) se většinou odchylojí ve všech výskytech: spřežka –cz– se pojí vždy s –y– bez ohledu na označovaný foném, podobně nacházíme skupiny –jŷy–, –žy–, –zy– (v platnosti *ži*), –ržy– pouze v této formě, jindy vždy pravidelný, od vyššího standardu neodchylný zápis. V případě Sol tedy pravopis nekolísá, ale drží se jiného úzu.

10. ZÁVĚR

V textech nebeletrizované soukromé korespondence z let 1611–1618 jsme zkoumali výskyt, formu a funkční využití 1) dlouhých a komplikovaných souvětí; 2) řetězců významově souvisejících slov jakožto jevů zvyšujících stylovou hodnotu textů. V teoretických východiscích jsme shrnuli, jak jsou tyto jevy charakterizovány v literárních textech. Ze srovnání zjištění získaných analýzou materiálu se známými poznatky plynou následující závěry:

1) Klasickou, ciceronskou periodu jakožto znak vysokého stylu nacházíme v jediném textu z osmi analyzovaných, písařském rukopise Slav1. Jakožto rétorický prostředek je využita k přesvědčení adresáta. V ostatních textech nacházíme: a) výrazně dlouhá souvětí, ale bez propracované stavby (Slav2); b) modifikace periody, jednodušší symetrická souvětí (Sol, Cyr); c) krátká souvětí, ale s rysy složitější konstrukce díky využití interpozic a přechodníků (Dub1); d) pravidelný výskyt delších (vzhledem k materiálovému průměru 4 vět nadprůměrných) souvětí, ale výrazně defektních (Ben); e) příležitostný výskyt delších souvětí vzniklých z aktuálních komunikačních potřeb (Dub2, Ers).

2) Výskyt vícečlenných řetězců je příznakový a většinou spojený se specifickou komunikační funkcí výpovědi, v níž se vyskytuje (persvazivní, citově zdůrazňovací, textově organizační). V celkově nízkém počtu dokladů jsou nejvíce zastoupeny trojice (maximálně 3 v jednom textu bez ohledu na jeho délku), o polovinu méně je pak čtveřic (maximálně 2 v jednom textu), ojedinělá je pětice (Dub2). Také častý výskyt dvojic je příznakový, v materiálu významně odlišuje list Sol, o něco méně výrazně Slav1 od všech ostatních rukopisů.

Můžeme tedy shrnout, že kvantitou a kvalitou užívaných stylémů se reprezentativním literárním textům vyrovná pouze písařský rukopis Slav1 (vynikající rovněž pravopisnou důsledností a celkovým pojetím pravopisu jako kulturní hodnoty); kvantitou, při jistém zjednodušení v kvalitě, pak rovněž dopis bratrských laiků Sol.

Stanovili jsme dále 3 předpoklady, které nyní ověříme.

1) Jestliže pisatel nereflektuje kultivovanost svého vyjadřování na rovinách nižších (užívá jazykové jednotky v hovorové hláskové a tvarové podobě), pak nevěnuje dostatečnou pozornost ani rovině vyšší (nevytváří složitá souvětí a pokud ano, tedy chybová).

Předpoklad se nepotvrdil. Nejvíce fonologických a morfologických znaků mluvenosti nacházíme u šlechtického pisatele Slav2 (výrazně se tím liší od ostatních), který zároveň vytváří vůbec nejdelší souvětí s přesně (byť vzhledem k vysokému výskytu verb dicendi a cogitandi monotónně) vymezenými vztahy.

2) Míra stylizace, pozornosti věnované rovině lexikální (vytváření sématických řetězců) je u méně kompetentních mluvčích nepřímo úměrná míře gramatické správnosti a propracovanosti na rovině syntaktické.

Předpoklad se potvrdil u nejméně kompetentního pisatele Ben v tom, že jeho text patří výskytem řetězců ještě k těm více nasyceným, avšak v souvětích nacházíme nejvíce dokladů o ztrátě perspektivy při jejich vytváření. Snaha vytvářet dlouhá souvětí je ovšem patrná.

3) Míra stylizace a stylistických nedostatků textu na rovině fonologické, morfologické a syntaktické závisí především na kompetenci pisatele, na rovině lexikální pak na jeho vztahu k adresátovi a na tematických a funkčních aspektech textu.

První část předpokladu se nepotvrdila. U vysoce kompetentních pisatelů z řad duchovenstva (Cyr, Ers) bylo syntaktické zjednodušení způsobeno jednak blízkým vztahem k adresátovi, jednak všedním (Ers), resp. emocionálně zatíženým (Cyr) tématem (případně i rychlým psaním). O pozornosti k syntaktické přesnosti v kontrastu k průniku mluvenostních rysů do textu Slav2 jsme se zmiňovali výše (zajímavé je, že tento pisatel vykazuje podobnou výjimečnost i v pravopise – mísí konvenční a diakritická znaménka, avšak místy podle zřejmého pravidla; užívá grafém –c– při jinak spřežkové soustavě).

Druhá část předpokladu se potvrdila. Pisatelé užívají sémantické řady bez ohledu na to, na jaké vzdělání u nich usuzujeme, a tím častěji, čím větší mají motivaci zapůsobit na adresáta a čím je jejich téma vznešenější. Pozornost, kterou bratrští soudci věnovali stylizaci duchovně závažného tématu věcí svědomí, jako by odrážela často citovaný výrok Jana Blahoslava o důstojném znění biblického textu v uších bohabojných.

Můžeme opět shrnout, že aktuální komunikační faktory ovlivnili výslednou kultivovanost sledovaných textů z kvantitativního hlediska (míry využití stylémů) více než trvalý objektivní činitel, vyjadřovací kompetence. Toto zjištění podporuje tezi o kulturním sbližování společenských vrstev v době humanismu. Kvalitativní analýza však ukazuje na to, že

prostředky vyššího stylu (případně i diakritický pravopis), mohou být formálně napodobovány a užívány bez důkladného osvojení.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

a) lingvistika

BALHAR, J. et al. *Český jazykový atlas*. Sv. 4., 5. (ČJA 4, 5). Praha: Academia, 2002, 2005.

BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN, 1972

BENEDIKT Z NUDOŽER, V. *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*. Ed. Smith, N. S. V Ostravě, Šenov u Ostravy: Tilia, 1999.

BLAHOSLAV, J. *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Ed. Čejka, M.; Šlosar, D.; Nechutová, J. Brno: Masarykova univerzita, 1991.

BOROVSKÁ, H. Pozdněhumanistická čeština: styl epistolární. Korespondence Zuzany Černínové s jejím synem Humprechtem. *Flores scholarium: Sborník konference ve Šlapanicích u Brna 22. –23. 9. 1999*. Ed. Nechutová, J.; Beránková, D. Brno, 1999.

BOROVSKÁ, H. Syntaktická stavba pozdněhumanistické korespondence. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A 49. Brno: Masarykova univerzita, 2001.

CUŘÍN, F. *Vývoj spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1985.

HAUSENBLAS, K. Vysoký – střední – nízký styl a diferenciací stylů dnes. *Od tvaru k smyslu textu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, s. 87–94.

HAVRÁNEK, B. Spisovný jazyk český a slovenský. *Československá vlastivěda*. Řada II. Praha: Sfinx, 1936.

HAVRÁNEK, B. *Vývoj českého spisovného jazyka*. 2. vyd. Praha: SPN, 1980.

HOSÁK, L., ŠRÁMEK, R. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Academia, 1970–1980.

JUNGSMANN, J. *Slovník česko-německý*. Díl 2., K–O. Praha: Academia, 1990.

KAMIŠ, A. K některým jevům syntaxe mluveného jazyka 16. a poč. 17. století. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 1–3. Slavica Pragensia VIII*. Praha: Univerzita Karlova, 1966, s. 91–99.

KAMIŠ, A. K některým latinismům syntaxe mluveného jazyka v době humanismu. *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 2–4. Slavica Pragensia XIV*. Praha: Univerzita Karlova, 1972, s. 93–99.

- KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002.
- KRAUS, J. *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Academia, 1998.
- KUČERA, K. *Jazyk českých spisů J. A. Komenského*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- LAMPRECHT, A. a kol. *České nářeční texty*. Praha: SPN, 1976.
- LAMPRECHT, A.; ŠLOSAR, D.; BAUER, J. *Historická mluvnice*. Praha: SPN, 1986.
- MICHÁLEK, E. Poznámky o využívání slovní zásoby v češtině humanistického období. *Slovo a slovesnost*, roč. 20, 1959, s. 88–96.
- MICHÁLEK, E. Příspěvek ke studiu slovní zásoby nejstarších památek Jednoty bratrské. *Listy filologické*, roč. 90, 1967, s. 386–393.
- NEJEDLÝ, P. et al. *Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010. Dostupné z WWW: <<https://madla.ujc.cas.cz>>.
- PALKOVÁ, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1994.
- PLESKALOVÁ, J. et al. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007.
- PORÁK, J. *Humanistická čeština: Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- Příruční mluvnice češtiny
- REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Voznice: Leda, 2001.
- ROSA, V. J. *Thesaurus Linguae Bohemicae* [on-line]. Praha, Národní knihovna České republiky v Praze, sign. XVII B 24.
Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz/nezapojene.aspx?idz=eRosaThesN>>.
- ŠLOSAR, D.; VEČERKA, R.; DVOŘÁK, J.; MALČÍK, P. *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. 3. vyd. Brno: Host, 2009.
- VINTR, J. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*, roč. 121, 1998, s. 341–346.
- Vokabulář webový* [on-line]. Verze 0.7.2. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný na <<http://vokabular.ujc.cas.cz>>.
- ZIKÁNOVÁ, Š. *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620)*. Praha: Karolinum, 2009.

b) paleografie a historický kontext

BÍLEK, T. V. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. V Praze: Nákladem Musea království českého, 1882. Část druhá, 1883.

EBELOVÁ, I. *Klíč k novověké paleografii*. Praha: ISV, 2004.

HLEDÍKOVÁ, Z.; KAŠPAR, J. *Paleografická čítanka*. Praha: Karolinum, 1982.

HLAVÁČEK, I.; KAŠPAR, J.; NOVÝ, R. *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany: H & H, 1993.

HORÁKOVÁ, M. *Václavkův Český listář a humanistická epistolografie*. Brno: 1982 (strojepis diplomové práce uložen v knihovně FF MU).

JUST, J. Nové prameny k dějinám předbělohorské Jednoty bratrské: Nález archivu Matouše Konečného v Mladé Boleslavi. *Acta Comeniana*, roč. 22–23 (XLIV–XLV), 2009, s. 249–286.

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Založil Zdeněk Václav Tobolka, pokračovali František Horák a Bedřiška Wižďálková. V Praze: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků: Státní tiskárna, 1925–1967. Díl II, část II, Písmeno B–Č, 1941. Díl II, část II, Písmeno K–L, 1948.

MOLNÁR, A. *Českobratrská výchova před Komenským*. Praha: SPN, 1956.

PÁTKOVÁ, H. *Česká středověká paleografie*. České Budějovice: Veduta, 2008.

PEŠEK, J. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*. Praha: Univerzita Karlova, 1993.

ŘÍČAN, R. *Dějiny Jednoty bratrské*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1957.

WINTER, Z. *Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*. Svazek druhý. V Praze: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896.

ZEMEK, P.; KUMPERA, J. *Jednota bratrská: zbožnost, mravnost, tolerance*. V Uherském Brodě: Muzeum Jana Amose Komenského, 2007.

c) prameny

A3251/Benátský/1, Archiv Matouše Konečného, Muzeum Mladoboleslavska

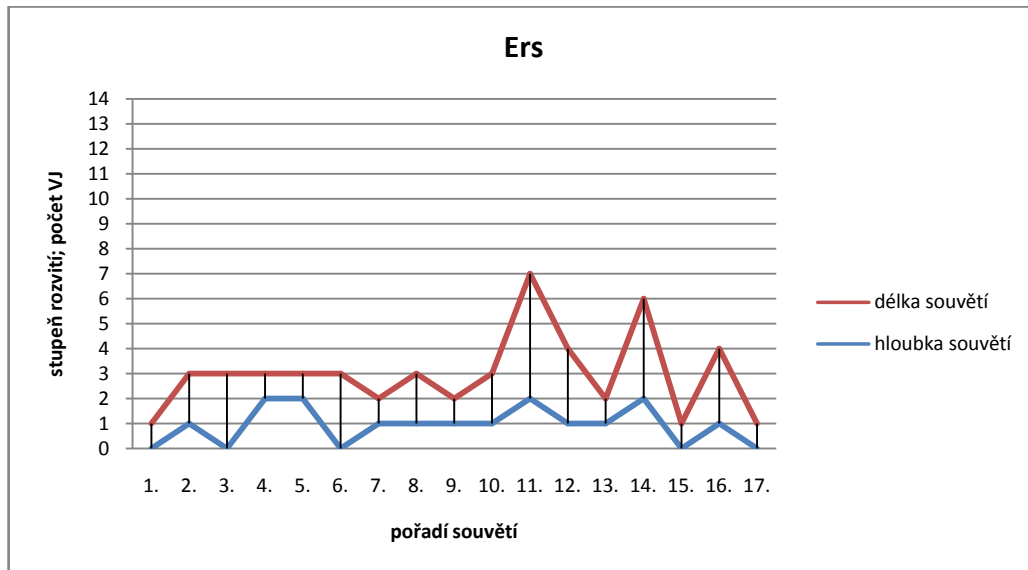
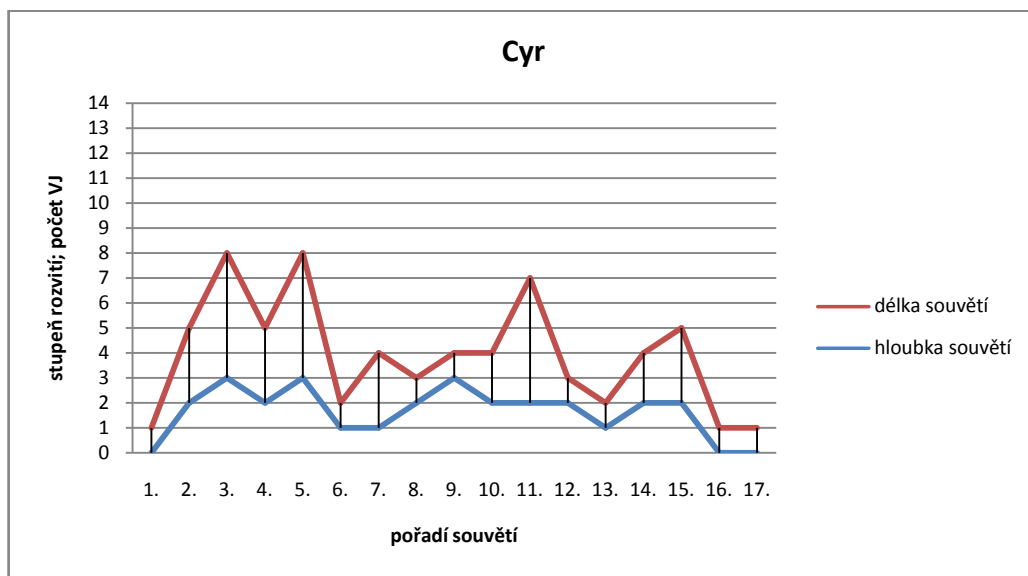
A3251zDubé/1, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko
A3251zDubé/2, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko
A3251/Erastus/12, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko
A3251/Slavata/1, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko
A3251/Slavata/2, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko
A3251/Solnice/1, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko
A3251/Třebíčský/2, AMK, Muzeum Mladoboleslavsko

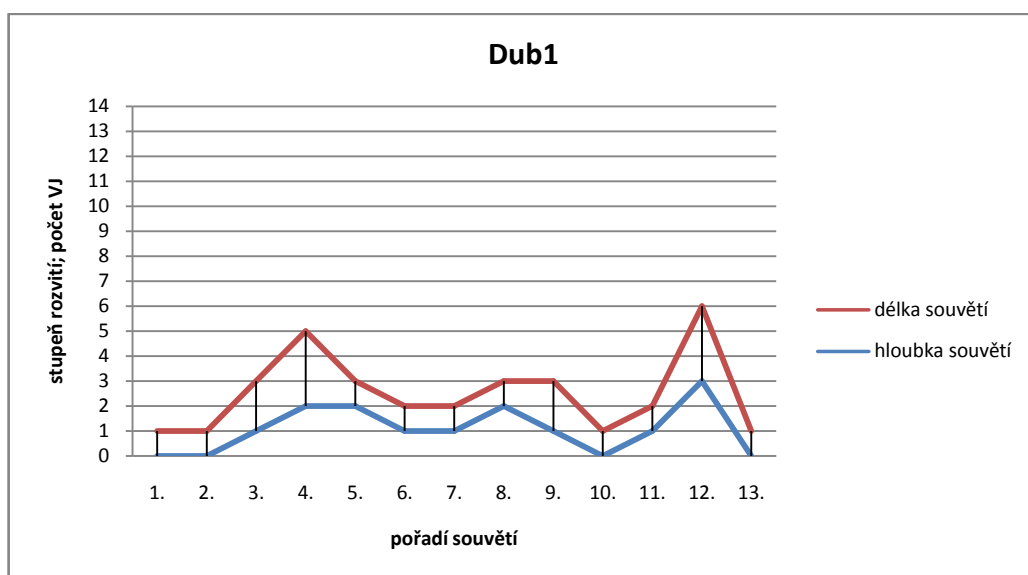
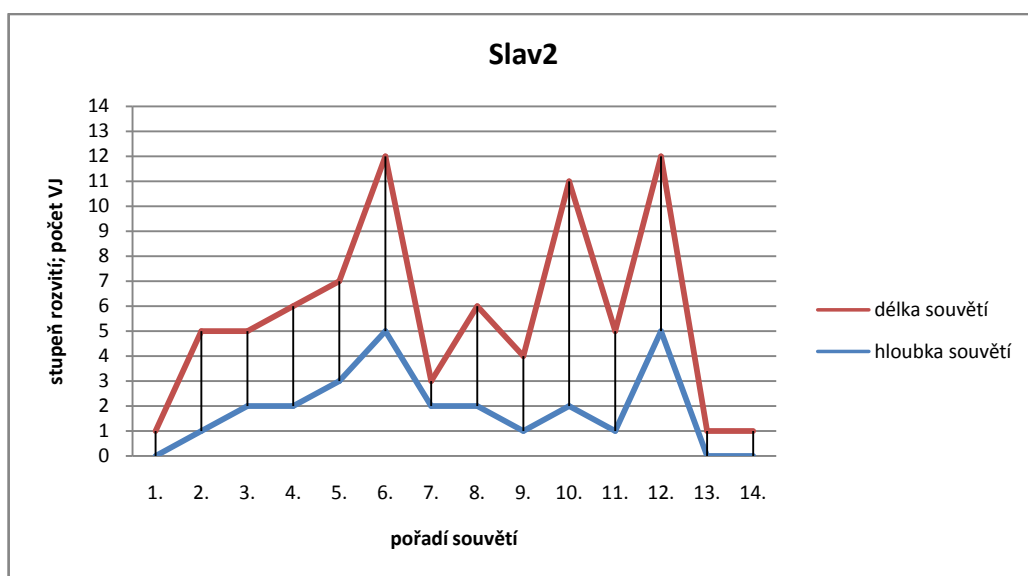
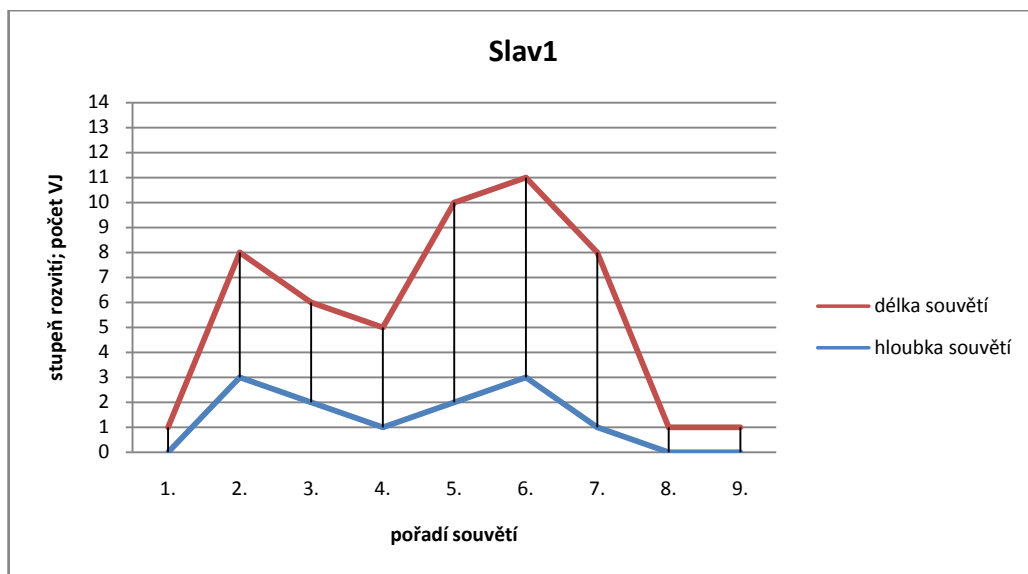

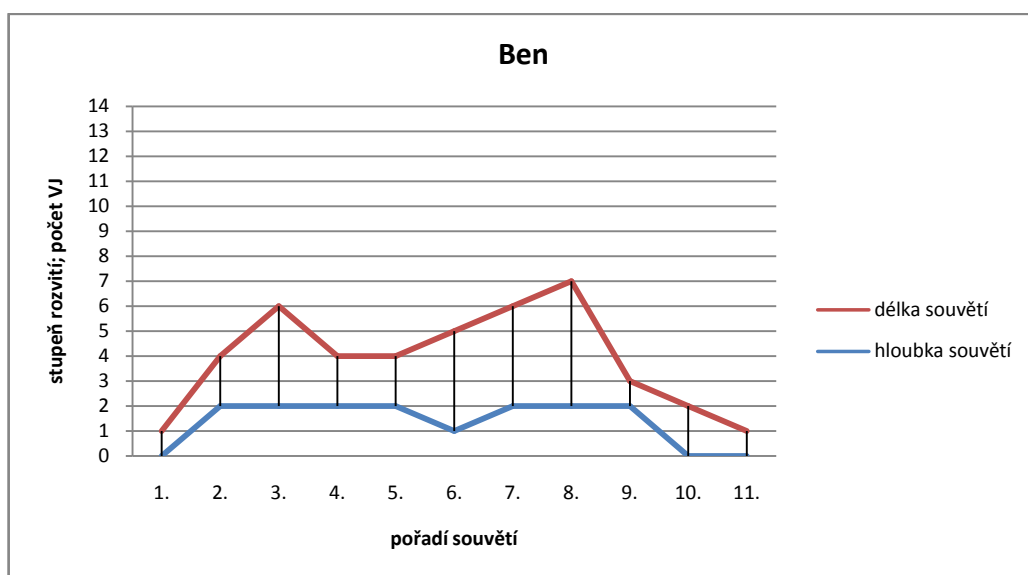
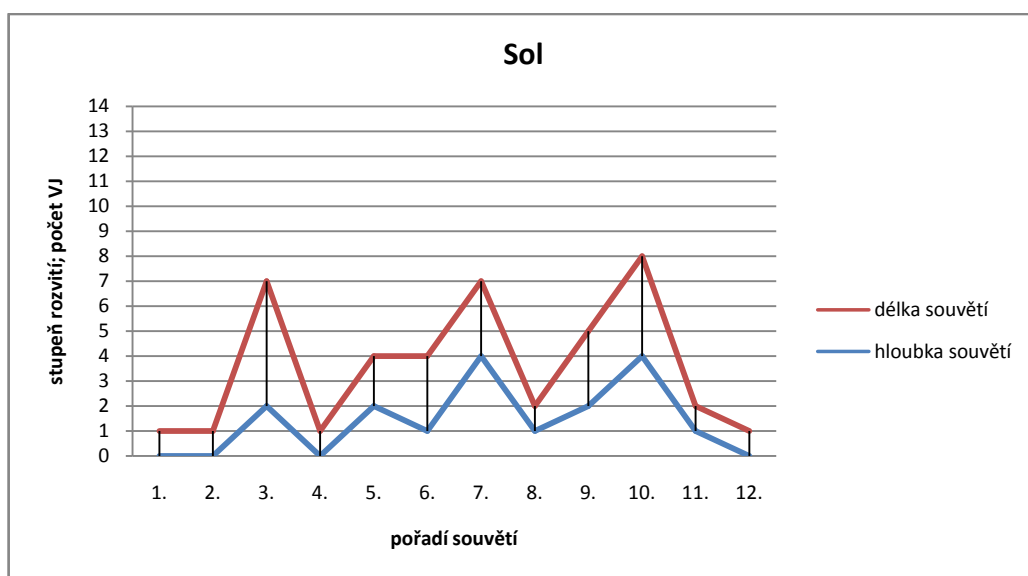
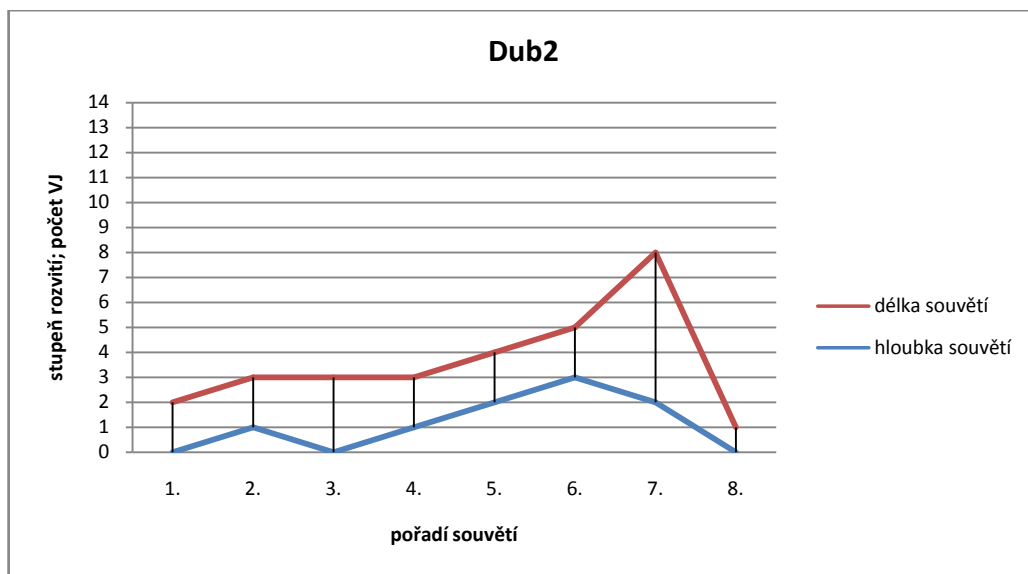
Příloha A: Grafický záznam průběhu souvětí v textech

a) rozložení počtu jednoduchých vět (délka souvětí)

b) dosahovaný stupeň rozvití (závislosti mezi větami) (hloubka souvětí)

Příloha B: Excerpce řetězců významově souvisejících jednotek

Cyr

synonyma:

- Božích služeb a svatého posluhování [odbyti] (2)
- neřestí a těžkostí okoušeti (2)
- na něho čím spomenul a něco jemu poručil (2)
- u sebe sem to toliko sám měl a toho v známost žádnému [...] uvesti nechtěl (2)

kohyponyma:

- potěšení i očerstvení a zmocnění [přijít] (3)
- abych se trochu prověřiti, s otci milými se shledati a tu i potěšení i očerstvení a zmocnění v svém povolání přijíti neměl (3)
- jako v nějakém vězení zůstávati a těch i jiných neřestí a těžkostí okoušeti musím (2)
- i pro slušnost knihy, i pro lepší odbyt, i pro poctivost toho starce [tisknouti] (3)

Ers

synonyma:

- kvapně a nečasně (2)
- dovolujete-li a radíte-li (2)

kohyponyma:

- s milováním svatým a poslušenstvím (2)
- žádost od Pána Boha zdraví a všeho dobrého (2)
- vzkazuje [...] poslušenství a žádost od Pána Boha zdraví a všeho dobrého (2)

Slav1

synonyma:

- odvozovati a dávati (2)
- řekli neb myslili (2)
- vidělo mi se [...] psaní učiniti a mé zdání Vám oznámiti (2)
- v komži sloužiti a jí [...] užívat (2)
- abych je jen převesti mohl, a že je tudy podvesti chci (2)

- odtrhujíc se tak od záduší tohoto mého a nechtíce desátkův odvozovati (2)
- já na té komži zhola nic nezakládám a o ní nic nesmejším více nežli jako o sukni černé (2)
- nemalé zanepřáždění mně by odtud vzniknouti mohlo, ano i ^{10VH} k velikému ublížení, ujmě a škodě kolatuře mé a záduší lužskému to býti musilo (4)

kohyponyma:

- od Pána Boha Vám zdraví dobrého žádajíc, požehnání Božího v pracech Vašich vinšuji (2)
- od Pána Boha Vám zdraví dobrého žadajíc, požehnání Božího v pracech Vašich vinšuji (2)
- na velikém kázání a na nešpoře (2)
- na velikém kázání a na nešpoře (2)
- při pohřbích, při křtu a při jiných službách Božích (3)
- při pohřbích a při křtu (2)
- jakž v shromáždění svatém, tak i při křtu a pohřbích (3)
- též i evangelium svatá a epištoly aby ^{4VV (→ 8VH)} se spívalo a ^{(aby) 5VV (→ 8VH)} požehnání lidu dáváno bylo (3)
- k velikému ublížení, ujmě a škodě kolatuře mé a záduší lužskému (2)
- kteříž ^{3VV (→ 1VV3)} se na tom velice zhoršují, že ^{4VV (→ 3VV)} se v komži nekáže, že ^{5VV (→ 3VV)} se evangelium a epištol nespívá a že ^{6VV (→ 3VV)} se jím požehnání nedává (4)

slav2

synonyma:

- oznámíte a napíšete (2)
- psaní [...] a svědectví svého chování aby měl (2)
- že to na seniora vznésti, a [...] na seniorovi to přezvědět že chci (2)

kohyponyma:

- vinšuji zdraví, při tom jiné všecko dobré (2)
- spívání evangelium a epištoly (2)
- aby ^{9VV (→ 8VV)} taky s jinejmi na kněžství zordinován bejtí mohl a examen aby ^{10VV (→ 8VV)} nad ním držán byl (2) (V)

Dub1

synonyma:

- poháněti a viniti (2)
- ochraňovati i opatrovati i fedrovati (3)

kohyponyma:

- ochrany Boží a podle toho všech nejlepších věcí upřímně žádám (2)
- co jest se tu od pana Albrechta Bzenského v pátek tejden jminul stalo a komu v čem (3)
- kým se to a jak [...] ukazovati bude (2)
- milost a ochrana Boží (2)
- upřímný syn a sluha zůstanu (2)

Dub2

synonyma:

- všechno nejlepší, dobré a potěšené [vinšuji] (3)
- v řád, obyčeje, úsudky a rekule (4)
- při jejich ro[z]šafnosti a prozřetelnosti (2)
- zde časně a tam potom věčně (opozita) (2)
- s toho otcovského ohlášení a pamatování na nás [...] (2)
- z naplnění žádosti mé skutečné a odeslání těch svatých modliteb (2)
- vděčně to [...] přijímám a ^{2VH} panu otci s toho děkujem (2) (V)

kohyponyma:

- Službu svou a všechno nejlepší, dobré a potěšené Vám vzkazuji a ^{2VH} od Pána Boha věčného upřímně vinšuji (2)
- dvojí poctivosti hodný a mně v Kristu Pánu nejmilejší pane otče (2)
- vdovy a sirotky (2)
- Bůh věčný rač žehnati a nás všechny ve své laskavé ochraně chovati, u víře posilovati a v stálosti svaté až do smrti setrvati dāti a potěšeného shledání nám zde časně a tam potom věčně popřāti (5)
- Váš věrný syn a sluha (2)

synonyma:

- zv[1]láště a velice milej (2)
- v péči a modlitbách svatých (2)
- v paměti a péči (2)
- za takovou lásku a Boží na nás pamatování (2)
- modlitbách svých, ač mdlých a nestatečných (2)
- obz[v]láště i společně (opozita) (2)
- nějaká starost a péče nezřízená (2)
- o budoucích časech a jměních statečku jeho (2)
- Bohu [...] a jeho požehnání [se dověřiti] (2)
- taková skrbnost a jakési stejskání (2)
- aby tudy Satan svého díla dále nekonal a nevykonal (2)
- na zoufalství dokonce nepřivedl, neb v nějaký hrozný pád neuvedl (2)
- na zoufalství dokonce nepřivedl, neb v nějaký hrozný pád neuvedl (2)
- aby ^{2VV (→ 1VH)} tudy Satan svého díla dále nekonal a nevykonal, buď ^{(aby) 3VV (→ 1VH)} na zoufalství dokonce nepřivedl, neb ^{(aby) 4VV (→ 1VH)} v nějaký hrozný pád neuvedl (4)
- ^{3VH} [...] děkujeme, že ^{4VV (→ 3VH)} nás v paměti a péči tak laskavé máte, [...] ^{(že) 7VV (→ 3VH)} spolu i s otci milými se staráte (2)
- za radu a pomoc žádáme (2)
- zda by mohl upamatován a napraven bejti (2)

kohyponyma:

- Poslušenství s modlitbami svatými vzkazujem Vám (2)
- Zdraví a v práci Vaší Božského požehnání [žádáme] (2)
- Tvář jeho opadlá, smutná (2)
- hledění škaredé, proti jinému způsobu (2)
- Toliko se spatřuje a srozumívá z některých jeho promluvení (2)
- ^{VSUVKA} ač zdraví se spatřuje při něm, chodí, jedl by i spí (3)
- Tvář jeho opadlá, smutná, hledění škaredé, proti jinému způsobu a jiné věci (3)
- zda ^{3VV (→ 1VH1)} by mohl upamatován a napraven bejti, [...] zda ^{7VV (→ 1VH1)} by aspoň Vám se otevřel a ^{(zda by) 8VV (→ 1VH1)} od Vás potěšení pravého došel (3)
- zda by aspoň Vám se otevřel a od Vás potěšení pravého došel (2)
- odpovědi laskavou [...] i skutečnou že nás spravití žádáme (2)

Ben

synonyma:

- na Pánu Bohu žádati a vinšovati (2)
- upřímě, věrně rád (2)
- aby co měl mimo Vaši vůli činiti a svého povolání polevu býti (2)
- Vám nad ním plnou moc a právo dávám (2)
- buď trestáním, aneb jak by na takového neposlušného přináleželo k strestáním (2)
- ve vší uctivosti a vážnosti (2)
- v ruce a v trestání míti (2)
- po své vůli nečinil a nechodil (2)

kohyponyma:

- Osvícený a dvojí cti hodný kněže (2)
- zdraví a všech jiných věcí spasitelných na Pánu Bohu žádati a vinšovati nepřestávám (2)
- všelijaku lásku, přívětivost, vážnost zachoval a poslušnost (4)
- předně Pána Boha svého aby ^{4VV (→ 2VV)} se bál a ^{(aby) 5VV (→ 2VV)} Vás poslušen byl (2)